

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

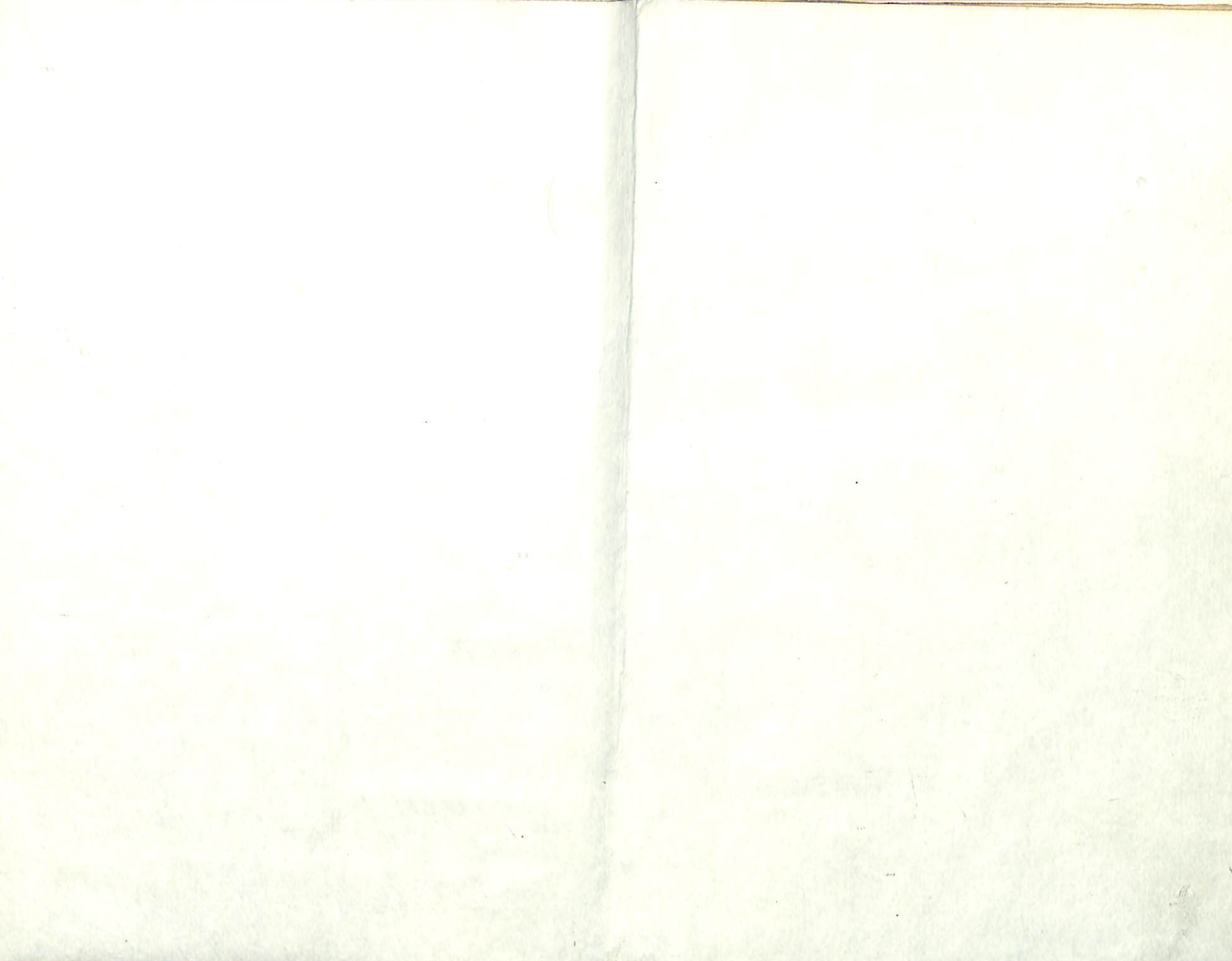
Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Greenwich
Lamp of oil
Supply

891.99

6-58

2105 40. 8. 11
19 NOV 2011

ՇՆՈՐՀՔՈՎ ՄԱՐԴԻԿ

8 .04. 2013

NO 5 VOA 21

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

891.99

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ե-58

ԸՆՈՐՀՔՈՎ ՄԱՐԴԻԿ

(ՎԷՊ ՏԵՂԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷ)

18/5

Կ. ՊՈԼԻՍ

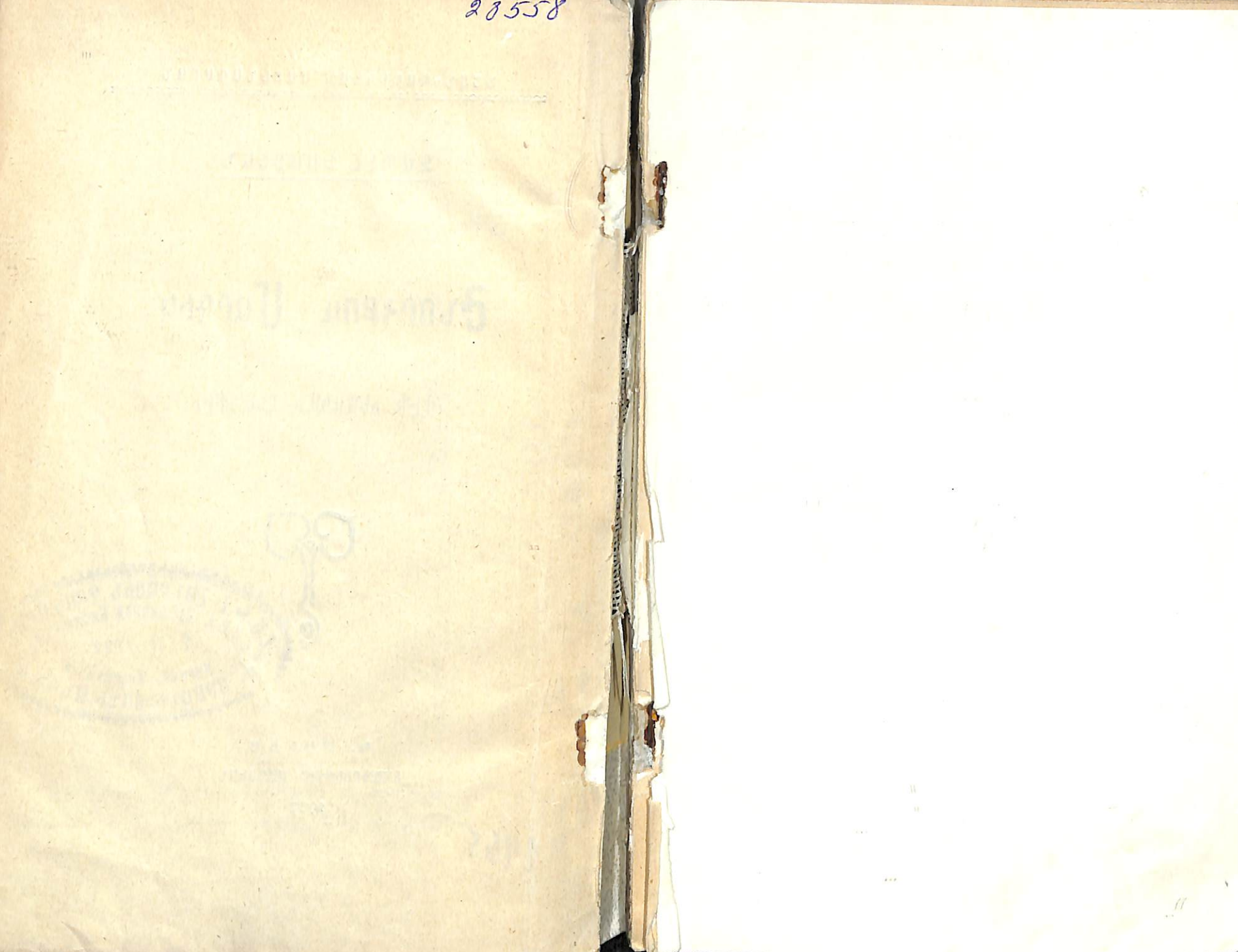
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱԳԱԵԱՆ

1907

2465

ظارت جلیله سنک ۳۱۷ نومرونی و فی ۷ ایلول ۳۲۲
تاریخلو رخصتنامه سیله طبع اولمشدر

28558

ՏԻԿԻՆ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՏԻԿԻՆ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Իսկապէս յառաջաբան մը չէ ներկայ գրուածքը, — այս տեսակ յաւակնութիւն մը իմ կողմէ կրնայ վնաս բերել գրչիս —. այլ ամէնօրեայ տպաւորութիւններէս բաղուած, ամփոփուած «պզտիկ ուսումնասիրութիւն» մը լոկ, զոր զրի առեր էի արդէն և զոր, ազնիւ հրատարակչներու հրաւերով, կը յօժարիմ դնել հոս, յուսալով որ Տիկին Զապէլ Եսայեան ներողամիտ պիտի ըլլայ ինծի իմ դատողութիւններու արդար կերպին և դատողութիւններու անկեղծ շեշտին համար:

Է՛ն առաջ, Տիկին Զապէլ Եսայեանի մէջ իբր գրող, կարելի է տեսնել երկու հաճելի յատկութիւններ, որոնց շնորհիւ կըցած է քիչ ատենուան մէջ համբաւի մը տիրանալ. Վերջին աստիճան զգայնոտ, փափուկ հոգի մը կը կրէ, մշակուած միտք մը և տաք սիրտ մը պարփակող իր կնոջական ազնիւ մարմնոյն մէջ: Հիմա իսկ, յիշողութեանս կը ներկայանայ երբեմնի այն Զապէլ Յովհաննէսեանը որ 1895ի «Ծաղիկ»ներուն մէջ իր գողտրիկ արձակ բանաստեղծութիւնները ստորագրեց, անոնցմով պարզելով տակաւին անկեղծ ու թարմ իր միտքին երազանքները, խանդավառութիւնները, երեւակայութիւնով և հեշտանքներով լեցուն: Այդ արձակ բերթուածները շատ աւելի մօտէն խօսած են պատանի սրտերու, տարաշխարհիկ բուրաստաններէ հաւաքուած բերուած ծաղիկներու փունջի մը պէս զինովցնելով սիրատարի ու երազուն «աղջկան հոգիներ»ը:

Թող չկարծուի սակայն որ բոլոր այս խանդավառութիւնները իր հոգիին մէջ սպառած ըլլան կանուխէն, ընդհակառակը, Տիկ. Զապէլ Եսայեան զոր մեր զրականութիւնը ունի այսօր յանձին Օր. Զապէլ Յովհաննէսեանի, ամուսնութեամբը իրմէ ո՛չ նուազ արուեստագէտ ու զրաւէր Տիգրան Եսայեանի հետ, աւելի տէրն է հիմա իր այդ զրացումներուն, զանոնք աւելի գիտակցօրէն կը պարզէ, կ'արտայայտէ, և այսօր, բոլոր իր գրուածքներուն մէջ հաւասարապէս ի յայտ կուգայ անոնց արձէքը, մեծութիւնը և ներդաշնակութիւնը: «Վէպը»ին, «Սպասման Սրահը»ին մէջ շատ գեղեցիկ էջեր կան, շատ գողտրիկ բացատրութիւններ կան Բնու-

թեան պարզեւած այլազան տեսարաններուն վրայ, խորունկ զգացողութեամբ մը գրուած, և նկարուած՝ նոյնքան ճարտար վրձինով մը որ ապացոյցապէս իր նկարիչ ամուսնոյն վրձինը չէ:

Ներշնչումը այս կնոջ բով որ տող մը ոտանաւոր գրել չէ փորձած թերեւս, չի պարփակուիր, չամփոփուիր մտքի ճիգով մը սեղմուած, ճնշուած բառերու ամուլ շրջանակի մը մէջ, այլ իբր տեսակ մը ներքին անբացատրելի ոյժ, կը մղէ զինքը Բնութեան ծոցին մէջ փնտռելու, որոնելու այն կարգ մը անձափանցելի խորշերը, աներեւոյթ նբութիւնները որոնցմով կարելի պիտի ըլլար ամբողջացնել զծուած պատկեր մը, զգացուած տպաւորութիւնները:

Երկրորդ յատկութիւնը Տիկին Զապէլ Եսայեանի — և այս յատկութիւնը աւելի կարեւորն է իր վիպագրի խմբին — իր դիտելու և դատելու յաջող կերպն է, որ գրեթէ միշտ կը յայտնորշուի իր գրչին տակ այնքան ճշգրտօրէն որքան համարձակօրէն: Յաճախ իսկ փորձուած եւ էրիկ մարդու մը գրչին վերագրելու իր գրուածքներուն մէջ տեղ տեղ արտայայտուած այն աւուղջ եզրակացութիւնները իր հոգեբանական վերլուծումին՝ զոր կ'ընէ այրական շունչով մը և շատ անգամ ճշմարիտ վերաբոյժի մը խորութեամբ: Օր մը, «Վէպը»ին մէջ զոր չստորագրեց կանխաւ, խմբագրական ԵՐԱՇ-ի մը անտպով, կը յիշեմ կարողացած ըլլալ տողեր որոնք անգամ մըն ալ հաստատուած են հեղինակը էրիկ մարդ մը նկատելու փորձութիւնս, այնքան այդ տողերը հեռի էին կնոջ գրչի մը արտայայտութիւնը ըլլալէ, իրենց յղացման և արտայայտման տեսակէտներով: Թերեւս նաև ամէն բան շատ մօտէն դիտած, խորունկէն ուսումնասիրած, կեանքի դասնութիւնները աղէկ ճանչցած, զգացած ըլլալուն համար է որ Տիկին Զապէլ Եսայեան, ուրիշ գրուածքներու մէջ ալ, բայց մասնաւորապէս «Սպասման Սրահը»ին մէջ գրած է տեսակ մը անտարբերութեամբ անանկ նկարագրական տողեր որոնք նուազ պիտի վայելէին իր կնոջական գրչին: Աւելորդ կը նկատեմ մանրամասնութեանց մէջ մտնել, որովհետեւ նպատակս խիստ և միակողմանի բնութեանէ մը անցընել չէ իր գրական ամբողջ պաշարը, բայց որչափ որ կը յիշեմ վերոգրեալ վէպին մէջ շատ intime վերքեր, շատ զաղտնի ցաւեր կան տեսակ մը վեհանձնութեամբ ու չափազանց անկեղծութեամբ մէջտեղ դրուած, երբ անոնք պէտք էին

մնալ հիւանդանոցին զոյգ պատերուն մէջ, ամէն հետաքրքիր և խուզարկու աչքերէ հեռի:

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն, իր կնոջական ճշմարիտ ու նուրբ զգացումները հանդէպ բնութեան զեղեցիկութեան մէկ կողմէն, և միւս կողմէն, իր դիտող ու վառվռուն միտքը ընկերական կեանքի զաղանիքները մերկացնելու, բարոյական ցաւերը ամոքելու հետամուտ, պիտի բաւէին լիուլի իր գրական կարողութիւնը հաստատելու: Չայն բեղմնաւորելու և դնելու անտնի սահմանի մը մէջ ուր քիչեր կը հասնին դժբաղդաբար: Արդարև, Տիկին Եսայեան, Պոլսահայ գրողներու վերջին սերունդին մէջ, մասնաւոր և ինքնավստահ տեղ մը կը գրաւէ այսօր, պատիւով և աշխատութեամբ վաստկուած, և ոչ որ կարող է զանալ իրեն այդ փառքը, որքան ալ պզտիկ ըլլայ անիկա, աւա՜ղ, որովհետեւ ամէն բանէ առաջ, իբր գրող, այս մանկամարդ կինը իր գրականութեան մէջ ձգտում մը դրաւ, իր միտքի արտադրութիւնները չի նմանցուց այն տեսակ մը վիժած և գրական անունին չի վայլող պոռոտախօսութիւններու զորս ստորագրելու չեն վարանիր շատեր այսօր: Ամփոփենք պահ մը իր ցիրուցան յօդուածները և անոնց մէջ պիտի գտնենք իր կնոջ հոգին, իր դատելու հասելի կերպը և հոգեբանական, պզտիկ հարցերու լուծումները երբեմն զորինքը միայն, իբր կին, կրնայ զգալ և եզրակացնել: Այս կնոջ մէջ գրական sens մը կայ և կատարեալ entendement մը ունի գրականութեան հանդէպ, ինչպէս ուրիշներ ունին զայն՝ երաժշտութեան հանդէպ:

Մնաց որ, Տիկին Զապէլ Եսայեան, խոստովանինք, բոլոր այս բաները կը գրէ առանց ճարտար հոգեբան մը, ո՛չ ալ եզական վերլուծող մը ըլլալու: Կեանքի աներեւոյթ իրերուն մէջ գաղտնիք մը փնտռելու չափ առաջ չերթար և ոչ ալ ընկերական արտակարգ պարագաներ, բարբեր ուսումնասիրելու չափ յանդուգն է: Կնոջական վերապահութիւն մը թերեւս իր կողմէ, բայց իր վէպերուն մէջ դրած է, և յաջողապէս, այն անձերը միայն որոնք հոգեկան ներքին փոփոխիչներու ծովախտէն բռնուած են և ենթակա եղած ճակատագրային այն վտանգալիւր պատահարներուն որոնց ականատես կ'ըլլանք յաճախ մեր առօրեայ կեանքին մէջ, եւ այդ հոգիները որոնք «աղջկան հոգիներ» չեն այլ եւս, զմեզ կը յուզեն անկեղծապէս և սիրցնել կուտան ինքզինք:

նին: «Վէպը»ին մէջ Հրանդ և Սարգիս նոյն հոգեկան փոփոխութիւններու ենթարկուած երկու պատանիներ են որոնք կը տառապալին տեսակ մը մեծամոլութեամբ և յաւակնութեամբ իրաւ, բայց վերջապէս կը տառապալին «Սպասման Սրահը»ին մէջ, տիկին Էվան և Սատարօֆը կան միեւնոյն զգացումներէ, վիշտերէ չարչարուող, իսկ զարձեալ ներկայ վէպին մէջ Աննիկ և Յակոբ, ըստ իս, երկու միակ դէմքերն են ճշմարտապէս տառապող և ճակարկազրի հարուածներէն հալածուող: Եւ բոլոր այս «Թիք»երը կը յուսահատեցնեն զմեզ իրենց անկարողութեամբը, իրենց հեգնութեամբը, բայց միանգամայն կը գրաւեն մեր արգահատանքը, մեր համակրութիւնը, որովհետեւ ամէն բանէ առաջ, անկեղծ են իրենց տուայտանքներուն մէջ, Չար, գոհիկ թիքներ չեն, ազնիւ են ընդհակառակն, զգայուն են, գրով ունին, սիրտ ունին իրարու համար: Արցունքոտ աչքերով, զոգրոջ շրթունքներով միայն կը յայտնեն իրենց ներքին ցաւերը, ազնուական ոգով մը և կարող չեն բերնով, ազատօրէն, համարձակօրէն բացատրելու, պոռալու զանոնք մարդոց երեսին: Եւ ասիկա տխուր է, տխուր է նաև հեղինակին գրիչը որ այս էջերը կը հիւսէ: Այս էջերուն մէջ սանկ յոռետեսութեան թեթեւ շունչ մըն ալ կայ եմէ չեմ սխալիր, որ ընթերցողին թէ՛ հաճելի, թէ՛ անախտօք կրնայ թելիլ: Կազմուածքի, խառնուածքի խնդիր է թէ՛ և, բայց ամէն ընթերցող չի ծանչնար իր մէջ, տխրելու, յուզուելու քաղցրութիւնը՝ լաւատես միտքի մը և հանդարտ սիրտի մը տէր ըլլալով հանդերձ:

Եւ այս տխրութիւնը որ գոյութիւն ունեցած է յաճախ Տիկին Չապէլ Եսայեանի գրութեանց մէջ՝ իր հետքը թողած է նաև անոր մանկամարդ և սիրուն կնոջ դէմքին վրայ: Ֆրանսայէն վերադառնալուն, երբ առաջին անգամ ճանչցայ զինքը, Տիկին Չապէլ Եսայեան երեւցաւ ինծի մէկը այն հանդարտ, երազաղէմ ու խոհուն կիներէն որոնք իրենց դիմագծերուն մէջ պահել, անոնց անշուշտօրէն ծաղկերուն մէջ պահպանել կը փորձեն ներքին խռովքի մը և գործող միտքի մը արտայայտութիւնը, charme-ը, վերջապէս իր քաղաւածքին, իր շարժութեաններուն, իր խօսուածքին մէջ, Տիկին Եսայեան չունի այն pédantisme-ը զոր այնքան ձանձրոյթով կը դիտեմ ուրիշներու վրայ: Շատ անգամ, այս վերջին տարիներս, «Ծաղիկ»ի խմբագրատան մէջ, ի Գուրշուկու խան, Ղալաթիա, ուր կուգար իբրև բարեկամ և աշխատակից, արհա-

մարհելով խանին դուռնէն մինչև տպարանին տակ շարուած գինիի զարշահոտ տակառները, իրարու հանդիպած ենք և հոն, գրեթէ միշտ, տպաւորութիւնը կրած եմ իր համաշափ, ծանր և ազնուական դարձուածքներով խօսուածքին ու գրականութեան ու գեղարուեստի համար իր ունեցած սէրին, հաւատքին: Թերևս այս հանգամանքներուն մէջն է որ Չիֆթէ-Սարաֆ ուզեց նշմարած ըլլալ Տիկին Չապէլ Եսայեանի գրական tram-ը և ողբաց անոր հեռացումը մեր խմբագրական հորիզոնէն: Ինչո՞ւ չէ: Միքայէլ Շամտանճեան որ հակառակ իր մեծամիտ տաղանդին և անօգուտ սկզբունքներուն չէր կրնար վարել այս զուտ գրական շարժումները և օրէ օր կը ստանար անոր վարկաբեկութեան տապալուները, չկրնար արժանաւորապէս գոհացնել այս կին-զբարգէտին բերած մտաւորական և բարոյական գեղեցիկ աշակցութիւնը: Տիկին Չապէլ Եսայեան շատ կարճ ատենուան մէջ և շատ մօտէն ակնատես եղաւ դժբաղդարար գրական և խմբագրական շրջանակներու մէջ տեղի ունեցած կարգ մը ստորագրաւորութեանց և ճշմարտութեանց տեսարաններու: Եւ զարմանալին այն է որ այս կնոջ բով ճարտար խմբագրի մը խմբը կար. էրիկ մարդէ մը աւելի չարբաշօրէն և վեհաշնորհէն կը փարէր գրասեղանին, միտքին մէջ ուրուագծուած յօդուածը իսկոյն թուղթին յանձնելու և թերթին հրատարակութիւնը փութացնելու ազնիւ մօտեմտով: Այսպէս, «Ծաղիկ»ի մէջ, գրեթէ ամէն շարժում, գեղեցիկ էջեր ստորագրած է Տիկին Չապէլ Եսայեան, օր օրի աւելի մտերմութիւն և անկեղծութիւն դնելով թերթին նկատմամբ ունեցած հաւատարմութեան մէջ: «Վէպը» և «Սպասման Սրահը» վիպակները, այս վերջին գործը ֆրանսերէն գրուած նախ, «Ծաղիկ»ի էջերուն վերապահուած և յանձնուած են, երբ խմբագրապետը մոռնալով դարձեալ իր թերթիւնը յօդուածները, կը խորհէր միայն թերթին տեքստները չմոռաւեցնելու:

Բայց կը տեսնեմ որ փորձուեցայ գրական յիշատակներու ծրարը պրպտել, երբ իմ պարտքս է միայն հոս խօսիլ «Շնորհքով Մարդիկ»ին համակրելի հեղինակին վրայ, Էն ուրեմն, Տիկին Չապէլ Եսայեան, չեմ վարանիր ըսելու, կոչուած է շնորհիւ իր տաղանդին և շնորհիւ մանաւանդ իր անվեհեր աշխատութեան օր կարեւոր խաղձն է մտքի կարողութեան, արտադրել տակաւին գրական ընտիր և երկարաշունչ գործեր: Այս կնոջ վերագրեցին ֆը-

բանասկան գրականութենէն ազդուած և առաջնորդուած ըլլալու յանցանքը, իբր Թէ Թերութիւն մը ըլլար այս և կամ Թէ արդի գրողներէն ոմանք և հիններէն ալ Թերեւս տարբեր կերպով ըրած ըլլային՝ իր կարգ մը գրուածքներուն մէջ կան արդարեւ օտար միջավայրի և օտար կեանքերու տպաւորութիւններ, բայց այս տպաւորութիւնները հզօր մէկ ապացոյցը պարտին նկատուիլ զարձեալ հեղինակին դիտելու և ուսումնասիրելու կարողութեան։ Եթէ Տիկին Զապէլ Եսայեան, օրինակի համար, մեր Հիւանդանոցին ներքին կեանքն ալ ճանչցած և պատկերացուցած ըլլար այնքան ճարտարօրէն և գեղեցկօրէն որքան ըրած է «Սպասման Սրահը»ին մէջ, ապահովաբար մեր գրականութիւնը օժտած պիտի ըլլար շահեկան ու միշտ այժմէութիւն ունեցող գիրքով մը։

Եւ յետոյ չմոռնանք ըսել որ, Պոլիս վերադառնալէն ի վեր, Տիկին Զապէլ Եսայեան առիթ ունեցաւ աւելի մօտէն ուսումնասիրելու, բաղդատելու և դիտելու հայ միջավայրը, և այս ուսումնասիրութենէն ծնան «Իսկիւտարի Վերջալոյսներ»ը, ինչպէս նաև «Կեղծ Հանճարներ»ը, որոնք մէկէ աւելի յաջող ու սիրուն պատկերացումներ ունին իրենց մէջ. նկարագրական նոյն ճարտար ու խորունկ զգացողութեամբ գրուած։ Այս ուսումնասիրութենէն ծնունդ առած ըլլալ կը Թուի նոյնպէս ներկայ վէպը, որ ըստ իս, Թէև կարճ ու զանազան կէտերու մէջ Թերի, լուսազոյնն է մինչև հիմա արտադրուածներուն, տոհմային ու տեղական բարքերու վրայ իր պարզած հայեացքներով ու ներկայացուցած շահեկան դէմքերով։

1906 Մայիս

Տ Օ Մ Ի Ն Օ

ՇՆՈՐՀՔՈՎ

ՄԱՐԴԻԿ

(ՎԷՊ ՏՅՂԱԼԱՆ ԿԵԱՆՔԷ)

Սխմելի օդ մը կար... եւ քեւ գիշերուան մէջ՝ քոյրովին պայծառօրէն կը տեսնուէր ամէն քան... գիշեր չէր կարծես, այլ աւելի կայստրակ մրնոյրս մը անհուն քափանցկութեամբ մը եւ անուշաքանութիւն լեցուն. նորօրէն արծաթեայ ցօղը կ'իջնէր ինչպէս գիշերային արտառնելը շուսառններուն... :

ԹԷՕՅԻՆԸ ԿՕԹԻՆԸ

Ա.

ԱԿՈՐ ՄԱՀՏԵՍԵԱՆ հակառակ իր ամբողջ օրուն աճապարանքին հաղիւ վերջին չուգենաւին հասաւ. բարեբաղդաբար թէեւ ձմեռուան մէջ՝ սքանչելի օդ մը կար այն դիչեր. լուսինը գրեթէ իր լրումին հասած էր և վերջալոյսէն առաջ իր տօգոյն բոլորակը կը բարձրանար Ակիւտարի նոճիներուն ետեւէն. օդը տոգորուած էր մանիշակագոյն, վարդագոյն և դեղնորակ երանգներով և բեռնաւորուած

էր նաև անսահմանելի և տարտամ բուրումներովը կամուրջին գլուխը ծաղկավաճառներուն ցուցադրած կանխահաս և այդ եղանակին համար թանկագին ծաղիկներու ինչպէս նաև ծովային արտաշնչումներուն :

Սկիւտարի վերջին շոգենաւը դեռ չէր հասած կամուրջ և բազմաթիւ ճամբորդներ խառն ի խառն կը սպասէին հոն մինչև կամրջակէն կամուրջ բարձրացող սանդուղին վրայ . Յակոբ կամուրջին վրայ մնաց և կռնակը կրթնցուցած եզերքին սկսաւ խորհիլ՝ աւելի ճիշդը երազել : Իր դիմացը , Ոսկեղջիւրի մէջ մակոյկներու կայմերը բոլորովին վարդազոյն և երբեմն ալ ոսկեզօծ , ճառագայթներու պէս կը մխուէին վերջալուսային մթնոլորտին մէջ . երեկոյեան այս ժամուն՝ կէս ստուերի մէջ թաղուած և կամուրջի կազմածներէն բոլորովին անտեսանելի դարձած մակոյկներէն վեր խոյացող այդ կայմերը՝ որոնք իրենց պարաններու այլևայլ ուղղութեամբ հանգոյցներ կը կազմէին , երբեմն նոյն իսկ ոսկեթել բանուածքներու առեղծուածային երեւոյթը ընծայելով , խռովքով լեցուցին Յակոբին սիրտը :

Այդ միջոցին այնպիսի հոգեկան կացութեան մը մէջ կը գտնուէր որ իրեն կը թուէր թէ իր շուրջը ամէն երեւոյթ հաղորդակից է իր երազներուն և փափաքներուն . իր ջղային և միամիտ երիտասարդի խառնուածքը ենթակայ կ'ընէր զինքը այնպիսի յուզումներու և վայելքներու որոնք թերեւս բոլորովին գոց տառեր համարուէին նոյն իսկ այդ միջոցին իր շուրջը խռնուող բազմութեան ,

հեռուն միշտ , Ոսկեղջիւրի մէջ վարդազոյն և ոսկեզօծ կայմերը երբեմն կը տատանէին մեղմօրէն օրօրելով իր երազանքները . երբեմն մեկնող շոգենաւերու խռպոտ ձայնը կարօտագին ազաղակի մը պէս կ'անցնէր օդին մէջէն՝ ընդհատուած՝ տեղական շոգենաւերու սուր կամ կռնչող ճիւղերէն :

Հետզհետէ մթնոլորտին երանգները կը մարէին և մեղմ արծաթեայ գորշ գոյն մը կը տարածուէր ամէն կողմ . անամպ երկինքին վրայ , ասդին անդին տիգոյն լուսաւորներ կը սլալային և գիշերուան ցօղը կը սկսէր թեթեւ խոնաւութիւն մը դնել օդին մէջ . լուսինը աւելի որոշ՝ կը սաւառնէր այլ ևս Սկիւտարի մեծ գերեզմանոցին վրայ և ծովուն ջուրերը իրենց կարգին կը սկսէին նշուել արծաթեայ անհամար փուլերով . յանկարծ շոգենաւի մը ծխանէն հոծ և թուխ մուխի ոլորտներ կ'երկարէին , կը տարածուէին մթնցնելով ամէն բան , յետոյ ատեն մը տատանելէ ետքը միջոցին մէջ՝ բզիկ բզիկ եղած կ'անհետանային թեթեւ շղարչի մը վերածուած որուն ընդմէջէն երկնքին և ծովին նշոյլները կը քթթէին իրենց արծաթեայ նայուածքները :

Յակոբ անհամբեր շարժումով մը ժամացոյցը հանց և նայեցաւ . դեռ հինգ վայրկեան կար շոգենաւին ժամանման և ինչչա՛փ երկար կը թուէր այդ ոչինչ ժամանակը իր վրդովուած և օրերէ ի վեր սպասման ծանր և յամր տազնապներուն ենթարկուած հոգիին : Անիկա քսանուվեց տարեկան նիհար երիտասարդ մըն էր , աւելի խարտեալ իր ձերմակ գրեթէ կնոջական մորթովը , բաց չազա-

նակագոյն մագերով և պեխերով և դէմքը վերջացած
դեղին մօրուքով մը որ աստիճան մը աւելի կը շեշտէր
իր նիհարութիւնը: Աւելի՛ պատանիի անորոշ և
կազմութեան մէջ եղող վտիտ երեւոյթը պիտի
ունենար եթէ իր եղնիկի սեւ և երկայն կտրուած
աչքերը՝ խեղքով և երազանքով լուսաւորուած՝
չբացուէին իր թեթեւ մը գմբեթաձեւ ճակատին
ներքեւէն. հակառակ ձմեռնային թանձր հագուստ-
ներուն և կրկնոցին իր հասակը բարակ և ճկուն
կ'երեւէր և իր ձեռքերէն՝ երկայնաձեւ, նիհար,
ջղուտ և հիւսնդագին ըլլալու չափ ճերմակ, կը
յայտնուէր այն ճշմարտապէս ինքնածին աղնուա-
կանութիւններէն մէկը, հողիով և մարմնով,
որոնք երբեմն կ'երեւան ընկերութեան ամէնէն
խոնարհ խաւերուն մէջ իսկ:

Այլ սակայն Յակոբ Մահտեսեանի ֆիզիքական
և հոգեկան նրբութիւնը չէր պատկաներ այդ ան-
բացատրելի մնացած աղնուականութեան. ինքը՝
ուղղակի թոռն էր հաճի Սարգիս ամիրային որ
Սկիւտարի մէջ հաստատուած՝ մեծ հեղինակութիւն
ունեցած էր տեղւոյն նիւթական և կրթական
խնդիրներուն մէջ:

Հաճի Սարգիս աղջիկ մը և տղայ մը ունեցած
էր միայն՝ Գոհարիկ և Նիկողոս: Նիկողոս իր
կարգին մահտեսի՝ յառաջացած տարիքի մէջ
ամուսնացած էր Սկիւտարցի աղքատիկ, բայց սքան-
չելի գեղեցկութեամբ մը օժտուած աղջկան մը
հետ ուրիշ իր անդրանիկը՝ Յակոբը ունենալէն
երկու տարի ետքը մեռած էր չղիմանալով նիւ-
թական կարեւոր կորուստի մը որ իր վերջին տա-

րիներուն մէջ զինքը աշխատութեան կը հարկա-
դրէր. իր կինը Սօֆի հանրաժողովարար դիմադրած
էր գէշ բաղդին. աղքատի գաւակ՝ աշխատութեան
և չարքաշութեան վարժուած, թէեւ չէր ունեցած
առատութեան մէջ թուլցած իր էրկանը տկարու-
թիւնը, միւս կողմանէ մեծ թշնամի մը ունեցած էր
իր գեղեցկութեան և հպարտութեան ինքնածին
հզօր զգայումին մէջ որ իրեն ստատանելի դարձու-
ցած էր նոր կեանքը. թերեւս այդ զսպուած ներ-
քին ցուերէն արդէն հատած ըլլալուն էր որ
չկրնալով դիմադրել ցրտաւորութենէ առաջ եկած
հիւսնդութեան մը՝ մեռած էր եօթը տարեկանի
մէջ որը ձգելով իր որդին:

Յակոբ Մահտեսեան իր հօրմէն ժառանգած էր
անսանձ սէր մը, անբռնարարելի հրայրք մը գե-
ղեցկութեան համար և ֆիզիքական տեսակ մը
անկարողութիւն որ յատուկ է տարեց մարդիկներու
ղաւտիներուն, ու մօրմէն՝ իր գեղեցիկ աչքերուն
հետ հպարտութեան և քաջութեան խառնուրդ մը
որ շարունակական և հիւսնդագին ջղայնութեան
մը մէջ կը պահէր և կարող էր զինքը տագնապ-
ներու ենթարկել ու և է վիրաւորանքի մը պատ-
ճառով. իսկ իրեւ նիւթական հարստութիւն՝ իր
հայրը Մահտեսի Նիկողոս իրեն ձգած էր հաճի
Սարգիս ամիրային բնակած փայտաշէն և ընդար-
ձակ շէնքին կէսը որ Սկիւտար թօփահանէլի օղլուի
մօտ կը գտնուէր և տարիներէ ի վեր նորոգու-
թենէ զուրկ՝ քիչ աստիճան փլատակ մը ըլլալու
կը սպառնար:

Յակոբ Մահտեսեան որուն Սարգիս ամիրային

Թողը ըլլալը շատերը մոռցած էին այլևս, որդեգրուած էր իր հօրաքրոջմէն՝ Գոհարիկ հանրմէն, որ ժամանակին իր հօրը ողջութեան ամուսնացած էր իրենց կայսութեան համապատասխանող ընտանիքի մը երիտասարդ անդրանիկին հետ. Մեղքոն աղա Սահակեան իր կրտսերներուն մահուամբը միակ ժառանգորդը եղած էր այնքան դրամական որքան հողային մեծ ժառանգութեան մը։ Այդպէսով Սարգիս Ամիրային հարստութեան մէկ մասը ազատուած խռոշնագ սեղանաւորի մը միջոցաւ որ իր փեսան էր և բաղմապատկուած, գեղեցիկ հարստութիւն մը կը կազմէր արդէն երբ Գոհարիկ հանրմ ալրի մնացած էր. աղաքը՝ աղջիկ մը և երկու մանչ փայլուն գիրքերու տէր էին և այս երկու վերջինները տարածուած էին Բերայի ամէնէն աչքի զայնող ընտանիքներու մէջ խնամութիւններով և բարեկամական յարաբերութիւններով։

Երբ Յակոբ որդեգրուեցաւ իր հօրաքրոջմէն, արդէն անիկա բաւական տարեց կին մըն էր — իր հօրմէն մէկ երկու տարեկան մեծ ըլլալով արդէն — և իր երկու աղաքը ամուսնացած և զաւակներու տէր էին. իր հօրաքրոջ աղջիկը՝ օրիորդ Աննիկ, ստանձնած էր իր կրթութիւնը իր երկու եղբօր զաւակներուն հետ. առաջինէն կար Զարուհի, սքանչելի խարտեաչ մը, այն տարօրինակ և տաք ոսկեզօծ խարտեաչներէն որ Արեւելքի ցեղերը միայն կուտան և երկրորդ եղբօրմէն երկու մանչեր Վահէ և Տիրան. այս չորս աղաքը բարեբաղդութիւնը ունեցած էին Խաչատուր արտուելիին հետ՝

միակ դաստիարակ ունենալ օրիորդ Աննիկը. կ'արժէ որ քիչ մը ծանրանանք այդ հիանալի աղջկան վրայ, որ հակառակ ամէն երեւոյթներուն, այնքան դժբաղդ կերպով պիտի վերջացնէր իր կեանքը։

Օրիորդ Աննիկ աշխարհ եկած էր այնպիսի ատեն մը ուր մեր համայնքը փոխանցման շրջանի մը մէջ կը գտնուէր։ Իր հայրը Մեղքոն աղա Սահակեան իր հօրը և աներոջը գիրքին և իր ստացած հարստութեանը չնորհիւ Սկիւտարի ջոջերէն էր և մեծ գեր խաղացած էր թաղային գործերու մէջ, հակառակ այն ժամանակուան կրթական ըմբռնումներուն, երբ մանաւանդ իր գիրքին մէջ եղող մարդիկ վերջին ծայր պահպանողական կը գտնուէին, ինքը գրեթէ անուս, մեծ յարգ կուտար կրթութեան և իր երեք զաւակները հաւասարապէս կըրթեւ տուած էր. այլ սակայն Մեղքոն աղային կըրթութեան տուած յարգին մէջ աւելի տեսակ մը վախ կար. Մեղքոն աղա իրաւամբ կը վախնար կարդալ գրել գիտցողներէն. ըստ իրեն՝ պատուելիները ուժի մը տէր էին որ իրեն անձանօթ էր։ Չափազանց խորամանկ և նենգամիտ՝ իր սեղանաւորական կարգ մը ձեռնարկութեանց մէջ երբ անյաշոգութեանց կը հանդիպէր, շատ աղէկ կը զգար որ յաճախ տախիա գրագիրի մը անգաղտնապահութենէն յառաջ եկած էր և ներքնապէս կը կատարէր մտածելով թէ այսպէս կամ այնպէս ընդարձակ սեղանաւորական ձեռնարկի մը մէջ ուրիշներու պէտք ունի, քանի որ ինքը չէր կրնար անձամբ կատարել թղթակցութիւնները, հաշիւները և վերջապէս բոլոր անհրաժեշտ գործերը թիւնները։ Ե-

1001

բեւոյթներուն նայելով Մեղքոն աղա իրաւունք ունէր բոլորովին, քանի որ սրտմտած յաճախ կ'ըսէր թէ՝ ինչ որ ինք իր ձեռքով ըրած է, միշտ յաջողած է։ Ի՞նչ որ ալ ըլլայ Մեղքոն աղայի կըրթասիրութեան բուն նպատակը, ճշմարտութիւնը այն է որ օրիորդ Աննիկ իր նորահաս երիտասարդութեան մէջ այն բացառիկ գիրքերէն մէկուն մէջ կը գտնուէր որ այդ ժամանակները դաստիարակութիւնը կուտար աղջկան մը։ Իր ժամանակին ամէնէն հմուտ լեզուագէտները և պատուելիները ունեցած էր իրբեւ ուսուցիչ. օրիորդ Աննիկ ոչ միայն խորապէս հմուտ էր իր լեզուին, այլ նաև գիտէր ֆրանսերէն և անգլիերէն. այդ լեզուներու գիտութիւնը թոյլ տուած էր իրեն այլ և այլ ընթերցումներ ընել որ իրեն կանխահաս միտք մը և հասկացողութիւն մը տուած էին։ Ծնողքը անկարող էին հակելու իր նախասիրութիւններուն և ձգտումներուն վրայ. Գոհարիկ հանրմ, բարի մայր և լաւ տանտիկին, կը արտնջար իր աղջկան տփքոյն դէմքը տեսնելով։

— Այնքան գիրքի վրայ կը նայի որ երեսը թուղթի գոյն է առեր... :

Այն ժամանակուան հարուստ շրջանակներուն մէջ օրիորդ Աննիկի գիտութիւնը առածի կարգ էր անցած և հայրը աստիճան մը կը մխիթարուէր իր երկու մանչերուն կուլութենէն աղջկանը ըրած յառաջգիւրծութիւնները տեսնելով և խմանալով։ Ծըշմարտութիւնը այն է որ օրիորդ Աննիկ վտանգաւոր հոսանքի մը մէջ կը գտնուէր. բնականէն շատ մտացի և հասկացողութեան մեծ գիւրծութեամբ մը

օժտուած, սկսած էր իր շուրջը դատել և հետզհետէ մինակ զգալ զինքը ոչ միայն իրենց ծանօթներուն մէջ այլ նաև իր տունին մէջ իր ծնողքին մօտ, իր եղբայրներուն հետ։ Տակաւ առ տակաւ իր հօրը ճշմարիտ տիպարը սկսած էր ուրուագծուիլ իր մտքին մէջ և հասկցած էր թէ որքան օտար էր անկէ. իր հօրը կարծեցեալ կըրթասիրութիւնը որ մեծ դէմք մը կ'ընէր զայն ժամանակակից դրասէր և կըրթասէր ջոշերուն մէջ և որ նուիրագործուած էր նիւթական մէկ քանի նուէրներով առանց տըպագրիչի մնացած հեղինակներու, այլ ևս Աննիկի համար ու է գաղտնիք չունէր։ Իր հօրը անգիտակցութիւնը, բրտութիւնները, հարստութեան և ինչքերու սեփականութեան մէջ դրած բուռն կիրքը, իր ստորագասեալներուն հետ վարուելու եղանակը խորապէս կը վիրաւորէին իր նոր հասած աղջկան սիրտը և այնպիսի ակօսներ կը բանային, որոնց շաւիղներէն սէրը — աղջկան մը բնական հոգեկան զբաղումը — միշտ պիտի խրտչէր սուբալու։

Երբ օրիորդ Աննիկ քսան տարու եղաւ, ոչ միայն մերժած էր առանց ու է է առարկութեան իրեն եղած ամուսնութեան առաջարկութիւնները, այլ նաև վերջնականապէս կը յայտնէր իր մօրը թէ այլ եւս ինքը որոշած էր չամուսնանալ, ասիկա մեծ յայտնութիւն մը և ցաւ մը եղաւ իր ծնողքին համար, որոնց գիրքը և հարստութիւնը իրենց ներքի կ'ընէին ամէն տեսակ փառասիրութիւն իրենց աղջկանը ամուսին մը ընտրելու մէջ։

Օրիորդ Աննիկ շնորհալի և նիհար աղջիկ մըն էր, գեղեցիկ և անուշ աչքերով, անարիւն և ձեր-

մակ շրթունքներով, որոնք յայտնի էր, երբեք համբոյրին գգուանքովը չպիտի կարմրէին. և թերեւս հակառակ իր վատոյժ երեւոյթին գիւրաբեկ գեղեցկութիւն մը ունենար, եթէ իր քիթը, հօրը քիթը, շատ արծուային և ոսկրուտ՝ գրեթէ երկուքի չբաժնէր իր գէմքը և առաջին նայուածքով խիստ երեւոյթ մը չտար իրեն. կարծես իր աչքերուն խոնաւ անուշութիւնը, անարիւն մանկան տոգոյն և հիւանդ շրթունքը և մորթին փափուկ թափանցկութիւնը միացած, ի դուր կը պայքարէին այդ անախորժ ազդեցութեան դէմ: Օրիորդ Աննիկ Ֆիզիքական մեծ նմանութիւններ ունեցած էր իր երիտասարդութեան Յակոբ Մահտեսեանի հետ, բացի քիթէն, որ վերջինին վրայ թեթեւ մը արծուային և բարակ՝ բոլորովին ներդաշնակ էր իր զգայուն և տկար աղու գէմքին վրայ:

Թերեւս նաև այս Ֆիզիքական պակասութիւնն ալ պատճառ եղած էր որ Աննիկ խրտչի ամուսնութեան մը գաղափարէն, իր դաստիարակութիւնը չներելով իրեն կրաւորական դեր մը որ իր ժամանակի աղջիկներուն դերն էր ամուսնութեան մէջ: Ինչ որ ալ ըլլայ՝ օրիորդ Աննիկ դժբաղդէ էր և այդ դժբաղդութիւնը կ'արտայայտուէր իր ամէն բաներէն, այնքան իր գէմքէն որքան շարժումներէն, խօսքերէն և մանաւանդ իր անցուցած մօայլ կեանքէն: Շատերը աւելի ուշ՝ չբաժնուած կամ մոռցուած սիրոյ մը վերագրած էին այս աղջկան մեղամաղձոտութիւնը, բայց աւելի ճշմարտիւ իր սիրտը ժամանակէն առաջ թռուած էր և եթէ իր նրբացած զգայարանքներուն և նրբացած հոգիին

մէջէն սիրոյ պէտքը, սիրելու տենչանքը փոթորիկ պէս անցած էր երբեմն, անիկա աւելի բնագդական պահանջք մը եղած էր քան իրական բան մը. իր հասունութեան տարիքին մէջ աղջիկ մնացած կնոջ անտի երկչոտութիւններ զինքը բոլորովին տգէտ և միամիտ դարձուցին էրիկ մարդու նկատմամբ. ինքը իր հօրը և եղբայրներուն մէջ գործի անողոք և պաղարիւն մարդիկը միայն տեսած էր և աւելին չէր ուզած իսկ գիտնալ:

Օրիորդ Աննիկ 35 տարեկանը անցած էր երբ Յակոբ Մահտեսեան որդեգրուեցաւ իր տան մէջ. մինչև այն ժամանակ անգործ և անպէտք դարձած դաստիարակութիւնը վերջապէս պիտի գործածէր բանի մը. անհուն խանդաղատանքով մըն էր որ կապուեցաւ Յակոբին և գրեթէ մայրութիւն ըրաւ անոր: Իր եղբայրները, նահապետական սովորութեան համեմատ ամուսնանալէ ետքը իրենց մօրը հետ մնացած էին և անոնց զուակներն ալ կային. բայց ինչչա'ի տարբեր էր այս նորեկը, արդէն դժբաղդութեան մկրտութիւնը կրած՝ որուն ցաւագին և անուշ աչքերուն մէջ կը ճանչնար ի'ր նայուածքը. իրենց Ֆիզիքական նմանութիւնը աւելի սերտ և բնական կը դարձնէր այս բարեկամութիւնը, որուն մէջ Աննիկ կը դնէր իր ամուսնացած կնոջ բոլոր խանդաղատանքը և մայրութիւնը:

Եթէ Յակոբ Աննիկին մէջ վերստին գտաւ մայր մը, անոր եղբօրը Միսաք էֆէնտիի աղջիկը՝ Զաբուհի, քոյր մը եղաւ իրեն, անուշ, բարի և զգալուն աղջիկ մը որ կարծես կշտացած հարստութեանէ, դիրքէ և մեծութենէ, գգուանքի և սիրոյ

ծարաւի իր կանխահաս հեշտասիրութեան բնագղ-
ները կը յայտնէր երբեմն նոյն իսկ շուարեցնելով իր
հօրաքոյրը :

Սկիւտարի հօրենական ընդարձակ տունին մէջ՝
անուշ և երջանիկ ժամեր անցուցած էր Յակոբ
Զարուհիին հետ Աննիկին մայրական հակողութեան
ներքեւ, գրեթէ արդէն բաժնուած տանը միւս սն-
դամներէն զգացումներով, դաստիարակութեամբ և
մանաւանդ հոգիով :

Գոհարիկ հանրմի մահուրնէ կտքը ժառանգա-
կան խնդրոյ մը առթիւ երկու եղբայրները գժար-
ւած էին և իրարմէ բաժնուած, աւելի ուշ երկուքն
ալ գացած էին Բերա բնակիլ և տարիներու ըն-
թացքին մէջ եթէ իրենց նախկին անհամաձայնու-
թեան յիշատակը կորսուած էր, միւս կողմանէ
միշտ անսակ մը խուլ հակակրօնութիւն մնացած էր
երկու հարազատներու ընտանիքին մէջ :

Օրիորդ Աննիկ, Յակոբին հետ մնացած էր
Սկիւտար իրենց հօրենական տունը և շարունակած
էր իր մայրական պաշտօնը :

Յակոբ չափահաս ըլլալէն կտքը օրիորդ Աննիկի
միջնորդութեամբ իրբե գրագիր մտաւ անոր եղ-
բօրը Սարգիս Էֆէնտի Սահակեանի քով : Մինչև
այն ատեն Յակոբ Մահտեսեան որոշապէս չէր գի-
տեր իր նիւթական կացութիւնը, երբ իր չափահա-
սութեան տեղեկացաւ որ իրբե ժառանգութիւն իր
բոլոր ունեցածը իրենց բնակած տունին կէսն է
միայն առանց յուսահատելու ինքնաւստահօրէն ըսաւ .

— Ի՞նչ փոյթ, հարստութիւնը ի՞նչ կարեւորու-
թիւն ունի :

Օրիորդ Աննիկ տխրօրէն ժպտեցաւ և ըսաւ .

— Խեղճ աղայ, ինչպէս յայտնի է որ կեանքը
միմիայն գիրքերու մէջ ճանչցած ես դեռ :

Ինքը գիտէր և հասկցաւ թէ միամիտ երիտա-
սարդը դեռ կարող չէր ըմբռնելու իր ուժերէն վեր
այն պայքարը, որուն մէջ կը նետուէր գրեթէ ու-
րախութեամբ. միւս կողմանէ ներքնապէս կը խոր-
հէր թէ իր եղբայրները պէտք չունենալով իր անձ-
նական ստացուածքին, ամբողջովին ազատ էր ձը-
գելու զայն իր որդեգրին . բայց այս դիտաւորու-
թիւնը ոչ ոքի յայտնած էր, ո՛չ իսկ Յակոբին . նախ
որպէս զի Յակոբ աղքատ աղու մը պէս սկսի իր
ասպարէզը և ամէն բան ինքզինքին պարտի և
յետոյ որպէս զի իրենց յարաբերութիւններուն մէջ
ո և է շահախնդրական նկատումներու ստուերը իսկ
չմտնայ . խեղճ աղջիկը այնքան փարած էր Յակո-
բին իր կոյս մնացած հոգիին բոլոր թափովը, այն-
պէս մը կառչած էր անոր սիրոյն և համարումին
որ իրեն կը թուէր թէ ամենափոքրիկ յուսախա-
բութիւն մը Յակոբին նկատմամբ զինքը պիտի
քայքայէր բոլորովին :

Այդ միջոցներուն օրիորդ Աննիկ բոլորովին
պառաւած էր . իր դէմքին փափուկ մորթը փոթ-
տուած էր խորշումներով գրեթէ ամէն ուղղութեամբ .
ընդհանրապէս սև շրջադգեստ մը կը հագնէր ճեր-
մակ վզնոցով և թեւնոցներով : Ի՞նչ բանի սուգը
կը կրէր այդ առանձին մնացած աղջիկը, որուն
կանխահաս դաստիարակութիւնը գժբաղդութեան
աղբիւր մը եղած էր իրեն համար : Չափազանց
սակաւախօս իր անցեալին վրայ, հաղիւ թէ երբեմն

մայրը կը յիշէր. երբ իր հօրը խօսքը կ'ընէին զայն դասաւորելով ժամանակին ճշմարտապէս մեծ մէկ քանի դէմքերուն մէջ, օրիորդ Աննիկ լռիկ մտիկ կ'ընէր և մասնաւոր կերպով մը գլուխը կը շարժէր: Տարիներու հետ այդ գլխու մասնաւոր շարժումը որ տարակոյսի, հեգնութեան և ցաւի խառնուրդ մըն էր, եւ մը կըլտէր և յաճախ առանց պատճառի, նոյն խակ առանձին գտնուած ատենը օրիորդ Աննիկի գլուխը կը շարժէր տարակոյսով և հեգնութեամբ:

Շատ բան տեսած և շատ բանի վրայ լուած էր հէգ աղջիկը. իր հօրը և եղբայրներուն սեղանաւորական ձեռնարկները մօտէն քննած և հասկցած էր թէ ինչ գիտերով, արցունքներու և կեանքերու գիտերով էր որ իրենց հարստութիւնը կը մեծնար օրէ օր. ասոնք ամէնքը արձագանգ գտած էին իր հոգիին մէջ և այլ եւս գիտէր առ հասարակ յաջողողներուն գաղտնիքը, ու թերեւս հրապարակին վրայ նոր փայլող և շողոքորթուող մարդիկ կը մտարեւելով էր որ օրիորդ Աննիկ իր առանձին վայրկեաններուն խակ, լռիկ և ախուր գլուխը կը շարժէր հեգնութեամբ:

Սրդէն շատոնց քաշուած կ'ապրէր Թօփհանէլի օղուի տունին մէջ, չըջապատուած ընդարձակ պարտէզներով ուր տարին անգամ մը փոխի ի փոխ իր երկու եղբայրները իրենց ընտանիքներով կուգային ամառը անցընել:

Տարիէ մը ի վեր, Յակոբ՝ Սարգիս Էֆէնտիի հետզհետէ ընդարձակուող գործերուն պատճառաւ ձմեռները Բերա կը մնար և շաբաթ իրիկունները

միայն կը վերադառնար Սկիւտար: Թէև, ինչպէս տեսանք, իր թաղոնը և եղբայրը մօտ ազգականներ էին և տղայութիւննին միասին անցուցած: Յակոբ առանձին սենեակ մը վարձած էր Բերա և շատ քիչ անգամ կը տեսնէր իր ազգականները, որոնք իրեն հետ կը վարուէին ու է օտար պաշտօնեայի պէս. իր չափազանց խղճմտութիւնը, հաւատարմութիւնը և աշխատասիրութիւնը հազիւ թէ կը նշմարուէր, իբր թէ ինքը պարտական ըլլար բոլոր ասոնք տալու իրբև ազգական, ալ աւելի խոշորցնելու համար հարստութիւն մը, որուն մէջ ընտել բաժին չունէր. Զատիկ և Ծնունդի այցելութեանց միջոցին երբ արմուկ արմուկի կը հանդպէր գործատեղւոյն ուրիշ պաշտօնեայներուն հետ՝ նախասնեակին կամ սալօնին մէջ և որոնց շարքին մէջ կը կորսուէր, ոչ ոք իր ազգականներէն մասնաւոր ուշադրութիւն կ'ընէր իրեն: Միայն Միսաք Էֆէնտիին տունը Զարուհիին նայուածքը կը ժպտէր իրեն, քիչ մը անուշադիր, իրաւ է, բայց ա՛յնքան պաշտելի իր մութ կապոյտ և խորունկ աչքերուն բովանդակ հմայքովը:

Այն շաբթուն տարտամօրէն խմացեր էր թէ Միսաք Էֆէնտիին աղջիկը սիրային խնդրոյ մը առթիւ, իր ծնողքին ընդդիմութեան պատճառաւ հիւանդացի էր և մայրը զինքը Սկիւտար զրկեր էր որպէս զի քիչ մը հեռանայ իր սովորական շրջանակէն և օրիորդ Աննիկին բարերար ազդեցութիւնը կրէ:

Յակոբ, երազուն և միամիտ երիտասարդը, հոգիին խորը շարժում մը զգացեր էր, նոր բան մը

կը ծլէր իր էութեան մէջ. ամբողջ շարժման մտածե՞ր էր Զարուհիին վրայ, անոր սիրոյն, ծնողքին ընդդիմութեանը — յաւիտենական վէպը —, և երբ մանաւանդ իմացեր էր թէ այդ վէպին հերոսը Զարուհիին դաշնակի ուսուցիչն է, թելադրիչ պատկերներ ներկայացնէին մտքին՝ դաշնակի շուրջը, մեղօտիներով թրթռուն օդին մէջ, Զարուհիին արեւելքի խարտեաչի պաշտելի գլուխը մօտիկցած դաշնակի ուսուցչին, դողդղացող մտահեր որոնք իրարու կը հանդպին նօթի էջ մը դառցուցած ատեն, յետոյ պերճանքով և գեղեցիկ կարասներով հոծ սրահներ որոնց մէջ Զարուհիին սիւղեթը կը թափառէր երազելով իր սիրելիին, ու բոլոր այդ կեանքը, անգործ, հարուստ և գեղեցիկ երիտասարդներու կեանքը, ամէնէն թանկագին իրերով շրջապատուած և երջանիկ նոյնիսկ իրենց ցաւին մէջ, հեշտին և մեղկ ցաւ մը որ կը սնուցանէ և կը յագեցնէ իրենց յուզուելու պէտք ունեցող և չափազանց գրգռուած ջիւղերը: Իր ալ հոգիին մէջէն Յակոբ կը զգար փարթամ կեանքով մը յափրացածներու ժառանգութիւնը որ ծուլութիւն կուտար իր անդամներուն և իր բոլոր զգայարանքներուն բուռն և անհաշիւ վայելքի տենչանքը:

Իր եղնիկի երկայն կտրուած և մեղամաղձօտ աչքերը անդամ մըն ալ դարձան Ոսկեղջիւրի մէջ օրօրուող կայմերուն և աճապարեց սանդուղներէն իջնալ, որովհետեւ շոգենաւր եկած և պարպուած էր և հոն խոնուած բաղմութիւնը կը խուժէր դէպ ի ներս:

Ինչո՞ւ ինքզինքը յանկարծ մեղկ և թույլ կը զգար իւր թէ ամբողջ ջիւղերը քնացած ըլլային իր բարակ մարմնոյն մէջ: Չեմ գիտեր ինչ մը կար հոգիին մէջ օրօրուն և անկայուն որ մտածումը կը տարուբերէր և վրդովմունք կ'ազդէր իրեն. երբեմն զսպուած հառաչ մը կուգար մինչեւ շրթունքին. իր էութեան խորէն սէրը կ'երգէր իր պահանջները, իր ծարաւը, իր փափայանքի և գորովի պէտքը, և ինքը մօտիկ կ'ընէր անոր, գինովցած և խրոչած միանգամայն. իր միամիտ և բարի երիտասարդի հոգին լեցուն էր երբեմն գոռացող փոթորիկներով, երբեմն մեղմ մրմունջներով աղօթքի և պաղատանքի պէս. յանկարծ ինքզինքը մեծ զգաց և հարուստ իր բոլոր զգայութիւններուն համար. իր շուրջը ուշ մնացած շուկայիներ կը խօսէին առօրեայ գործերու վրայ. ընտանիքի բարի հայրեր՝ հանգարտ գործով մը սոգորուած իրենց բոյնին համար, վստահ որ միշտ իրենց տղաքը և իրենց կինը նոյն անխնայ մէջ պիտի գտնեն ամէն երեկոյ, կը վիճաբանէին անփութօրէն դուրսէն ներսէն, սրահը լեցնելով ծուխի ամպերով որոնց ծուէններուն մէջերէն իրենց գիրութենէն կորցած այտերը ձերմակ արասներ կը կաղմէին:

Յակոբ խղիւղիլ զգաց այդ մթնոլորտին մէջ և անմիջապէս ելաւ կամրջակին վրայ. իր հոգեկան խռովուած և երազուն վիճակին միայն գիշերը կը համապատասխանէր և անմիջապէս զգաց այդ հաղորդակցութիւնը ընութեան հետ:

Հեռուէն Պօլսոյ կողմը, մզկիթներու գմբէթները, ձերմկած լուսնի շողերէն, հեռզհեռէ կը հե-

ռանային և կը կորսուէին ու միայն մինարէները կ'որոշուէին հոծ բուսականութեան մը մթութեանը վրայ: Հիմակ Սառայ-Պուռնու գիւթական փունջի մը պէս բոլորովին արծաթեայ շողերով օծուած կը հեռանար իր կարգին՝ շողենաւին արագ գնացքին շնորհիւ, խուսափուկ և գեղեցիկ, թեթեօրէն բեռնաւորուած մինարէներով, գմբէթներով, նոճիներով որոնց ամբողջութեանը վրայ դեռ կարծես վերջալոյսէն մնացած երանգ մը կը վարանէր և կը խառնուէր լուսնի գիշերին: Աւելի խոնաւ ցօղը կ'իջնէր և կը գովայնէր իր երազանքներով բեռնաւորուած ճակատը և Յակոբ թեթեւ մը կը դողդոջէր. առանց գիտնալու ինչո՞ւ, յանկարծական խոնաւութիւններ կը զգար թարթիչներուն ծայրը որոնք կը չորնային յանկարծ իրեն ջերմագին այտերուն վրայ:

Շողենաւը միշտ արագ կը յառաջանար և ինքը սեւեռած աչքերով կը դիտէր անոր լուսաւոր ակօսը որ տառնի մը պէս կ'երկարէր և կը կորսուէր մինչեւ ծովուն հեռաւոր և մթին եղերքներուն մօտ և հաս ասիական եղերքը ցցուեցաւ իր աչքին, իր սիրելի Սկիւտարը ուր այնքան հեշտ ըլլալու էր սիրել և մեռնիլ:

Վերջապէս մօտենալով նաւամատոյցին Յակոբ աճապարեց դուրս նետուիլ. քիչ մը ետքը երբ կառքը զինքը կը տանէր մեծ փողոցին մէջէն, յանկարծ օրհնուած զգաց ինքզինքը, իր սրտին մէջ Զարուհին տեսնելու տենչանքը և անհամբերութիւնը միայն տիրեց. բայց քանի կառքը կը յառաջանար այդ անհամբերութիւնն իսկ տեսակ մը

երկչոտութեան տեղի կուտար: Ինչչափ որ իր մօրմէն ժառանգած առողջ հպարտութեան զգացումը խառնուելով հարստութենէ յախրացած իր մեծ հայրերուն գոռոզութեան և ինքնալստահութեան, ծայրայեղ դիւրագգածութեան մը փոխուած էին իր մէջ, որուն պատճառաւ սիրտը միշտ կ'արիւնէր իր աղքատ պաշտօնեայի ստորագասեալ դիրքին հետեւանքով, երբէք այդ դիւրագգածութիւնը այնպիսի սուր հանգամանք մը չէր առած որչափ այդ իրիկուն. իր վրդովուած հոգիին մէջ դարձեալ սկըսան փոթորկիլ խառն զգացումներ. վիպալին և զգայնասէր նկարագրի տէր՝ երբեմն կը փափաքէր երթալ և Զարուհիին արցունքները սրբել և անոր մօտ կատարել անձնուիրութեան և ինքնագոհողութեան այնպիսի դեր մը որ ճշմարտապէս բարձր հոգիները միայն կարող են երազել. այդ վայրկեաններուն իրաւամբ պատրաստ էր կեանքը դռնել Զարուհիին համար. բայց երբ յանկարծ կը մտաբերէր թէ անիկա կրնար զինքը ցրտութեամբ ընդունիլ, զինքը անտեսել և անիւթօրէն կոխուտել իր նուիրական զգացումներուն վրայ, այնպիսի անբռնաբարելի հպարտութիւն մը կը բարձրանար հոգիին մէջ որ փափաք կը զգար գիշերին մէջ կոչելու իր հոգիին բոլոր տուայտանքը:

Անտարակոյս եթէ իր հայրը աւելի գործի մարդ ըլլար և բազմապատկէր իր հարստութիւնը, եթէ իրեն գեղեցիկ ժառանգութիւն մը ձգած ըլլար՝ իր հօրեղբօր որդիքը և թոռները շատ լաւ պիտի յիշէին զինքը և ամէն օր տեղ պիտի ունենար իրենց սեղանին վրայ ինչպէս իրենց երեկոյթներուն մէջ,

և կարելի պիտի ըլլա՛ր որ Զարուհիին հետ շարունակէր իր մանկական օրերուն մտերմութիւնը. և ահա անարդար եղաւ իր հօրը յիշատակին, իր կարգին ուղեց մոռնալ որ անիկա մեռած էր իր տղուն բան մը չկարենալ ձգելու յուսահատութեանէն, ուղեց դատապարտել զայն, խեղճ մեռած մարդը, որուն ոսկորներն իսկ փոշիացած և չորս հովերուն ցրուած ըլլալու էին այլ եւս: Նոյն միջոցին Հայոց գերեզմանոցի տեսքը զինքը սթափեցուց, խանդաղատանքով յիշեց նաեւ մայրը, սքանչելի գեղեցկութիւնը ժողովուրդին մէջէն ծաղկած, որուն երկար ատեն դարպասած էին Սկււտարցիք: Յիշեց որ երբ եկեղեցի կը մտնար մօրը հետ, ամէնքը, ամէնքը կը դառնային զայն տեսնելու համար, իր շքեղ թաւշեայ շրջազգեստին մէջ, յարգանքով և հիացումով պարուրուած. կը յիշէր անոր պղնձագոյն ցոլքերով առատ մազերը ու գեղեցիկ ձեռքերը, տոհմիկի ձեռքեր, կարապի վիզը, որուն ամէնէն փարթամ մանեակներն ալ նսեմ կուգային... յետոյ, աղքատութիւնը, մօրը տգիտնած դէմքին վրայ արցունքները, որոնց նշանակութիւնը չէր հասկցած այն ատեն, անոր զայրոյթները, հպարտութիւնները, իր ժողովրդական խաւերէն հասնող առողջ և պարկեշտ կնկան հոգին յանկարծ լքուած անտէր և միմալ՝ հարստութենէ ապականուած ազգականներու և բարեկամներու վատառողջ բաղձանքներուն և վիրաւորանքներուն:

Կառքի ուժգին շարժում մը զինքը ցնցեց և նշմարեց որ տանը մօտիկներ էր. պղտիկ գող մը միշտ կը զգար կռնակն ի վար և իր ձեռքերը սառի

պէս սլաղ էին. երբ կառքը դրանք առաջը կեցաւ կոկորդին մէջ սեղմում մը զգաց և ինքզինքը բոլորովին ձգեց դիպուածին:

Մեծ սրահին մէջ, ուր ընդհանրապէս երեկոները կ'անցունէին, Աննիկ մինակը նստած կը կարդար, իր դէմքին վրայ տխրութիւն և հոգ կար. Յակոբ այնքան վարժուած էր կարդալու իր ազգականուհիին դէմքին վրայ որուն ամէն մէկ խորշոմները ծանօթ էին իրեն, որ անոնց թուրութենէն կամ պրկումէն կը գուշակէր ճշգիւ անոր հոգեկան կացութիւնը:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ունիս, ըսաւ Յակոբ դողդոջուն ձայնով մը ու անձկութեամբ շուրջը նայելով:

Աննիկ երկարօրէն և տխրութեամբ իրեն նայեցաւ, յետոյ իր կարգին հետաքրքրուած հարցուց.

— Է՛հ, դուն ի՞նչ ունիս, Յակոբ, ա՛յնքան տրժգոյն ես այս գիշեր:

Ու մէջտեղը դրուած կրակարանին մօտենալով ունելիները առաւ և կրակի կտորներ հանեց թաղուած մոխիրին մէջէն:

— Կրակին մօտ եկո՛ւ, Յակոբ. է՛հ հիմա դուն Բերայի կեանքին վարժուեցար, այս մեծ և ցուրտ սենեակները պարապ երեւալու են քեզի և սլաղ. սլաղ է՛:

Յակոբ այնքան մտադրաւ էր որ չանդրադարձաւ Օրիորդ Աննիկի խօսքերուն և չսպասախանեց անոնց:

Ընդհակառակը գրեթէ միշտ մեծ սիտիանք կը

զգար երբ իր տունէն ներս կը մտնէր. իր տղայու-
թենէն աչքերը վարժուած ըլլալով ընդարձակ
սրահներու, ճշմարտօրէն սիրտը կը բացուէր երբ
հօրենական տան մարմարեայ բակը կը մտնէր. յետոյ,
երկայն բաղմոցները, ձերմակ վարագոյրները, գե-
տինի փախաթին գոյնը, պատերուն եւ ձեղունին
զուարթ եւ մարած երանգները տեսակ մը հան-
դարտ ներդաշնակութիւն կը ներշնչէին իրեն. նոյն
խակ մէջտեղի պղնձեայ կրակարանը, կարմիր գոր-
գին վրայ տարածուած, ուրիշ հմայք մը ունէր իրեն
համար զոր կը զգուշանար արտայայտելու ծիծա-
ղելի չըլլալու համար:

Մէկէն ուղեց Յակոբ ինքզինքը անփոյթ ցու-
ցնել եւ իր միտքը կազդուրելու համար սկսաւ
խօսիլ ասկէ անկէ եւ իբր թէ յանկարծակի՝ Աննիկի
դառնալով հարցուց.

— Հա՛, աղէկ միտքս ինկաւ, իմացայ որ Զա-
րուհին հոս է:

— Այո՛, ըսաւ Աննիկ, վերն է, քիչ մը կը քնա-
նայ կոր:

— Ժիշդ է ինչ որ իմացայ:

— Ժիշդ է:

— Ահ...:

— Խեղճ աղջիկը այնքան լացաւ, այնքան լա-
ցաւ ամբողջ օրը, անքուն անցուցած գիշերէ մը
ետքը որ իրիկուան դէմ վերջապէս յոգնութենէ
եւ տկարութենէ ջլատուած, քնացաւ:

— Կը կարծե՞ս որ խորունկ եւ անդարմանելի
բան մը ըլլայ, Աննիկ:

— Ի՞նչ գիտնամ, սիրելիս, ինծի համար սերը,

ինչպէս որ ալ սահմանն դադար, միշտ սարսափելի
բան մըն է...:

Իրաւ ալ Աննիկին համար սէրը անձանօթն էր,
անմատչելին. իր սիրտը գորովանքի եւ խանդաղա-
տանքի համար չիմուած, բնաւ չէր թրթռացած
գերագոյն ցաւովը եւ հաճոյքովը եւ իր հոգին մէջ
կարծես սուգը կար չճանչցած սիրոյն ինչպէս իր
ամուլ մնացած եւ վտիտ կողերուն մէջ չյագեցած
մայրութեան մը անմխիթարելի ցաւը:

Աննիկ վերին աստիճանի տխրած էր Զարուհին
ցաւէն, մանաւանդ թէ ինքը մասնաւորապէս մեծ
կարեւորութիւն կուտար բանի մը զոր Զարուհին
մայրը տղայութիւն մը նկատած էր.

— Պարզապէս քմահաճոյք մը, օրիորդս, դեռ
մեր Զարուհին տղայ է եւ հարկ էր որ այդ Իտա-
լացիին պէս ստահակ մը մէջտեղ ելնէր, որպէս զի
մոռցնել տար իր գիրքը, իր կացութիւնը եւ իր
պարտականութիւնները:

Ձէ՛, ինքը չէր կրնար ըմբռնել թէ սիրոյ պէս
նուիրական զգացում մը քմահաճոյք համարէին եւ
արդէն խեղճ աղջկան արցունքները եւ անմխիթա-
րելի ցաւը ապացոյցներ չէին որ երիտասարդուհին
հոգին կեղեքուած էր մեծ ու լայն բացուած վեր-
քով մը:

Կրակարանին մօտ նստած Յակոբ եւ Աննիկ կը
խօսակցէին ցած ձայնով այս բաներուն վրայ.
Ինքը ի՞նչ կրնար ընել, ի՞նչ կրնար ըսել, պառաւ
աղջիկ, թառամած սրտով եւ հոգիով՝ նոր բարախող
սիրտի մը. իր անկարողութիւնը այդպիսի դերի մը
մէջ հոգով եւ տարակոյսով կը պատէր իր պղտիկ

գլուխը, որ բոլորովին կը կաղապարուէր այլ եւս տափակ և ցանցառ մոխրագոյն մազերուն տակ. և ահա՛, յայտնեց թէ յոյսը Յակոբին վրայ դրած էր. ճշմարտիւ երիտասարդները զիրար աւելի կը հասկնային և չէ՞ մի որ արդէն երկուքն ալ քոյր եղբայր կը համարուէին:

Յակոբին եղնիկի աչքերուն մէջ անբացատրելի բան մը անցաւ և հեշտանքէն արտեւանունքը դուրս եկաւ. նոյն միջոցին իրենց գլխուն վերեւ թեթեւ ոտնաձայներ լսեցին:

— Ահաւասիկ, ըսաւ Աննիկ, արթնցաւ, վար պիտի գայ:

Յակոբ լռելեայն մտիկ կ'ընէր. այդ քայլերու ձայնը իրեն հոգիին մէջ կ'արձագանգէր նախադժացումի մը պէս. երբեմն իր սրած և գերազերդուած լսելիքովը կ'որոշէր քղանցքի մը խշմուղը և սահումը գետնին վրայ. ահաւասիկ իրեն կը թուէր թէ հեռուէն, անծանօթ հորիզոններէն կին մը քայլ առ քայլ կուգար դէպի իրեն և անոր գոյութեան զգացումն էր որ կը թնդար իր մէջը, երկայն, դաշնակաւոր երգի մը պէս:

Այդ միջոցին մտացաւ իր դիրքը, իր աղքատութիւնը: Իր շուրջի, թէև թառամած բայց հանդարտ պերճանքը վստահութիւն տուաւ իրեն. այդ սրահին մէջ էր որ իր հայրը կինը ընդունած էր. այդ սրահին մէջ էր որ աւելի առաջ մեծ հայրը ընդունելութիւններ ըրած էր ուր հաւաքուած էին ժամանակին մեծ մարդիկը, ուր ոսկեթել մետաքսէ Պրուսայի կտաններով հագուած նաժիշաներ և սպասաւորներ հանդիսաւորապէս պտտուցած

էին դահարազարդ նարկիչները և երկայն յասմիկէ չուպուգները և ինքը չէ՞ մի որ անոնց ուղղակի ժառանգորդն էր...

Ա՛հ, իրաւ է թէ սրահը պարապ էր գրեթէ եւ նարկիչներուն վրայէն սուտակները ու բերուղէները շատոնց անհետացած էին և մետաքսեայ բարակ զգեստներով սպասաւորներուն տեղ, միակ ծերունի սպասաւոր մը կար երկուքի ծռած որ իր պառաւ կնոջը հետ կը յամառէր անձնուիրութեամբ հոն մնալ և իր տէրերուն ծառայելով մեռնիլ, բայց այս բաները չմտաբերեց Յակոբ, չմտաբերեց նոյն իսկ թէ այս ժամուն յիսխը և հարստութիւնը ուրիշ կերպով կ'արտայայտուէին, չյիշեց կամ չուզեց յիշել Բերայի սպօնները, ընկերութիւնները ևն. և յամառեցաւ ինքզինքը մեծ և ամենակարող զգալու: Ամէն մարդ կամայ թէ ակամայ կեանքին մէջ, օր մը, ժամ մը, կամ գոնէ վայրկեան մը ունի ուր Տօն Քիչօթ կը դառնայ. Յակոբին ստացած դաստիարակութիւնը, իր հոգեկան բնածին վիճակը, այդ շարթուան սպասման անձկութիւնները, Զարուհիին պատահածը և իր մէջ մինչեւ ցարդ քնացող վիճակի մէջ մնացած զգայնասիրութիւնը որ յանկարծ երեւան կուգար պատրաստած էին այդ վայրկեանը. միւս կողմանէ արթնցած սիրտը անունդի պէտք ունէր. այդ տղան ամէն անձնուիրութեանց և կուրութեանց կարող էր այդ պահուն:

Վերջապէս սենեակին դուռը կռնչեց. Զարուհի հազիւ թէ երեւցաւ ուղեց հեռանալ Յակոբէն ամբնապով. բայց Աննիկ զայն կանչեց:

— Մտի՛ր, Զարուհի, մտի՛ր, օտար մարդ չկայ :

Երբ Յակոբ ձեռքը Զարուհին խոնաւ մատնե-
րուն դպցուց, սառի պէս պաղ էր և զգաց որ կը
տոժգունէր հետզհետէ. առաջին ըոպէին աչքերը
պղտորեցան և բան մը չտեսան. հազիւ վարդա-
գոյն սիւղէթ մը որ աւելի անսխեթական կը թուէր
տանթէլներու առատութենէն : Յետոյ իր եղնիկի
ցաւատանջ և երազուն աչքերը կարծես լոյսով
ողողունեցան. Զարուհի իրեն կը ժպտէր տխրօրէն :

Սքանչելի երիտասարդուհի մը եղած էր անի-
կա. թարմութեան և կանխահաս հասունութեան
խառնուրդ մը. գեղեցիկ խարտեաչ մը, անհաւա-
տալի ոսկեգոյն մազերով պճնուած որոնք ճշմարիտ
ոսկեթելերու կայծկաւմները ունէին լամբարին
լոյսին տակ. իր տաք գոյնին մէջ որ աւելի ցորե-
նագոյն կը համարուէր, մութ կապոյտ աչքերը գի-
շերը սև կ'երեւային. և լալէն կարմրած արտեւա-
նունքը թեթեւ մը ուռած՝ աւելի կը չեղտէին անոնց
խորութիւնը : Երթունքներն ալ չափազանց կարմիր՝
ուռած էին և բերնին անկիւնները պաշտելի խոր-
շիկներ կը կազմէին որ իր ամբողջ անձին սիրա-
գրգիւ պըրանքի հով մը կուտար : Հաճի Սարգիս
ամիրային հեշտասէր արիւնը իր աղջկանը և թոռ-
ներուն մէջ քնանալէ ետքը իր բոլոր բուն ցան-
կութիւններով կ'արթնար այս աղջկան երակնե-
րուն մէջ : « Կրակի կտոր » կ'ըսէր մայրը զայն յան-
դիմանելով և չհասկնալով իր թուլամորթի ծուռ-
թիւններուն և մշտնջենական հանգիստին մէջ թէ
ինչ ստատանայ այսպէս շարունակ շարժման և
գրգռման մէջ կը դնէր այս աղջիկը : Պուրժուա-

ներու քնացնող և պահպանողական բարքերը ինչպէս
նաև կեղծիքները ցնդեր դացեր էին իր հրավառ
հոգիին վրայէն ինչպէս ամբ ցեխ վառուած
հնոցին մէջ :

Զարուհի իր առաջին սիրային խնդրոյն պատա-
հած ընդդիմութենէն կը զայրանար, կ'ըմբոստա-
նար և միեւնոյն ատեն անակնկալի մը առաջք կը
գտնէր ինքզինքը. իր հարուստ և միակ աղջկան
բոլոր քմահաճոյքները տղայութենէն ի վեր գոհաց-
ուած էին. մայրն ու հայրը գերին եղած էին իրեն,
պուպրիկի պէս հադուեցուցեր ու զարդարեր էին
զինքը և թոյլ տուած էին որ անկախ իր պերճանքի և
վայելքի բնազդներուն սանձարձակ յագուրդ տայ.
բայց փոքրիկը մեծցեր էր և իր այժմու քմահա-
ճոյքներուն շատ ուշ կ'ուզէին թու մը մը կանգնել
և ինք չէր հասկնար ինչո՞ւն :

— Ամօթ է, կը հասկնաս, ըսած էր մայրը,
մեզի պէս չնորձքով մարդիկներուն աղջկան վրայ
սոսանկ կասկած մը անգամ արատ կը բերէ :

Ամէն աղջկան պէս տարտամօրէն ինքն ալ ա-
մօթի զգացումը ունեցած էր ներքնապէս. բայց
միւս կողմանէ իր պզտիկ գլուխը կը սկսէր արա-
մաքանել, կը սկսէր հանկուս թէ իրաւունք չու-
նէին իր զգացումներուն վրայ բռնանալու և այս
ըմբոստացումը աւելի բաժին ունէր իր արցունքնե-
րուն մէջ քան թէ Իտալացիին յիշատակը որ արդէն
տակաւ առ տակաւ աւրուելու վրայ էր իր սրտին
մէջէն :

Ինչ մը ատենուան անհանգիստ լուծենէ ետքը
ամէնքն ալ սկսան խօսիլ միավանկերով և կամաց

ձայնով իբր թէ հիւանդ մը ըլլար սենեակին մէջ :

Զարուհին սովորական հնչուն և տաք ձայնը խղճուկ և լալազին բան մը ունէր ուռած չըր-
թունքներուն վրայ . երբեմն նոյն խակ կը հատկը-
տար և աչքերը արցունքով կ'ողողուէին . այդ մի-
ջոցին Աննիկ և Յակոբ կը լուէին և կը ջանային
ուշադրութիւն չընել Զարուհին :

Սեղանին տակ ամէնուն սիրտն ալ սեղմուած
իրարմէ տարբեր զգացումներով , քիչ ճաշեցին և
գրեթէ քնաւ չխօսեցան . երբեմն երբեմն կորաքա-
մակ սպասաւորին քսքսուող ոտքի աղմուկը կը
լսուէր դուրսի մարմարեայ բակին վրայ : Ծաշէն
ետըը երբ Աննիկ կ'օգնէր սեղանին սպասները տե-
ղաւորելու , երկու երիտասարդները պատուհա-
նին մօտ եկան . լուսնի գիշերը , հակառակ յառա-
ջացած ձմեռին , սքանչելի էր , անթափանց և կաթ-
նային մշուշ մը կը ծածանէր և շէնքերը կը պա-
րուէր իր նուրբ չղարշով . աստղերը միշտ կը պըլ-
պըլային և իրենց լուսեղէն արցունքը կարծես
թանձրացած , ոսկեթելերու պէս կ'երկարէին ճերմակ
մշուշին մէջ . հեռուէն Չամբճային կողերը , մանի-
շակագոյն և կարմրորակ՝ կը ցցուէին դէպի վեր և
իրեն գազաթը կը խառնուէր մշուշին հետ . բլու-
րին ետեւէն աստղերու շարք մը անսովոր փայ-
լով մը կը պլպլար լուսեղէն շաւիղ մը բանալով
երկինքին վրայ . երբեմն լուսինը կը տփգունէր թեթե-
ամպի մը ետեւ , յետոյ դարձեալ նազանքով կը
պտուտքէր աստղազարդ կամարին վրայ . անսահ-
մանելի խռովք մը և քաղցրութիւն մը կ'արտա-
շնչուէր ամէն բանէ : Անդին , ճամբուն վրայ

ցցուած մացառներն անգամ կարծես վեր կը նա-
յէին , ա'յնքան բնութիւնը իր բոլոր տարրերով
դէպի վեր , դէպի երկինք կը ձգտէր :

Յակոբ աչքին ծայրովը տեսաւ որ Զարուհին
երեսները ողողուած էին արցունքով . մէկէն երկ-
չոտ և անկարող զգաց ինքզինքը այդ յորդող
ցաւին դէմ : Բոլոր իր գեղեցիկ գիտաւորութիւն-
ները ուրուականներու պէս փախան մտքէն և չըր-
թունքին վրայ բառ մը չեկաւ , վերջնական և
ամենակարող վանկ մը որ իր հոգին , իր համակրող
և ցաւող հոգին բանար Զարուհին . բայց անկա-
կարծես թէ հասկցաւ զինքը և ըլլայ անտարբե-
րութեամբ , ըլլայ մանկական սովորութեամբ մը ,
կամ ճշմարիտ համակրանքով , իր ծանրացած և
տենդազին գլուխը հանգչեցուց Յակոբի ուսին :

Ամբողջ գիշերը Յակոբ զգաց Զարուհին գըլ-
խուն ծանրութիւնը ուսին վրայ . անոր շունչին
բուրմունքովը այլ եւս սողորուած էին իր մազերը
և խորապէս իր բոլոր ետթեամբը վրդովուած էր
անոր երիտասարդ անձին հրապուրանքովը : Սրտին
մէջ սուր ցաւ մը կար հազիւ զգալի , բայց յա-
մառ , երբ կը մտածէր թէ այդ արցունքները ու-
րիշներու համար թափուած էին : Իտալացի երա-
ժիշտին պատկերը հետզհետէ որոշ սկսաւ ներկա-
յանալ , թէ և իրիկուն մը միայն տեսած էր զայն ,
երբ յանձնարարութիւն մը կատարելու համար Մի-
սաք էֆէնտիլին տունը գացած էր :

Իբաւ է , ուշադրութիւն չէր ըրած այն գիշեր
այդ օտարականին , բայց հիմա իր ձգտուած ուշա-
դրութեան կը ներկայանային անոր դիմադիժերը մի

առ մի և որոշ, և Զարուհին այդ մարդո՛ւն համար դժբաղդ էր: Այդ մարդը կը սիրէ՛ր... իր մոլե-
ռանդ և դիւրաբորբոք հոգիին մէջ քանի այս մը-
տածումը կրկնուեցաւ, ա՛յնքան անբաղատելի
մորմոքում մը զգաց: Դեռ Զարուհին իրեն համար
կի՛նն էր, գրեթէ վերացական գաղափարը կնոջ
որուն այնքան տոնէ՛ ի վեր կը սպասէր. և այդ
գիշեր ցանկութիւնը բնաւ չեկաւ լուսաւորելու իր
շփոթուած երեւակայութիւնը. աւելի փորձառու
երկտասարդ մը որոշ պիտի տեսնար իր կացութիւ-
նը և թերեւս ջանար իր արմատին մէջ խղճել
զգացում մը որ այնքան սղեատալի պիտի ըլլար
հետզհետէ իրեն համար:

Առսուտուն շատ կանուխ արթնցաւ և զար-
մացմամբ տեսաւ թէ օրիորդ Աննիկ իրմէ առաջ
եղած, հագուած և պատրաստ կը սպասէր կրակա-
րանին քով. ան ալ, յայտնի էր, անքուն անցու-
ցած էր գիշերը. աչքերուն տակ մորթը թեթեւ մը
ուռած ըլլալով, պարսպ գրպանիկներ կը շինուէին
և կը կախուէին, այտերը հողի գոյն էին առած և
աչքերուն մէջ մոլորուն բան մը կար գրեթէ յի-
մարական:

Յակոբ այս անգամ շփոթեցաւ զայն տեսնելով.
յետոյ կարծեց թէ դարձեալ Զարուհին տխրու-
թիւնն էր որ զինքը այսպէս կ'ալլափոխէր:

Երբ սպասուէին իր սուրճը հրամցնելէ ետքը
հեռացաւ, Յակոբ համակրութեամբ նայելով իր
ազգականուհիին ըսաւ ցած ձայնով.

— Ըսել է այդչափ վա՛խ կը պատճառէ քեզի
Զարուհին խնդիրը:

Օրիորդ Աննիկ տարակոյսով և հեգնութեամբ
գլուխը շարժեց. այս անգամ իր սիրելի որդեգիրն
ալ զինքը չէր հասկցած. պահ մը լուռ թենէ ետքը
ըսաւ ծանրօրէն.

— Մտիկ ըրէ՛, Յակոբ, շատոնց է որ սրտիս
խորը վէրք մը կայ, բան մը կայ որ զիս կը
տանջէ, բայց մէկու մը չեմ ըսած:

Յակոբ շուարած յանկարծ իրեն դարձաւ:

— Ես երկար տոնէ՛ ի վեր մտադրած եմ քեզի
ըսել սրտիս մէջ եղածը, օրերով մնացի տարակոյսի
և կասկածի մէջ, բայց հիմա ա՛լ վերջացած է,
ամէն բան հասկցայ, ամէն բան...:

— Ի՞նչ բան ըսաւ Յակոբ անձկութեամբ:

— Շատ երկար և տաժանելի բան է ըսելիքս
Յակոբ. բայց դուն աղքատ և ազնիւ տղայ մըն
ես, դո՛ւն կը հասկնաս:

Վայրկեան մը լուռ իրարու երես նայեցան:

— Թերեւս օրեր ունեցած ես, Յակոբ, որ սրտ-
մըտած ես հօրդ յիշատակին դէմ, խորհելով թէ
քեզի ժառանգութիւն ձգած չէ, թերեւս ցանկա-
ցած ես քու ազգականներուդ բարօրութեան,
անոնց պերճանքի և վարժամ կեանքին, թերեւս
յաճախ ցուրտ և մերկ գտած ես այս բնակարանին
սրահները, միակ հարստութիւնդ, խեղճ տղա՛յ,
բայց ես քեզի կ'ըսեմ...

Հեծեծանքներ ձայնը խղճեցին կոկորդին մէջ և
Յակոբ չկրցաւ ըմբռնել անոր թոթոված բառերուն
խմաստը:

Յակոբ ոտքի ելաւ և իր թեւերովը պարուրե-

րեւիլ և իր ամբողջ կեանքին խորհրդաւոր հանգամանք մը տալ. ի՞նչ կար այդ պառաւ աղջկան հոգիին մէջ որ զինքը կը դղրդէր այդպէս, երբեմն, այդ առաւօտուան պէս տագնապներ քանիցս կրկնուած էին արդէն և Յակոբ ոչ մէկ անգամուն կըցեր էր հասկնալ բուն պատճառը. յետոյ վերջապէս կարծած էր թէ ասոնք անգործ աղջկան ձանձրոյթով և տաղտուկով լեցուն կեանքին բնական հետեւանքներն էին, տեսակ մը ջղայնութիւն, և եղբակայոց.

— Պա՛հ, տարիքին աղդեցութիւնն է, ես միշտ կը մոռնամ թէ Աննիկ վաթսուս տարեկան է:

Յակոբ գիտէր որ Աննիկ բաւական հարստութեան տէր էր, որուն եկամուտին մէկ մասը միայն կը ծախէր իր անհրաժեշտ պէտքերուն համար. այս վերջի երկու տարիներուն իր կացութեան համեմատութեամբ բրած ծայրայեղ խնայողութիւնները զինքը թէև շահագրգռած էին, բայց ատալ չուտով Վերաֆի մը վերագրած էր:

— Ի՞նչպէս կը փոխուին մարդիկ տարիներու ընթացքին մէջ, խորհեցաւ ինքնիրեն, զարմանալի բան է:

Ամբողջ օրը իր գործով զբաղած՝ Յակոբ բոլորովին մոռցաւ գիշերուան յուզմունքները, որոնցմէ տեսակ մը խոնջէնք կար միայն հոգւոյն մէջ: Յետոյ իր շարունակական երթեւեկութիւններէն ֆիզիքապէս ջլատուած՝ վերջին անգամ մըն ալ վերադարձաւ գործատեղին Սարգիս էֆէնտիին յանձնելու իր գանձումները և ընկալագիրները:

— Այս իրիկուն մեզի՛ ես, չմոռնաս, Յակո՛բ,

ըսաւ Սարգիս էֆէնտին երբ հաշիւներն ըմպուցին, Նոյեմին կրկին կրկին ապսպրեց:

Այդ հրաւերը անսովոր բան էր, անոր համար Յակոբ վայրկեան մը խորհեցաւ թէ ի՞նչ կրնար ըլլալ պատճառը. բայց ուշ էր և աճապարեց մեկնիլ:

Երբ Բանկալթի, Սարգիս էֆէնտին տունը հասաւ՝ անմիջապէս սպասաւորը զինքը առաջնորդեց Տիկին Սահակեանի մօտ որ առանձին էր և առանց ուշադրութիւն ընելու նորեկին, մազերը կը շտկէր հայելիին առաջքը:

Տիկին Նոյեմի Սահակեան՝ գեղեցիկ և թարմ մնացած կին մըն էր և այդ միջոցին կը գտնուէր կանանց աշունիս վերջին փայլին մէջ. երիտաւարդութեան քիչ մը խակ և կարծր դէմքը, սև աչքերով, սև յօնքերով և մազերով, հիմա իր գեղեցկութեան լրումին մէջ կը գտնուէր և կրնար կատարեալ համարուիլ եթէ չափազանց գէր մարմին մը չունենար զոր ոչ մէկ սեղմիրան կրնար ձեւի բերել: Իր ամուսնոյն օրէ օր մեծցած հարստութիւնը, իրենց ունեցած պատուաւոր դիրքը սեղանաւորական աշխարհին մէջ, բոլորովին երջանիկ պիտի ընէին զինքը եթէ իր երկու ստահակ տղաքը չըլլային. այսու հանդերձ Տիկին Սահակեան կըրթընած իրենց մեծ հարստութեան, երբեմն կը մոռնար իր մայրական արժանապատուութեան կրած նուաստացումը, որ զինքը համեստ կրնար դարձնել, և կ'ապաստանէր իր ամբարտաւան վէսութեան մէջ: Ինքն ալ գրեթէ անուս՝ յաւակնութիւն ունէր կրթական խնդիրներու մէջ խառնուել:

լու ուր կը հանդուրժէին զինքը իր առատաձեռնութեան պատճառաւ . իր հարուստ և աղքատ դասակարգերու վրայ ունեցած գաղափարները , մեկին և հատու , զինքը պատկառելի կը դարձնէին : Իրեն համար շնորհիւ մարդը կը սկսէր գոնէ տասը հազար ոսկիի դրամագլխով մը : Չափազանց հետաքրքիր և իր ամուսնոյն գիրքին շնորհիւ տեղեակ իրենց յարաբերութեան մէջ եղող ընտանիքներուն նիւթական կացութեան , Տիկին Սահակեանի բարեկամութեան աստիճանը կրնար հաշուելչոյ տեղ ծառայել : Երբ Նոյեմի հանրմ մէկուն համար ըսէր .

— Օհ , անոնք շնորհքով մարդիկ են , կարելի էր ապահով ըլլալ թէ պարագայ դրամարկի մը տէր չէին այդ մարդիկը :

Ասոր համար է թերեւս որ՝ ամէն դասակարգէ մարդիկ կը դարպասէին իրեն և ի դուր կը ջանային իր մտերմութիւնը շահիլ որ կարեւոր դրամատան մը մէջ վարկ շահելու պէս բան մըն էր :

Բայց տիկին Նոյեմի տկարացումներ չունէր . նոյն իսկ իր վերջալուսային գեղեցկութիւնը , որ այնքան կիներու կորուստին պատճառ կ'ըլլայ , անսխալ և պարկեշտ երիտասարդութենէ մը ետքը , զինքը չմոլորեցուց . իր կեանքին միակ հրայրքը ինչպէս ըսինք , անցողակի ցաւէ մը ետքը իր երկու անօգուտ աղաքներուն համար , անողորմ մրցակցութեան մը մէջ կը կայանար իր ներքնը ընտանիքին հետ :

— Բարի եկա՛ր , Յակոբ , ըսաւ հայելիին մէջէն տեսնելով զայն , շատոնց է որ քեզի տեսած չունինք , մէկ մարդ պիտի ըլլանք , ըսաւ պչրանքով

գլուխը կէս մը դարձուցած . Սարգիս աղաին ըսի որ ասանկով չըլլար , ըսէ՛ որ այս իրիկուն գայ անպատճառ ինծի տեսնայ . . . Թերեւս աւելի կարեւոր բան մը ունէիր ընելիք , Յակոբ , չիտա՛կ ըսէ , վերջացուց խօսքը և բոլորովին երիտասարդին դառնալով իր անուշահոտութիւններով խոնաւ ձեռքը երկնցուց :

Յակոբ ձեռքը համբուրեց և թեթեւ մը շիկնեցաւ հաճոյքէ . ինչքան որ իր ազգականներուն ցրտութիւնը զինքը կը վիրաւորէր , միւս կողմանէ իր հպարտութիւնը , արի և որոշ ապրելու եղանակ մը չէր ներշնչեր իրեն . ինքը աւելի կանաչի հոգի մըն էր , դիւրագգած վերջին ծայր , բայց իր տառապանքը հոգիին խորը պահող . և ինչպէս երբեմն կը սլատահի , այդ զսպուած հպարտութեան տագնապները աստիճանաբար կը կորսնցնէին իրենց սաստկութիւնը և աւելի տեսակ մը ջլատութիւն կը պատճառէին — անհուն յոգնութիւն մը , — միւս կողմանէ ամէն անգամ շատ քիչով կարելի էր դարմանել այդ արիւնոտած հոգին որ տղայութենէն իսկ խանդաղատանքի և անտարբերութեան հակառակ զգացումներու ենթարկուած էր միշտ : Նոյեմի հանրմ , վարպետ կնիկ , և բնազդով հոգեւրան , զիտէր ամէնուն տկար կողմը և կը շահագործէր իր շուրջի մարդիկը ինչպէս որ կրնար . այդ միջոցին կ'ուզէր մանրամասնութիւններ խմանալ Ջարուհիին վրայ : Թէև Յակոբ ներքնապէս կը զգար թէ այդ անակնկալ համակրանքի ցոյցերը պատճառ մը ունէին , բայց կասկածի ու է ստուեր կամաւ հեռացուց մտքէն : Յետոյ պէտք է խոս-

տուլանիլ թէ պղտիկ շահախնդրութիւն մը իր կարգին սպրդեցաւ հոգիին մէջ. միամտօրէն կարծեց թէ այլ եւս պիտի կրնար իր ազգականներուն ընկերութեան մէջ սպրդիլ և ուղածին չափ տեսնել Զարուհին, որուն սքանչելի խարտեաչ գլուխը արեւի պէս կը փայլէր իր ներսը: Բոլոր կեղծիքի անկարող, միամիտ անձերը այս հաւատքը կ'ունենան ինքզինքնուն վրայ. կը կարծեն թէ իրենք ալ եթէ ուզեն անմիջապէս կրնան կեղծիքի, շահախնդրութեան դիմել և թէ կամովին է որ ինքզինքնին կը զրկեն յաջողութեան այդ անհրաժեշտ պայմաններէն:

Տիկին Նոյեմի զինքը սալօնը տարաւ իր արդուզարդին մանրամասնութիւնները վերջացնելէ ետքը. հոն իր երկու տղաքը՝ Տիրան և Վահէ, նարտ կը խաղային: Յակոբ զանոնք բարեւեց, որոնք չափազանց զբաղած՝ ցրտութեամբ պատասխանեցին:

Ասոնք երկու տարուան տարբերութեամբ 24-26 տարեկան երիտասարդներ էին և Փիղիքապէս ա՛յնքան իրարու կը նմանէին որ առաջին ակնարկով երկուորեակ կը թուէին. երկուքն ալ վատառողջ գիւրութեամբ մը ծանրացած, իրենց չափազանց ճերմակ և թոյլ դէմքերուն վրայ կը կրէին իրենց մօրը սև աչքերը, յօնքերը և մազերը, բայց կարծես թէ տիկին Նոյեմի իր մայրութենէն բան մը պակաս տուած էր անոնց. այդ աչքերուն մէջ լոյսը կը պակսէր և մազերը զուրկ էին այն գրաւիչ փայլէն որով տիկին Նոյեմի Բերայի ամէնէն ազուր մազերը ունենալու համբաւը ունէր. բան

մը, ոչինչ բան մը կարծես մոռցուած էր այդ տղոց վրայ, խելքի պղտիկ ցուք մը՝ որուն բացակայութիւնը միթին, թոյլ և անպէտք կը դարձնէր զիրենք:

Այլ եւս երկար գործունէութիւնով մը յոգնած իրենց մեծ հայրերուն արիւնը վատուժ և տկար կը քնանար իրենց մէջ, և նոյն խակ կը ծուլանար քիչ մը երանգ զնելու իրենց չափազանց տժգոյն դէմքերուն վրայ. հարստութիւնը, վայելքի դիւրութիւնը մնացածը ըրած էին, և այսօր Տիրան արդէն բեռնաւորած էր իր արիւնը այնպիսի անդարմանելի հիւսնդութիւնով մը որ կ'արագացնէր ցեղին անկումը:

Երբ նարտի խաղը վերջացաւ, երկուքն ալ իրենց մօրը քով կկան և սկսան հետաքրքրութեամբ մտիկ ընել զինքը որ Յակոբին հետ կը խօսակցէր Զարուհիին վրայ:

— Ա՛խ, որչափ սիրտս հատաւ, չե՛ս գիտեր, այս ինչ բան էր որ եղաւ, կը հեծեծէր Տիկին Նոյեմի:

Յակոբ անմիջապէս հասկցած էր թէ իր ընդունած հրաւերին պատճառը Տիկին Սահակեանի հետաքրքրութիւնն էր Զարուհիին նկատմամբ. գիտէր նաեւ անոր գրեթէ ոխակալ մրցակցութիւնը Տիկին Աղնիւի հետ և անմիջապէս իր եղնիկի աչքերը ստուերեցան տխրութիւնով. հասկցաւ որ Տիկին Նոյեմի գո՞չ էր եղածէն և հաճոյքով կը ծամծմէր այդ դժբաղդ եղելութիւնը կարելի եղածին չափ ցեխի մէջ թաթխելով իր ներսը աղջիկը:

— Շատոնց է որ գիտէի թէ այդ աղջիկը գէշ պիտի վերջացնէ, կ'ըսէր գլուխը վէսօրէն բարձրա-

ցընելով, տղայութենէն ամէն ուզածը կ'ըլլաւէր... հիմակ ալ մեծցաւ նէ ուրիշ բան կ'ուզէ, բնական է:

Իր երկու տղաքը սալօրէն կը խնդային:

— Բայց կարծեմ թէ, յառաջ բերաւ Յակոբ, անտովոր և անդարմանելի բան մը չկայ:

Տիկին Նոյեմի զինքը ընդհատեց քրքիշով մը.

— Ի՞նչ միամիտ ես, տղա՛ս, կը կարծե՞ս որ իրենց սիրահարութիւնը զեղբերած ըլլայ միայն դաշնակին շուրջը...:

Յակոբ մինչեւ ականջները կարմրեցաւ. իր ուսին վրայ դեռ ծանրութիւնը կը դգար Չարուհին գլխուն և ինքզինքը վատ կը գտնար բան մը չկարենալ ըսելուն, չկարենալ զայն պաշտպանելուն արիւար: Ի՞նչ պիտի խորհէր Չարուհի եթէ հոս ըլլար, ինչքա՛ն արժանի էր ինքը արհամարհանքի. միւս կողմանէ թոյնի պէս, կասկածը կը թափանցէր իր երակներուն մէջ և մեքենաբար կը կրկնէր մտովի.

— Թերեւս... թերեւս...:

Նոյն միջոցին սպասաւորը օղին ափէն ներս մտցուց ու անոր ետեւէն մտան Սարգիս Էֆէնտին և գիրուկ ձերունի մը որ տաժանքով կը կրէր իր տկար և ծռած սրունքներուն վրայ լայն փոր մը:

Տիկին Նոյեմի փութկոտութենէն Յակոբ հասկըցաւ թէ հարուստ մարդ մըն էր ան, Միքէ Էֆէնտին զոր երբեմն տեսած էր նաեւ իր վարդիտին գործատեղիին մէջ. այս մարդը շարունակ կը խորհար և զարմանալի հակասութիւն մը կը կազմէր իր մարմնոյն զանազան կողմերուն բոլորչներով:

Սարգիս Էֆէնտի ոսկրուտ, անկիւնաւոր և չոր երեւոյթին հետ:

Երբ նորեկները բազմեցան օղիի ափէին շուրջը, Տիկին Նոյեմի շարունակեց ցած ձայնով խօսակցութիւնը Յակոբին հետ. անդին ուրիշ անկիւն մը երկու եղբայրները քաշուած կը խնդային և իրենց մարած աչքերուն լալիշ արտայայտութենէն, իրենց հրճուանքէ խոնաւցած շրթունքներէն Յակոբ գուշակեց թէ Չարուհին կը մերկայցնէին անպատկառօրէն:

Հետզհետէ զարմանալի անհանգստութիւն մը և տխրութիւն մը պատեց իր միտքը և երրորդ հիւրի մը մօտքէն օգուտ քաղելով հեռացաւ Տիկին Նոյեմիէն և առանձին անկիւն մը քաշուեցաւ. քիչ մը ետքը իր ներկայութիւնն իսկ մոռցած և օղիի յաճախակի գաւաթներէն գլուխին տաքցած սկսան խօսակցիլ ազատօրէն ամէն կարգի գայթակղութիւններու վրայ:

Նորեկը, Միւսիւ Գալուստ, մօտաւորապէս քառասուն տարեկան մարդ մըն էր որ հակառակ իր գունաւորած մազերուն և թափած ակռաներուն կը յամառէր գեղեցիկ մարդ մնալ. իր խնամուած մօրուքը դժուարաւ կը ծածկէր այտերուն կանխահաս խորշոմները որոնք ամէն կարգի ծայրայեղութիւններ կը մատնէին. երկու մասնեմատերը ծանրաբեռնուած մատնիներով և փողկապը զարդարուած աղամանդով մը այս մարդը յայտնի էր թէ իր բոլոր հարստութիւնը իր վրայ կը կրէր. բռնակոթին խնամքով վրձնուած օձիքը սկսած էր դուռնալ և իր չալէ ժիլոն մէկէ աւելի հանուած ա-

բառներու հետքերը կը կրէր. չափազանց նիհար և երկայնահասակ այս մարդը իր կմախքը պտտցուցած էր ամէն մուտքը կարելի ննջասենեակներու մէջ. կիները խենդ կ'ելլային իր վրայ. ինչո՞ւ... ոչ ոք կրնար ըսել. այրերը՝ ըլլայ բնազդով, ըլլայ գիտակցութեամբ կ'արհամարհէին զինքը և ոմանք մինչեւ իսկ կը վախնային իր գրեթէ խորհրդաւոր հմայքէն։ Առանց որոշ եկամուտի և գործի, այս գեղեցիկ մարդը կ'ապրէր ճոխութեամբ և կը մասնակցէր նոյն իսկ մեծահարուստներու թղթախաղին. նախ կաակածով, հետզհետէ վստահութեամբ ընդունած էին զինքը ամէն շրջանակներու մէջ՝ նըշմարեւով որ երբեմն կարեւոր կորուստներ կը վճարէր առանց շուարումի. իր բոլոր բարեկամներուն մէջ, Տիկին Նոյեմի այս մարդուն վրայ էր միայն որ որոշ գաղափար մը չունէր և իր պարբերական ցրտութիւնները, վերապահումները և համակրութիւնները կը յայտնէին իր տարակոյսները. այդ իրիկուն լամբարներու լոյսին տակ կ'երեւի միւսիւ Գալուստին ըրտէնկոթին մաշած կարերը շատ յայտնի եղան, քանի որ Տիկին Նոյեմի զայն տեսնելուն պէս իր անդրանիկին դարձաւ անոր հետ խօսքի բռնուած ըլլալու երեւոյթ առնելու և նորեկին ձեռք չերկնցնելու համար։ Սարգիս էֆէնտի ոչ նուազ անտարբերութեամբ ընդունեց զինքը. իր արծուային քիթին երկու կողմերուն խորութեանց մէջ ապաստանող սուր և պզտիկ բիւրերը, որոնք արժեթուղթերու և ոսկիներու վրայ շարունակ նաշելէն դեղին անթափանցիկ բան մը առած էին, ծուլութեամբ պտտցուց միւսիւ Գալուստին վրայ,

մինչ Միքէ էֆէնտի օղիէն կարմրած՝ ապշութեամբ կը խնդար նորեկին յարգալի բարեւին։

Բազդի ելեւէջներուն վարժուած՝ միւսիւ Գալուստ բնաւ կարեւորութիւն չտուաւ այդ անհիւրընկալ մարդերուն և Ֆէսը լաւ մը տեղաւորցնելէ ետքը իր գլխուն վրայ դէպի Տիկին Նոյեմին յառաջաւ վստահութեամբ. այս մարդուն յատկութիւններէն մէկն ալ — մեծ յատկութիւն մը որ Տիկին Նոյեմիի համար վարկի տեղ կը բռնէր — իր գիտութիւնն էր Բանկալթի բարձր դասուն մէջ պատահած գայթակղութիւններուն։ Իր մտերմութիւնները չա՛տ մը կիներու հետ, թոյլ կուտային իրեն գիտնալ այնպիսի բաներ, որ երկու քոյրեր իսկ իրարմէ պիտի ծածկէին։ Թաւիչներու, աղամանդներու, բուրումնաւէտ ձերմակեղէններու տակ ծածկուած լղբճուկ մերկութիւններու, պարկեշտ դիմակներու տակ պահուըտած անպատկառութիւններու գիտակցութիւնը՝ հակառակ իր իսկ կեղծաւոր և խնկարկու բնաւորութեան, տեսակ մը ներողամտութիւն և հեգնութիւն առած էին իրեն, որ տանելի կը դարձնէին հարուստներուն ամէն քմահաճոյքները։ Ասկէ զատ իրեն տուած էին նաեւ օձի պէս խալթող և թռնաւոր լեզու մը, որով կրնար մրցիլ ամէնէն չարախեղու կնիկներուն հետ. իր բերանը ինկող մը կարծես կ'ազտոտուէր, կը լղբճուէր, նոյն իսկ եթէ ինքը չհամարձակէր յայտնի կերպով բամբասելու։

Քիչ մը ետքը ուրիշ երկու դրացիներ միանալով Սարգիս էֆէնտի օղիի ընկերներուն, ամբողջացուցին իր սովորական այցելուները, որոնք պէտք

կը զգային յաջորդ օրուան սեղանաւորական գործունէութենէն առաջ՝ դալու իրենց դարպասը ընելու մեծ սեղանաւորին:

Տիկին Նոյեմի երկու տղաքը, աղջիկներու պէս կը մանէին կ'եղնէին և պզտիկ ծառայութիւններ կ'ընէին: Սարգիս էֆէնտի շատոնց է որ կ'արհամարհէր իր տղաքը և հաղիւ թէ իր դեղին անթափանց բիւրեր կը բարձրացնէր անոնց վրայ բան մը հրամայելու համար:

Այլ սակայն պէտք է խոստովանիլ թէ ամէն ջանք ըրած էր անոնց դաստիարակութեան համար. իրենց թոյլ, անառակ և ծոյլ կեանքին ծախքերը ըրած էր լայնութեամբ՝ եւրոպայի շատ մը քաղաքներուն մէջ, յուսալով թէ բան մը պիտի ըլլան, բան մը պիտի սորվին, և ահաւասիկ այժմ բոլորովին յուսահատած էր. այդ յուսախաբութեան մէջ իր կ'ոչը պէս դառնութիւն չէր դնէր սակայն, այլ աւելի ճիշդը տեսակ մը արհամարհանք: Եթէ Տիկին Սահակեանի ամէն կռակածէ վեր պարկեշտութիւնը չըլլար, պիտի կռակածէր նոյն իսկ անոնց իր զաւակները ըլլալուն: Բայց գործի մարդը երկարօրէն մտածելու իսկ ժամանակ չունէր այս տեսակ բարոյական կեանքէ եզոյ խնդիրներու վրայ: Չափազանց հետամուտ վաստակի՝ իր նենգաւոր հաշիւները կ'ընէր խօսած, օղի խմած, կերած և նոյն իսկ պառկած ատեն, և երազին մէջ կը շարունակէր բազմապատկիչ, բաժնիչ, կարգադրութիւններ ընել: Այս մտաւոր յարատե աշխատութիւնը զինքը նիհար պահած էր: Սակաւակեաց և ատենէ մը ի վեր անտարբեր՝ կիներու նկատմամբ,

իր բոլոր առնական կարողութիւնները և մոլեռանդութիւնը կեդրոնացուցած էր դրամ դիզելու և իր կծիկը խոշորցնելու մէջ. սակաւախօս և գաղտնապահ՝ ի գուր զինքը դարպասողները շրթունքէն կը կախուէին, բան մը խմանալու համար, արժեթուղթերու մօտաւոր անկում մը կամ ելք մը. իր գործողութեանց մէջ ունեցած շարունակական յաջողութիւնները զինքը հեղինակութիւն մը դարձուցեր էին և իր խօսքը մեծ վարկ ունէր ամէնուն աչքին:

Յակոբ Մահտեսեան իր անկիւնին մէջ քաշուած տխրօրէն կը դիտէր բոլոր այդ դէմքերը և ինքն ալ մտքէն հաշուելիւր կ'ընէր անոնց բարոյական արժէքին. բոլոր այդ շնորհքով մարդիկը որ զիրար ճանչնալով իսկ ներքնապէս, տեսակ մը դադամի համաձայնութեամբ զիրար կը յարգէին ամէնուն ներկայութեան, իրեն ուղիղ և անկեղծ հօգին կը խրտչեցնէին: Յանկարծ աչքին առաջը եկաւ Ջարուհին, անգին, Սկիւտարի տան մէջ, իր դժբաղդութեանը և արցունքներուն հետ առանձին, որովհետեւ իր սիրտը տալու համար, այս կարգի շնորհքով մարդ մը չէր ընտրած. զգաց նաև թէ ի'նչպէս այդ ազգականները, իր ծնողքն իսկ, աւելի պիտի ընտրէին կոխոտելով անցնիլ իր սրտին վրայէն քան թէ այդ համաձայնութիւնը վրդովող արարքով խանգարել իրենց ընկերական ներդաշնակութիւնը: Ուրիշ աւելի տարտամ և վարանոտ մտածումներ իրար խառնուելով, Յակոբ մեծ տխրութիւն մը զգաց և բոլորովին զղջաց եկած ըլլալուն: Հիւրերը և Տիկին Նոյեմի զինքը այլ եւս բոլորովին մոռցած կը թուէին, մանաւանդ որ

ինքը օղի բնաւ չկրնալով խմել, չէր մօտիկցած իսկ անոնց. բայց սենեակին մէջ տարածուած ծուխէն պզտիկ գլխու պտոյտ մը ունեցաւ և զգաց որ ուղեղը կը թմրէր մեղմօրէն և հոգիին մէջ դարձեալ վայելքի և սիրոյ տարտամ զգայնութիւններ և ըզմանքներ կը պտուտքէին խռովքով և երազանքով օրօրելով զինքը: Անգիտակցաբար աչքերը սեւեռած էր գիմացի պատը գրեթէ բոլորովին ծածկող պարսկական գորգի մը ձիւնեղէն միջուկին, որուն վրայէն մարած գոյներով նրբին գիծեր ներդաշնակ կորութիւններ կաղմելով, իրարու կը միանային և կը բաժնուէին յաշորդաբար, սքանչելի առապիւմ մը կաղմելով, որուն ձկուն ոստերուն վրայ առասպելական եղնիկներ կը մագլցէին դէպի վերը մութ կապոյտ եզերքին վրայ թառող նուազկոտ և զուռագեղ սիրամարգներուն:

Նոյն միջոցին քղանցքի շրջնջիւն մը լսեց և անմիջապէս զգաց Տիկին Նոյեմիի գաղջ մարմինը ուսերուն ետև. մեքենաբար անոր դարձաւ:

— Ի՞նչ կ'ընես հոս մինակդ, ըսաւ Տիկին Նոյեմի բարեկամաբար և հոն մօտը նստեցաւ թիկնաթուռի մը վրայ:

Այրերը բարձրաձայն գործի վրայ կը խօսէին, միայն միւսիւ Գալուստ բամբասանքի մը հոտը առնելով, երբեմն երբեմն իրենց կը նայէր: Յակոբ չկրնալով անմիջապէս պատասխանել, Տիկին Նոյեմի խորհրդաւոր ձև մը առաւ և աւելի թիկնաթուռը մօտիկցնելով Յակոբին, ըսաւ կեղծ զգածեալ ձայնով մը.

— Իմացայ որ, Յակոբ, Զարուհին ձեր տունն է եղեր, իրա՞ւ է:

Յակոբ գլխովը հաստատական նշան մը ըրաւ:

— Իմ ուրիշներու քով ըրած ծանր խօսքերուս մի' նայիր, Յակոբ, ինծի անանկ կը վայլէ որ ինքը զինքս խիստ ցուցնամ մեր ընտանիքին պատիւին վնասող ու է բանի մը, բայց երկու օր է որ չես գիտեր ի՞նչպէս անհանգիստ էի...

Բայց որովհետև Յակոբ բնաւ բան մը չէր ըսեր, տատամսած և չկրնալով համկնալ Տիկին Նոյեմիի անկեղծութեան աստիճանը, անկիւ չարուհակեց պահ մը լռութենէ ետքը.

— Աննիկը ինչ կ'ըսէ կոր, խեղճ աղջիկը կարծես թէ հոգ չունի, այդպիսի ծանր կացութիւն մը կը բեռցնեն իր վրայ:

— Բայց Տիկին... .

— Ի՞նչը ինչ վիճակի մէջ է, շատ կուլանջ կոր:

— Իրաւամբ չեմ հասկնար, Տիկին, ըսաւ Յակոբ որոշ ձայնով մը, ճշմարտիւ չեմ հասկնար թէ բան մը որ ամէն երկասարգ աղջիկներու կրնայ պատահիլ, որ հաւանականաբար ու է լուրջ հետեւանք չպիտի ունենայ, ա՛յնքան զբաղեցնէ և անհանգիստ ընէ ձեզ...:

Տիկին Նոյեմի հեզնութեամբ իրեն նայեցաւ:

— Տղա՛յ, կը կարծե՞ս որ... քեզի այդպէս հաւատացուցին կ'երեւի... ևս որոշ աղբիւրէ իմացայ որ...

Տիկին Նոյեմի նստած տեղէն բարձրացաւ և բան մը փափաց Յակոբի ականջին և յետոյ գլուխը շարժեց նշանակիչ ձևով մը:

Յակոբ այնպէս մը շառագունեցաւ յանկարծ որ իր աչքերը լուսեղէն ողողումը մը մէջ կուրցան. բառեր մըմնջեց, որոնց խմաստը կը խուսափէր իր իսկ մաքէն և օգին մէջ մէկ երկու թեւի շարժումներ ըրաւ, բողոքի, զայրոյթի, յուսահատութեան շարժումներ: Յետոյ տենդագին, արիւնը գլուխը խոնուած, ոտքի ելաւ իր դողդեղուն սրունքներուն վրայ և հրաժեշտ պիտի տունէր Տիկին Նոյեմիէն, երբ իր ետեւ տեսաւ միւսիւ Գալուստը որ չէր գիտեր երբ եկած էր իր մօտ և որ ամէն բան լսած ըլլալու էր, որովհետեւ մասնաւոր ժպիտով մը իր վատաւոր ժողովու սուր և մանկակալագոյն լեզուին ծայրը արագ արագ դուրս կը հանէր և շրթունքներուն կը քսէր, ինչ որ իր քով մեծ գոհացումի նշան էր:

— Ինչո՞ւ կ'ելլաս, Յակոբ, ճաշի չե՞ս մնար, ըսաւ Տիկին Նոյեմի թոյլ ձայնով մը:

— Ո՛չ, ըսաւ Յակոբ որոշապէս:

Տիկին Նոյեմի իր պարարտ և անուշահոտութիւններով խոնաւ ձեռքը երկնցուց:

Յակոբ տարտամ մնաք բարով մը ըսելէ ետքը ամէնուն, գրեթէ գլտորեցաւ սանդուղներէն վար և փողոց նետեց ինքզինքը: Տենդոտ և արագ քալուածքով մը գնաց մինչեւ Շիրչի, առանց խորհելու, առանց դասաւորելու իր վրդովուած մըտքին գաղափարները:

Այդ միջոցին միտքէն իսկ չանցաւ թէ Տիկին Նոյեմի խօսքերը բամբասանքներ էին, հազիւ թէ կասկածի մը վրայ հիմնուած և որոնց միտքի նպատակն էր վարկաբեկել իր ներքը աղջիկը, որուն

ընտանիքին համար անգիտակից և ընադդալին հակիրութիւն մը կը զգար:

Յակոբ այդ միջոցին կարող չէր իրերը և անձերը դատելու իրենց բուն արժէքին մէջ. միւս կողմանէ իր քաշուած կեանքը թոյլ չէր տար խորհելու թէ շատ մը ուրիշ սալօններու մէջ ալ լեզուի ծայրով, Տիկին Նոյեմիներ սոյն կարգի ոճիրներ կը գործէին, առանց իրենք իսկ անդրադառնալու ըրածնուն. ընդհակառակն իրեն համար աւիկա յայտնութիւն մը թուեցաւ, դառն, կսկծալի յայտնութիւն մը, ու նոյն վայրկեանին միայն հասկըցաւ թէ ի՞նչ բուն անգիտակցութիւն սիրով մը կը սիրէր իր ազգականուհին. բոլոր դժբաղդներուն պէս կարծեց թէ իր կացութիւնը բացառիկ և դժին դակ կացութիւն մըն էր, և իր հոգին ճանչցաւ յանկարծ բոլոր մեծ դժբաղդութիւններու եղերական և հեշտալի գաղարուսները:

Ու գիշերին մէջ քալեց այդպէս, մարակուած ցաւէն, իր եղնիկի մեծ բացուած աչքերը արցունքով ողողուած, այնքան տաք, այնքան տաք որ այսերը կ'այրէին անոնցմով, առանց զգալու անօթութիւնը, ցուրտը և յոգնութիւնը և միայն տիրապետուած միամիտ փափաքովը լեռները իյնալու և հին աշուղներու պէս մարդոցմէ և ընակութիւններէ հեռու ողբալու իր սրտին անմխիթարելի և սպաննող զգացումը:

Այլ սակայն լեռներէ և սարերէ անդին, անդառնալի թափառումներու խորհած ատենն իսկ իր քայլերը մեքենաբար զինքը իր տունը տարած էին: Երբ իր սենեակին մէջ մինակ մնաց, իր գո-

ռացող և ըմբոստ ցաւին յաջորդեց տեսակ մը
զգայազրկութիւն. տխմարցած և ինքզինքը մոռ-
ցած, գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ և մնաց երկար
ժամեր, որոնց միջոցին առանց աչքերը թարթալիս-
լու կը շարունակէր արտասուել: Յետոյ, առանց
հանուելու, յոգնութենէ և ջլատումէ յաղթուած
երկնցաւ անկողնին վրայ, և ամբողջ գիշերը անցուց
այդպէս ցուրտ սննեակին մէջ, հիւանդագին ջեր-
մութեան մը մէջ մինչեւ որ լուսնալէ ետքը խո-
րունկ քնացաւ:

Երբ հետեւեալ օրը կէս օրի մօտ արթնցաւ,
ժամանակի տեսողութեան զգացումը մոռցած էր
և մեծ ջանքեր ըրաւ մտաբերելու նախորդ օրուան
պատահածը իր բոլոր մանրամասնութիւններուն մէջ.
իրաւամբ իր գլխուն մէջ չէին սղմեր Տիկին Նոյե-
միին խօսքերը և ինքզինքին կը հարցնէր թէ իրաւ-
են: Վերջապէս որոշեց Սկիւտար երթալ և Աննիկին
ըսել ամէն բան. յանկարծ մտաբերեց նաև նախորդ
առտուան Աննիկին խօսքերը. արդեօք ամալ գի-
տէր, արդեօք Չարուհիին պարագային ակնարկել
կ'ուզէր շուարած խեղճ աղջիկը. բայց չէ՛, այդ-
ձեւով տեսարաններ առաջին անգամը չէր որ Ան-
նիկ կ'ընէր իրեն, անոնք հետզհետէ յաճախաւորեալ
կ'ըլլային քանի անիկա ահրաւիր և ջգային կը դառ-
նար յառաջացած տարիքին պատճառաւ:

Երբ Յակոբ ոտքի ելաւ արդուդարդը կարգի
դնելու և մեկնելու, զարմանալի ծանրութիւն մը
զգաց. իրեն թուեցաւ թէ չպիտի կարենար շար-
ժիլ, մեկնիլ. միեւնոյն ատեն կոկորդին մէջ սեղ-
մում մը ունեցաւ որ քանիցս հազալ տուաւ իրեն:

Բայց իր բարոյական կացութիւնը այնպէս մը սե-
ւեռեալ էր Սկիւտար երթալու գաղափարին որ ու-
շադրութիւն իսկ չըրաւ և հապճեպով պատրաս-
տուելէ ետքը մեկնեցաւ տունէն:

* * *

Ընդարձակ ննջասնեակին մէջ Յակոբ անկող-
նին մէջ երկնցած և գլուխը բարձին, աչքերը ծու-
լօրէն կը պտտցունէր արևի ճառագայթներուն
վրայ որ փետրվարի վերջին օրերուն անակնկալ և
կանխանաւ գարունի մը շնորհ կ'ընէր: Ապաքին-
ման երկար օրեր կ'անցընէր այսպէս, ծանր հիւան-
դութենէ մը ետքը զոր ցրտառութիւն մը լիացած
հոգեկան մեծ տագնապներու պատճառաւ էին ի-
րեն: Իր տենդերէ և ջղային տագնապներէ ընդար-
ժացած ուղեղը հետզհետէ կ'արթնար կեանքին.
Երբեմն հաճելի յիշատակ մը իր թոյլ գիմագիծերուն
վրայ ժպտաւ մը կ'ուրուագէր, ինչպէս երբեմն ալ
յօնքերը կը կծկուէին և իր եղնիկի երկայն կրա-
րուած աչքերը կը լեցուէին տխրութիւնով. աւելի
նիհարցած և նկուն իր ձերմակ շապիկին մէջ, երի-
տասարդ մարտիրոսի միսթիք երեւոյթ մը ունէր,
դէմքը վերջացած խարտեալ մօրուքով մը որուն
թելերը կարծես աւելի բարակ՝ կ'ոսկեզօծուէին արե-
ւէն. գլխացը՝ պատուհանին երկուքի բաժնուած
վարագոյրներուն մէջտեղէն Չամբճայի մանիշակա-
գոյն կողերը կը բարձրանային, դեռ բոլորովին
զուրկ կանանչէ և տեղ տեղ բռնաւորուած մա-
ցառուտ և սև բոյսերով: Կարմիր հողեր, ժայռուտ
և ամուլ, կը ցցուէին ասդին անդին և արեւին ճա-

ապագայից կը խաղային անոնց հետ բեկբեկ ճա-
ճանհնարով և հազիւ թէ կրնային փարատել մա-
ցառներուն երկնցած և միջին շուքերը :

Յակոբ սանդուղներուն վրայ բազմաթիւ ոտնա-
ձայներ լսեց, և դէմքը դարձուց դէպի դուռը դըժ-
ուարաւ շտկուելով իր անկողնին մէջ : Բոպէ մը
ետքը երխտասարգ նորահաւ բժիշկ մը, Տօքթէօն
Մանիսեան որ զինքը ճարտարութեամբ խնամած
էր, ն'երս մտաւ Աննիկին հետ :

— Բարի լոյս, Յակոբ էֆէնտի . . . :

— Բարի լոյս, Տօքթէօն, ըսաւ Յակոբ դէպի
բժիշկին դռնապով ժպտուն :

— Էհ, կ'երեւի այսօր սեւ մտածումները թուր
գացեր են, որովհետեւ զգալի կերպով լաւ կը
տեսնեմ կոր ձեզ :

Յակոբ տարտամ շարժում մը ըրաւ ձեռքով,
այնքան հաճելի էր ապրիլ երկայն ձմեռէ մը ետքը
արեւին առաջին ճառագայթներէն տաքցած, և հո-
գին թրթռուն այն շատ մը անսահմանելի զգայ-
նութիւններով, որ փախկացած ջիւղերը կուտան
ընդհանրապէս՝ տաքքինման մէջ եղող հիւանդնե-
րուն : Իրենց քով Աննիկ, զգալի կերպով ծերացած՝
որպէս թէ քանի մը տարիներ անցած ըլլային իր
սղգոյի և մոխրագոյն գլխուն վրայէն, մոռլ և
տրտում կը կենար. երբեմն երկչոտ խանդաղատանք
մը կեանքով կը լեցնէր իր մարած աչքերը, բայց
չուտով կ'անցնէր ասիկա և գլխուն շարժումը,
կատկածի և հեգնութեան շարժում, այլ եւս չէր
դադրեր ընաւ և իրեն ախրով անձին գեղեւուն
երեւոյթ մը կուտար :

Յակոբին երկար հիւանդութեանը և տաքքին-
մանը միջոցին զայն խնամած էր մեքենաբար, ման-
րամասնօրէն հետեւելով բժիշկին սլատուէրներուն,
բայց հոգին այլուր, զբաղած և գրաւուած էր
տարեր և ամէնուն անձանթ մտմտութիւնով մը :
Ընդհակառակն Չարուհի անմիջապէս մոռցեր էր
իր հեշտին ցաւը, իր արցունքները, իտալացին և
քաջութեամբ հակած էր Յակոբին քով. իր զգայ-
նամոլ և յուզմունքի ծարաւի հոգին յագուրդ դը-
տած էր վտանգին ճակատելու յանդգնութեանը
մէջ : Հիւանդութեան երկար օրերու ընթացքին՝
Յակոբ իր արթուն վայրկեաններուն անդրադար-
ձած էր թէ Տիկին Նոյեմիի բամբասանքները որքան
անտեղի էին : Այս մտածումը կազդուրած էր զին-
քը և աւելի եռանդով, իր հիւանդ և անյնկու
վրայ եղող հոգիին բոլոր անեղովը և խանդովը
փարած էր երխտասարգ աղջկան :

Տօքթէօն Մանիսեան ուշադրութեամբ կը քնն-
նէր Յակոբը՝ ականջը դրած կռնակին :

— Քիչ մը հազա՛, հիմա չունչ մի՛ առնիր : Եւ
մատի սղտիկ հարուածներ տալով ուսին, նշանացի
կ'ապահովցնէր Աննիկը որ անձկութեամբ կը սպա-
սէր քննութեան արդիւնքին. յետոյ, կրկին կրկին
մտիկ ընելէ ետքը, ձեռքը բարեկամաբար Յակոբին
ուսին դրած, ըսաւ .

— Ահա ախի՛կ, բարեկամա, այլ եւս ամէն վը-
տանդէ դերձ ես. քիչ մըն ալ հանդիստ, երկու
շաբաթի չափ և եթէ օդերը այսպէս շարունակին,
կատարելապէս կ'առողջանաս :

Դրանք վրայ թեթեւ հարուածներ իրենց ուշադ-
րութիւնը դարձուցին :

— Մտէ՛ք, ըսաւ Յակոբ, հարուածները ճանչնալով:

Զարուհի երկչոտութեամբ իր խարտեաչ գլուխը ներս մտցուց և անձկութեամբ նայեցաւ բժիշկին:

— Եկէ՛ք օրիորդ, կրնաք մտնել, ըսաւ Տօքթօսը ձեռքը երկնյնելով, որուն շարժումին մըտերմութիւնը անհաճոյ կերպով զարմացուց Յակոբը:

Բայց երբ երիտասարդ աղջիկը իր անկողնին վրայ ծռեցաւ և գրեթէ շունչը շունչին զինքը շնորհաւորեց իր լաւ վիճակին համար, զոր Աննիկ նախապէս հաղորդած էր իրեն, այնպիսի հեշտագին զգացումով մը իր երակները ողողուեցան որ իր թեթեւ մը ցցուած այտերը կարմրեցան տենդագին ջերմութիւնով մը և մագերուն արմատներէն քրտինքի կաթիլներ բողբոջեցին: Յետոյ գրեթէ ինքքզինքէն ելած և դէմքը ծամածռած ջղային գալարումով մը, դեռ կմախքի պէս վտիտ ձեռքերը դբաւ Զարուհիին ձեռքերուն մէջ և իր տփռոյն շրթունքներով անգիտակից բառեր մըմնջեց որոնց նշանակութիւնը և ճշմարիտ յուզումը Զարուհի զգաց անգիտակցաբար, անոր սեւ և մեղամաղձոտ աչքերուն տագնապալի տխրութենէն: Որքան ալ արագ անցաւ ասիկա և Յակոբին դէմքը թէեւ մասամբ մը ծածկուած էր Զարուհիին գլխէն, բժիշկը և Աննիկ իրարու երես նայեցան և կարծես իրարմէ սպասեցին բացատրութիւնը:

Բիշ մը ետքը երեքն ալ բոլորուած հիւանդին անկողնին շուրջը, կը խօսակցէին բռնի զուարթութեամբ. երբեմն բժիշկին աչքերը զմայլանքով լեցուն կը դառնային Զարուհիին հասակին և իր ու-

կեղծ խարտեաչի սքանչելի զլխուն. անոր մութ կապոյտ աչքերը գոհարներու պէս կը նշուէին իր ցորենագոյն և տաք մորթին վրայ: Երբեմն Զարուհի պչրանքով կը ժպտէր անոր և իր շրթունքի անկիւններուն փոսիկները կը խորնային և աւելի հրապուրիչ կը դարձնէին իր զիմագիծերուն գեղեցկութիւնը, որոնց վրայ կարծես լոյսը և ստուերը փայլալանքով կ'անցնէին և մասնաւոր ներդաշնակութեամբ մը կը խառնուէին իրարու:

Աննիկ Յակոբին հետ խօսքի բռնուած էր երբ բժիշկը ոտքի ելաւ մեկնելու համար, և հրաժեշտ առնելէ առաջ Զարուհիին հետ պատուհանին մօտիկցաւ. դուրսի շքեղ զիւղանկարին վրայ կը խօսէին, բայց յանկարծ իրենց ձայնը մեղմացաւ և անլսելի դարձաւ. և մինչ Յակոբ առանց մօտիկ ընելու Աննիկին խօսքերուն իր ցաւաղին աչքերը կը սեւեռէր դիմացը պատուհանին առաջքը խօսակցող զոյգին վրայ, Զարուհի պչրանքով գլուխը շարժեց և աչքերը դարձնելով բժիշկին իր թարմ և լեցուն շրթունքներովը ժպտեցաւ կրկնաբար:

Իրիկունը երբ Յակոբ առանձին մնաց, ժամերով խորհեցաւ Զարուհիին վրայ. այդ աղջկան առեղծուածային հոգին. բարութիւնով, անձնութեամբ, պչրանքով և հեշտասիրութեամբ խառն, զինքը կը շփոթեցնէր. հիմակ այլ եւս վստահ էր թէ Իսապալին մոռցուած էր բոլորովին: Յակոբ դեռ չառ անխորձ էր և միամիտ լաւատեսութիւն մը ունէր, անդրադառնալու համար տեսակ մը կիներու մոռացումի սքանչելի յատկութեան վրայ որով իւրաքանչիւր սիրալին արկածէ ետքը անանց

սիրտը կը վերածննդի և կը թարմանայ կոյս սրտի մը պէս. եթէ ուրախ էր որ Զարուհիին սրտին մէջ իր կորսնցողցած սիրոյն հետքը չէր մնացած, — որուն համար ինքն իսկ տեսած էր թէ ինչչափ արցունք թափած էր — միւս կողմանէ այս պարագան վախ կը պատճառէր իրեն. մէկէն բնադդային կարողութիւնով մը ըմբռնեց թէ Զարուհիին սիրտը պարապ չէր կրնար ըլլալ և թէ պշտանքի ու դարպասուելու վարժուած անոր զգայարանքները չէին կրնար ծոյլ և հանդարտ մնալ. հիմակ որ իր հիւանդ մարդու նուազկոտ հոգին բոլորովին ողողուած էր այդ կեանքով և հեշտանքով բախտուն աղջկանը սիրովը, տարտամօրէն կը զգար թէ երբէք անոր մութ կապոյտ աչքերը իրեն չպիտի ժպտէին այնպէս ինչպէս բփշկիին ժպտած էին ցորեկը պատուհանին առաջը. այլ սակայն, ինչ արեւ, որուն ջերմութեան եռանդագին կը փափաքէր, որուն լոյսէն առկախ մնացած էր իր դեղեւուն և անցնելու վրայ եղող կեանքը. և ահա ցաւեցաւ առողջացած ըլլալուն, երկարօրէն կարօտով յիշեց այն տաղնապալի գիշերները ուր իր կեանքը վտանգի մէջ ըլլալուն, Զարուհի իր բոլոր անձին երիտասարդ արիւթիւնովը մաքառած էր հիւանդութեան դէմ. այդ պայքարը մոռցնել տուած էր իրեն մեղկ և թոյլ կեանքի մէջ ծաղկող հեշտասիրութիւնները և Զարուհիին մտածումը սեւեռած էր իր վրայ. հիմա որո՞ւ դացած էր այդ մտածումը, հիմա իր ննջատենեակին մէջ արթննալ մնացած, Զարուհի որո՞ւ վրայ կը խորհէր և իր միտքը կ'օրօրէր սիրազեղ բառերու ներդաշնակութիւնովը:

Տօքթէօն Մանիսեանի սիրութիւնը կ'ուրուագրէ՝ ուէր իր տատամսող մտքին առաջը և Յակօր դեռ տկար իր ծանր հիւանդութենէն՝ բուռն կիրքեր կը զգար, ատելութեան տագնապնէր որ ղինքը քրտինքով կ'ողողէին և սրտի այնպիսի բաբախումներ կը պատճառէին որ ինք անոնց զարկը կը լսէր որոշապէս իր դղրդուած էութեան մէջէն իբր թէ իր մարմինէն անկախ աղմուկ մը ըլլար:

Երբեմն կը յիշէր նաեւ Տիկին Նոյեմիին այցելած իրիկուան յուզումները, իր ըմբոստացումը, ցաւերը. որքա՞ն հեռու էին սակայն ասոնք. իմացած էր նաեւ Աննիկէն թէ Բերայի մէջ Զարուհին չարաչար կը բամբասէին և դեռ կը խօսէին դաշնակի ուսուցչին հետ ունեցած սիրային խնդրին վրայ, ու ինքը միայն գիտէր թէ Իտալացին իր յաջորդը ունեցած էր ու յաջորդներ թերեւս. իր բուռն կիրքին մէջ նախատալի բառեր կուգային շրթունքին Զարուհիին համար, որոնց սաստկութենէն ընկճուած կ'իյնար բարձին վրայ իբր թէ այդ նախատինքները ընդունողը ինքն ըլլար. իր երակներուն մէջէն ալ, վայրկեաններ կային, որ կը զգար Սարգիս ամիրային հեշտասէր բուռն և խիզախ արիւնին տրոփիւնը և ինքզինքը մինակ ու լքուած զգալով, այրիացած ամէն հեշտանքէ և հաճոյքէ, բրտութիւններու փափաքը կ'ունենար, յանկարծ երթալու և ինքզինքը յայտնելու իր կոյր, անասնձելի սիրոյն մոլեռանդութեամբը անզուսպ և վայելքի ծարաւի աղջկան:

Բայց կանթեղին պղպաղող լոյսին տակ իր տենդէ և յուզմունքէ կարմրած դէմքը յանկարծ կը

տագուներ, և իր ձերմակ չափիկին մէջ երիտա-
սարդ մարտիրոսի նման, կ'իյնար բարձին վրայ,
նկուն, վտիտ, իր անսահման սիրոյ ծարաւի շըր-
թունքներով դորովանքի բառեր մըմնջելով:

Անկէց քանի մը օր ետքը Յակոբ դեռ ինքզին-
քը չէր կրցած գտնալ հակառակ բժիշկին լաւատես
գուշակութիւններուն. չափազանց անարիւնութիւն
միացած ջղայնոտ և տխուր վիճակի մը զինքը թոյլ
և անկորով կը դարձնէին. Չարուհին վարմունքը
բժիշկին հետ այլ ևս կասկածի տեղի չունէր իրեն
համար. գիշեր ցորեկ իր հոգեկան ցաւը որոճալով
ապաքինման փափուկ ժամանակին մէջ՝ կարծես թէ
իր մէջէն ապրելու կամքը մարեցուցած էր: Նոյն
խակ իր սիրելի Աննիկը զինքը մոռցած կը թուէր.
Երբեմն ժամերով մինակ կը մնար որուն միջոցին
հաղիւ թէ Չարուհի, անուշադիր, միտքը զբաղած
ուրիշ տեղ, կուգար և փետուրի մը պէս պտուտ-
քելով կ'անցնէր կ'երթար, միավանկերով պատաս-
խանելով իր զգուշաւոր հարցումներուն:

Իսկ Աննիկ բոլորովին ուրիշ եղած էր. պառաւ
աղջիկը զգալի կերպով փոխած էր իր ապրելու ե-
ղանակը. հագուստները հինցած և նոյն խակ աղ-
տոտուած, չէին փոխուեր. առջի օրը նոյն խակ պատ-
ռուածք մը նշմարած էր անոր կօշիկին վրայ. դառն
մտածումներ միտքը կը սլաշարէին. արդեօք խեղճ
աղջկան ունեցած դրամագլուխը վտանգուած էր.
գիտէր որ Աննիկի դրամը Սարգիս էֆէնտիի քով
էր... բայց ինքը բաւական կը ճանչնար Սարգիս
էֆէնտին. գիտէր որ չափազանց խոհեմ իր դրա-
մին համար, անխուժօրէն կը սրամաղբէր ուրիշ-

ներունը իր սեղանաւորական ձեռնարկութիւններուն
մէջ. համբաւ հանած բժիշկներու պէս ամէն մարդ
միայն այդ կարգի ձեռնարկներու մէջ ըստ բաղդի
պատահած յաջողութիւնները կը յիշէ, որով քանի
մը հսկա՞ մարդիկ հարստութեան տէր եղած են և
ոչ ոք կը մտաբերէ զոհուածները: Բայց Աննիկ անոր
քոյրն էր վերջապէս. որքան ալ այդ հալիւով պա-
րարտացած մտքերուն համար բնական կապերը կա-
րեւորութիւն չունենան, Սարգիս էֆէնտիի համար
խնդիրը տարբեր էր. ուշ կամ կանուխ Աննիկին
ժառանգորդը ինքն էր՝ հետեւաբար իրեն յանձնուած
դրամը իրը կը նկատուէր: Այս գաղափարը աստիճան
մը ամոքեց զինքը. բայց անմիջապէս յիշեց որ Սար-
գիս էֆ. իր սովորութեան հակառակ քանիցս Սկիւ-
տար եկած էր. օհ բաւական անխելք չէր կարծե-
լու համար թէ զինքը տեսնելու եկած էր իր մե-
ծահարուստ ազգականը. նշմարած էր նոյն խակ որ
անիկա մտահոգ և սրտնեղ երեւոյթ մը ունէր որ
կը կնճռոտէր իր նիհար դէմքը վերջին հապճեպ
այցելութեան պահուն:

Այս բաներուն վրայ կը մտածէր գիշեր մը երբ
քովի սենեակէն ուր Աննիկը կը քնանար ոսնաճայ-
ներ լսեց: Այն օրը ցորեկին նշմարած էր որ խեղճ
պառաւ աղջիկը հիւանդ կ'երեւէր. իր փոթոտուած
դէմքին ծաւրերուն մէջ՝ վիշտը հանդարտ և ան-
վերջ կ'արտայայտուէր որոշ կերպով. աչքերը իրենց
փայլը կորսնցուցած էին երկայն ատենէ ի վեր և
Յակոբ բոլորովին համոզուեցաւ թէ Աննիկ դրեթէ
ամօթալի խեղճութեան մը մէջ կ'ապրէր. հազուստ-
ները կը հիննային, դունաթափ կ'ըլլային և չէին

նորոգուեր. այնքան խնամոտ նախապէս իր համեստ արդուզարդին՝ Աննիկ հիմա դարմանալի անհոգութիւն մը ունէր իր անձին խնամքին համար, օրեր կային որ մազերը իսկ չէր սանտրեր, եղունգները երկնցած և սևեցած կը կոտրտէին իր չոր մատնէրուն ծայրը. արդեօք իր հիւանդութիւնն էր պատճառը այս անհոգութեան. բայց ապաքինման երկար օրերուն ոչ միայն Աննիկին վարժուիքը չէր փոխուած, այլ նոյն իսկ օրէ օր զգալի կերպով կը վատթարանար: Համր ոտնաձայներ և թեթեւ աղմուկներ որոնք զգուշաւոր շարժումներէ յառաջ կուգային, իր ուշադրութիւնը դարձուցին քովի սենեակը. աւելի աղէկ հասկնալու համար ելաւ նստեցաւ անկողնին մէջ. քիչ մը առնել լռութիւն տիրեց, յետոյ, Յակոբ որոշապէս լսեց որ դարան մը կը գոցէին, դանդաղ կոնչիւն մը՝ որ ցորեկուան մէջ անկսելի պիտի ըլլար. իր գունաթափ դէմքին վրայ քրտինքը կաթիլ կաթիլ կը պաղէր և ըլլայ սենեակին ցուրտէն, ըլլայ իր տենդէն, շրթունքը՝ չորցած՝ կը ցաւէր իր դէմքի ամէն շարժումներուն. կրկին թեթեւ թմրութիւն մը աչքերուն կոպերը ծանրացուց, և ֆիզիքական անհուն պէտք մը զգաց հանդչելու ու վայելելու քանի մը ժամուան քունի մէջ անէանալու սիոփանքը: Բայց հազիւ թէ գլուխը բարձին դրած էր՝ անկումի մը խուլ աղմուկը ընդոտտ արթնցուց զինքը և առանց մտածելու ուղեց անկողնէն նստուիլ. բայց իր թոյլ և ապիկար սրունքները չկրեցին իր մարմինը և քիչ մնաց իր կարգին իյնար անկողնէն վար. ուժաթափ և ափքոյն, գրեթէ նուաղած ինկաւ բարձին վրայ

և պահ մը ականջներուն բղզիւնը, սրտին արագ բաբախումները և անդամներուն ջլատման զգացումը որով կարծես ամբողջ մարմինը կը քայքայուէր և անդամները կը քակուէին իրենց յօդուածներէն, զինքը անկարող դարձուցին ո և է շարժման. երբ ինքզինքին եկաւ միտքը պաշարուած յիմարական մտածումներով, բռունցքը դարկաւ պատին ու մտիկ ըրաւ. նախ ո և է ձայն չլսեց. յուսահատօրէն պատուհանին նայեցաւ. դուրսը միթին դիշերն էր և երկուքի բաժնուած վարագոյրներէն անդին անծալ սեւը կը տարածուէր վիհի մը պէս:

— Ինչպիսի դիշերը երկար է, Աստուածս, մրմնջեց և իր ձայնն իսկ տեսալ մը սարսափ աղբեց իրեն:

Կանթեղին դողդոջուն լոյսը բեկբեկելով կ'անցնէր կարասիներուն վրայէն և անոնց շարժուն երեւոյթ մը կուտար. կապոյտ առաստաղին վրայ ձերմակ ձօղիկներու ուղիղ գիծերը կարծես կը դեղեւէին և իրարու կը խառնուէին. ու յանկարծ կըռնակն ի վար վախի սարսուռ մը զգաց. խելայեղ և սարսափած միթութենէն և լռութենէն ուղեց կրկին կանգնիլ և սլուալ, օգնութեան կանչել, բայց անդամները չհստատակեցան կամքին և ինքզինքը անդամալոյծ զգաց և մեռելի պէս պաղ՝ առկնուվրայ եղած անկողնին մէջ:

Աննիկ, Աննիկ...:

Յանկարծ Յակոբ զսպանակէ մղուածի պէս կանգնեց էր անկողնին մէջ. քովի սենեակէն ոտնաձայները կը լսէր դարձեալ և կոնչիւնը դիշեր-

ուան լուութեան մէջ կ'երկարաձգուէր իբր թէ զգուշութեամբ դարան մը բանային. հիմա Յակոբ իր վերագում ֆիզիքական ուժէն օգուտ քաղելով կը դարնէր պատին որուն արձագանդը երկար տան կը թնդար օդին մէջ. յուսահատած, անկարող, մտիկ կ'ընէր իր հարուածներուն արձագանդին որուն կը յաջորդէր կատարեալ լուութիւն. երբեմն, հեռուէն, ցուրտէն հայածուած շունի մը լալիւնը կը հեծեծէր գիշերին մէջ, ինչպէս նաև գիշերապալնին ճովանին խուլ աղմուկը, որ անցնող ժամերը կը հնչէր քնացած գիւղին մէջ:

Յակոբ իր ոտքի ելնելու անկարողութենէն կատաղած՝ համակերպեցաւ մինչև առաւօտ սպասել երբ իրեն թուեցաւ որ քովի սենեակի ոտնաձայները կը յառաջանային դէպի իր դուռը. յետոյ որոշակի լսեց դուռը սրալն մէջ անոնց շշուկը որ կը մօտենար հետզհետէ:

Վայրկեան մը ետքը իր սենեակին դուռը կը բացուէր վերջապէս:

Աննիկ յամբօրէն իր մօտ եկաւ:

— Ինչ կայ, Յակոբ, ինծի վախցուցիր:

— Աւելի դուն ինծի վախցուցիր, քանի գիշեր է որ կը լսեմ ոտնաձայներդ: Այս ժամուն ինչով կը զբաղիս, Աննիկ, դուն հոգ մը, վիշտ մը ունիս, աւելի լաւ չէ՞ ինծի ըսել ամէն բան, թերեւս, ո՞վ դիտէ, կարենամ բան մը ընել:

Պառաւ աղջիկը տարակոյսով գլուխը շարժեց և լուռ մնաց:

Այն տան, Յակոբ այլալից տեսաւ որ իր դէմը կորաքամակ սլառաւ մը կար, արդարեւ Աննիկ

անկողնէն ելած և հակառակ ցուրտին կիսամբիկ վիճակի մէջ՝ զարմանալի կերպով ծերացած կը թուէր: Կանթեղին տկար լոյսը մութի մէջ կը ձգէր անոր դէմքը. բայց մերկ բաղունները և սրունքները, հին ժայռերու կոճղերու պէս սեւցած և իրենց յօգուածներուն վրայ ուռած, անախօթ կերպով կը յուզէին Յակոբը. յետոյ մի առ մի դիտեց որ Աննիկ նախապէս չափազանց բծախնդիր մաքրութեան, կոսկածելի գոյնով և ձեռով գիշերաղգեստ մը կը կրէր որ կէս մը բացուելով լանջքին վրայ մէջտեղ կը հանէր կմախացած և թխացած կուրծք մը:

Յակոբ անմիջապէս իր քով կախուած մուշտակ մը առնելով Աննիկին տուաւ:

— Նախ լաւ մը ծածկուէ՛ և հասէ քովս, յետոյ կը խօսինք:

Աննիկ մէկ և միւս կողմին դարձնելով մուշտակը մրմնջեց.

— Ասիկա քու մօրդ մուշտակն է, պարկնշտ կիներ...:

— Կ'ենթադրեմ որ ու ե է աւելորդապաշտութիւն չարդիւնը քեզի այդ մուշտակը վրադ առնելու:

Յանկարծ գիշերին մէջ տարօրինակ և չարաշուք քրքիջ մը լսուեցաւ. նախ՝ Յակոբ կարծեց թէ դուրսէն, փողոցէն կուգար այդ անմարդկային ձայնը և գլուխը անկեց մտիկ ընելու համար. բայց անմիջապէս տեսաւ որ Աննիկ իր բոլոր մարմնովը կը ցնցուէր գլուխը դէպ ետեւ հակած, և չրթունքը տարապայման կերպով բացուած ջգաձգօրէն՝ իր ակապաղուրկ բերնին վրայ:

—Աննի'կ, Աննի'կ, ըսաւ Յակոբ պաղատագին :
Իր երկու ձեռքերը ճակոխն տարած կը սեղմէր
մտքէն վանելու համար սարսափելի գաղտնիքը .
Աննիկը յիմարացած... ու իրեն կը թուէր թէ ինքն
ալ իր կարգին չկրնալով տոկալ այսքան յուզմուն-
քի, վրդովմունքի, պիտի խենդենար վերջապէս,
այնքա՛ն սրտապ կը զգար իր ուղեղը և իրեն կը
թուէր թէ ամէն բան իր շուրջը կը փլէր, կը քայ-
քայուէր և կ'ոչնչանար :

Բայց Աննիկի քրքիջին յաջորդէր էր տեսակ մը
լուսթիւն, և երբ Յակոբ դէպ ի անոր դարձուց իր
աչքերը՝ տեսաւ որ անիկա հանդարտ ու պատկա-
ռելի, նստած էր իր դիմաց, դէմքին գիծերը շոտ-
կուած և աչքերը միայն դեռ մոլորուն, որ հակա-
ռակ սենեակի կէս մութին, կը սրսկալային իրենց
խորութիւններուն մէջէն անօրինակ փոսփորային
փայլով մը :

—Աննի'կ, Աննի'կ, կը մրմնջէր Յակոբ արտաս-
ուելով, ինծի ի՛նչ վախ պատճառեցիր. Աստուածս,
ի՛նչ կայ քու մէջդ ծածկուած, դուն անպատճառ
գաղտնիք մը ունենալու ես :

Նախ Աննիկ անշարժ և լուռ մնաց, և յետոյ իր
գլուխը սկսաւ շարժել սովորականին պէս և վեր-
ջապէս հաստատ ձայնով մը որուն առողջութիւնը
բոլորովին դարմացուց Յակոբը, ըսաւ .

—Գաղտնիք մը... այո՛, գաղտնիքներ կան որ
տառապեցուցած են զիս տարիներէ ի վեր... ի՛նչ-
չափ ատենէ ի վեր... դուն այն ատենը չէիր ծնած
իսկ... ոչ ոք մտիկ ընել ուզած է ինծի, նոյն իսկ
դուն, միամիտ աղայ, չես ուզած ուշադրութիւն

ընել իմ խօսքերուս և երբէք քեզի պատրաստ չեմ
գտած յայտնելու համար կարգ մը ճշմարտութիւն-
ներ... :

Հետզհետէ ձայնը այնպիսի ծանր չէշտ մը առած
էր որ Յակոբ կրկին կասկածեցաւ անոր ըսածին
լրջութեան վրայ և ուղեց միջամտել. բայց պառա-
աղջիկը հասկնալով երիտասարդին միտքը, զայրա-
ցաւ և ոտքի ելնելով գոչեց .

—Ահ չէ՛, այլ եւս այս անգամ քանի որ ուղե-
ցիր, ամէն բան պիտի ըսեմ... ամէ՛ն բան. ուրիշ
ատեններ ալ այսպէս ընդմիջած ես զիս և ես
սրտմտած լուծ եմ միշտ, բայց այլ եւս ամէն բան
վերջացած է... և պէտք է...

— Բայց... :

—Լուէ՛ ու մտիկ ըրէ... : Կը տեսնե՞ս այս տու-
նը, Յակոբ, որուն կէսը քեզի կը պատկանի, այս
տունը ինչե՛ր տեսած ըլլալու է. մեր մեծ հայրը,
հաճի Սարգիս ամիրան, լսած եմ որ պարզ գործաւոր
մը եղած է իր երիտասարդութեանը. որպէս զի
քանի մը տարուան մէջ այն բոլոր հարստութեան
տէր ըլլար, կ'ենթադրես թէ ի՛նչ... լա՛ւ, լա՛ւ,
իրաւունք չունիմ մտածելու բանի մը վրայ որ չեմ
գիտեր. ես ճանչցած չեմ Սարգիս ամիրան, բնաւ,
իրեն համար կ'ըսեն թէ լաւ և բարի մարդ էր,
բայց ի՛նչ սատանայ. իմ հօրս համար ալ կ'ըսէին
նոյն բաները և ես գիտէի սակայն, կանուխէն գի-
տէի թէ ինչ հրէշ մը կար իր մէջ... ահ մեռելնե-
րը, մեռելներուն չեն հայոյեր, այնպէս չէ՞, թէ
մեռելներուն անունը յարգանքով կ'արտասանեն,
բայց ե՛ս... ահ ի՛նչպէս կ'ուզես, Յակոբ, որ յար-

գանք մնացած ըլլայ իմ սրտիս մէջ... Կը յիշե՞ս
երբ քու հայրդ անանկացաւ, գիտե՞ս ի՞նչ էր պատ-
ճառը. ի՞նչպէս կրնայիր գիտնալ, դեռ մանկիկ մըն
էիր այն ատեն... բարի մարդը, ճշմարտապէս աղ-
նիւ մարդը քու հայրդ էր որ չե՛ս գիտեր ինչպէս
յառաջ եկած էր այդ աղբանոցէն... ա՛հ, ա՛հ,
քեզի ըսի որ լուես և միանգամ ընդ միշտ, կը լսե՞ս,
պէտք է ըսեմ ամէն բան, մի՛ նայիր որ կոյտուր
խօսքերով սխալ, հիմա սխալ պատմեմ ամէն բան
իր սկիզբէն... :

«Կը յիշե՞ս, Յակոբ, քու մայրդ, գեղեցիկ կինը,
հպարտ և ճշմարտապէս աղնուական, այդ կինը
գիտե՞ս թէ ի՞նչ բաներու տուկաց գիմադրելու հա-
մար իմ եղբորս, հարազատիս, Սարգիս էֆէնտիի
ցանկութիւններուն... ա՛յն Սարգիս էֆէնտիին ու-
րուն կը ծառայէս դուն հիմա, սարո՛ւկ, օրինակելի
հնադանդութիւնով մը. ի՞նչպէս քու արիւնդ ծոյլ
և պաղ մնացած է իր առջեւ, ի՞նչպէս դուն
չես զգացած այն բնական շարժումը քու բազուկ-
ներուդ մէջ որ մէկէն քեզի անոր դէմ հանէր :
Գիտե՞ս թէ ինչո՛ւ ես ուղեցի որ հոն անոր քով
մտնաս, որովհետեւ յիմարաբար, միամտօրէն կար-
ծեցի թէ այդ բանը սխալ ըլլա՛ր, ուշ կամ կա-
նուխ... :

«Բայց ա՛նաւատիկ դուն հլութեամբ գերին եղաւ
մարդու մը որուն արիւնը փոթորկած էր քու մայրդ
ցանկալով և զայն տանջելով, տանջելով... Երբ-
տութեամբ, անողոքաբար, որովհետեւ պարկեշտ
մնալ ուղած էր անիկա... Գիտեմ, այս յուզում-
ները չատ են քեզի համար, թերեւս սխալ մտնիս

տոնցմէ, բայց այլ եւս ի՞նչ փոյթ, ինծի կը թուի
թէ արդէն ամէն բան վերջացած է... :

«Մտիկ ըրէ՛... Կը յիշե՞ս Թադոսեան ընտանիքը
որ յանկարծ անանկանալով վերջին ծայր աղքա-
տութեան մատնուեցաւ. կը յիշե՞ս որ իրենց հայրը
անձնասպան եղաւ և իր տղաքը որբանոց դրուե-
ցան, ա՛յն որբանոցին մէջ որուն խնամակալութեան
անդամ է Տիկին Նոյեմին և պաշտօն ունի որբու-
հիները պաշտպանել և անոնց մայրութիւն ընել...
Կը յիշե՞ս Առաքելեանները, ո՛ւր են հիմա, ի՞նչ
կ'ընեն, կը յիշե՞ս Մաքսուտ էֆէնտին... և դեռ
գէգերով անուններ որոնց իւրաքանչիւրը իրենց
ընտանիքին բերին հացը բերած և տուած են Սար-
գիս էֆէնտիին ձեռնարկութիւններուն և յիմարա-
բար անոր կծիկը խոշորեցած... ա՛հ, գիտեմ,
գուք, գործի մարդիկ, ուրիշ կերպով կը սահմա-
նէք և կը դատէք այդ եղելութիւնները, բայց չէք
գիտեր որ մութին և լուութեան մէջ լքուած պա-
ռաւ աղջիկ մը, ի՞նչպէս կը խորհի և ի՞նչպէս կը
գատէ... :

«Գիտե՞ս ի՞նչ է օրերով, ժամերով մինաւորիկ
միլեւնոյն բանին վրայ խորհիլ, գիտե՞ս ի՞նչ է մտա-
ժել թէ հազածդ քուկդ չէ՛, թէ կերածդ քուկդ
չ'է, վայելածդ քուկդ չէ, թէ դուն օրինաւո-
րապէս բան մը չունիս, բա՛ն մը... թէ հօրմէդ քե-
զի ինկած ժառանգութիւնը ամբողջ արցունքնե-
քու, կորսուած կեանքերու, ջախջախուած ասպա-
րէզներու ամբողջութեամբ կաղմուած է... ա՛հ,
չնորհքով մարդիկ ասանկ բաներու չեն մտածեր,
գիտե՛՛ս, չնորհքով մարդիկ ուղած ատենին պատ-

բաստ կը գտնան ամէն բան և բնաւ մտքերնուն չանցնիր թէ ուրիշ կուգայ, ո՞ւր կ'երթայ... բայց անոնք հաճոյքի և վայելքի յորձանքի մը մէջ կը գինովնան, ըրածնին չեն գիտեր, մտածելու ժամանակ չեն տար ինքզինքնուն. ուրիշ բան է օրերով մտածել, մանրամասնել, հաշուել, թէ բերանս դրած պատառներու քանիլն իրաւունք ունէի, թէ ի՞նչ բան հայրս իր ձակտին քրտինքովը վատարկած է և ի՞նչ բան յափշտակած է ուրիշի իրաւունքէն... դուն միամիտ տղայ, մտքէդ չէիր անցներ այս բաները երբ Զարուհիին աղուոր աչքերուն համար... լռէ՛, քեզի ըսի որ չպիտի ընդհատես զիս... ա՛հ, գլուխս, գլուխս... մտի՛կ ըրէ, ատենէ մը ի վեր այսպէս գլխուս մէջ բան մը կը զգամ, զարմանալի անբացատրելի բան մը... ա՛հ բնաւ ցաւ չէ, ուրիշ զգայութիւն մը, իբր թէ ինձմէ օտար, իմ էութենէս օտար տարր մը ըլլար ուղեղիս մէջ որ հետզհետէ կը մեծնայ, կը մեծնայ և դանկս պիտի պայթեցնէ, ահաւասիկ քունքերուս վրայէն, ճիշդ քունքերուս վրայէն...:

«Բայց դուն ինձի մտիկ ընել չես ուզեր, ի՞նչ փոյթ, ես դարձեալ պիտի ըսեմ ճշմարտութիւնը որ մինչև և կոկորդս եկած է, որ զիս պիտի խղդէ... եթէ... այդ դրամը, իմ ժառանգութիւնս քեզի համար պահած էի... լռէ՛ կ'ըսեմ, մի՛ ընդհատեր զիս, ա՛հ ի՞նչ կ'ըսէի... հա՛ դրամը, այդ ոսկիները քեզի համար պահած էի և կը խորհէի թէ աստիճան մը արդարութիւն ըրած պիտի ըլլայի, քանի որ հայրդ անանկացած էր իմ եղբորս պատճառաւ, պարզապէս, կը լսե՞ս, Սարգիս Եփէնտիին

պատճառաւ որ ետքէն ալ դժկամակած էր քեզ քովը ընդունիլ. բայց ես պնդեցի, պնդեցի, որովհետեւ խորհեցայ որ բան մը, ներքին ձայն մը քեզի անոր դէմ պիտի հանէր վերջապէս, թէ բնազդով պիտի զգայիր քու հօրդ ու մօրդ թշնամին. բայց դուն վատ, երկչոտ և անձնուէր մնայիր... ա՛հ գլուխս, գլուխս, կը տեսնե՞ս, ամէն բան աչքիս դեղին կ'երևի, նոյն խակ դուն, ճիշդ մեռելի պէս... Գոյե՛ աչքերդ տղաս, աղուոր եղնիկի աչքերդ որոնք արժանի չեն այս աղտոտ աշխարհին վրայ բացուելու... գոյե՛ սիրելիս, ի՞նչքան գո՛հ և հանգիստ պիտի մեռնէի, եթէ քեզ կրկին որբ և աղքատ ձգէի իմ ետեւս, որովհետեւ... ահաւասիկ այդ դրամը, ուղուորդ դրամը քեզի դժբաղդութիւն պիտի բերէ և ես չեմ ուզեր անիկա նոյն խակ անանկներու բաժնել, փողոցը մնացած որբու և անտէր հիւանդներու, ինչպէս պահ մը խորհեցայ... այդ դրամը պէտք է փճանայ... մօսիր ըլլայ. մինակ կրակը կը մաքրէ բոլորովին. ոսկին, կը տեսնա՞ս, իր մէջ մասնաւոր յատկութիւն մը ունի, ի՛ր մէջ կը պահէ զայն վաստկողներուն բարի կամ չար հոգին, ոսկին, չե՞ս անդրադարձած տղա՛ս, ոսկին մասնաւորապէս մէջէն անցած ատեն քեզի բան մը կը փոխանցէ, ոսկին ամէնէն աղնիւները կարող է ամէնէն դձուճներու փոխել, ինչպէս ամէնէն դուռնիներուն երբեմն չես գիտեր ի՞նչ մը կուտայ... դուն կը խնդայիր ուրիշ ատեն այս խօսքերուս վրայ, բայց չէիր գիտեր թէ ես մինաւորիկ, գիշերները իմ ոսկիներս մէկիկ մէկիկ ձեռքէ կ'անցընէի, կը հաշուէի, կը քննէի և այդ խո-

չոր դէզին մէջ հաղիւ ասի մը ոսկի կը գտնէի որ ինծի կ'ըսէին. «Մենք քուկդ ենք, քու արդար իրաւունքդ»... ա՛հ գլուխս... եթէ այսպէս չպայթէր քունքերուս վրայէն, քեզի կը բացատրէի... անոնց ձայնը... կ'ըսէի թէ ինչպէս... ա՛հ, բայց անկարելի է այլ եւս... Յակոբ, քեզի կ'ըսեմ անկարելի է այլ եւս...»:

Երկար ատեն Աննիկ զառանցեց Յակոբին քով որ յուզմունքէն զգայազիրի՝ չէր լսեր այլ եւս զինքը: Երբեմն Աննիկ կը մրմնջէր, յետոյ կը հեծե՛մ էր առանց արցունքի. երբեմն ալ դառն յիշատակներու շարքեր կ'անցնէին, պատառատուն, անկասկալից՝ որոնց միջոցին երկու բռունցքները քունքերուն զարնելով կը գոչէր դիւահարի ոչես.

— Գլուխս... գլուխս...

Բ.

Գարնան գաղջ որ մըն էր. Սկիւտարի ընդարձակ տան հիւրասենեակին մէջ Յակոբ Մահաեսեան առանձին կը պոռուքէր. իր հիւանդութենէն ի վեր երեք տարիներ անցեր էին և ինքը զգալի կերպով տարեց կ'երեւար: Գէշ խնամուած հիւանդութիւնը, սրտի վիշտեր և նիւթական հոգեր միանալով զինքը ժամանակէն առաջ խորշումած էին. իր խարտեաչ մօրուքէն և բայ շաղանակազոյն մաղերէն միայն կ'երեւէր իր երիտասարդութիւնը. իր երկայն կտրուած աչքերը որ իր զլխաւոր դեղեցկութիւնը կը կազմէին, պարագ կ'երեւէին այլ եւս,

այնքա՛ն իր նայուածքին լոյսը մարած էր և անոնք սքողուած էին տեսակ մը թանձր տխրութիւնով որ այլ եւս ոչինչ ունէր դրեթէ եղնիկի աչքերու խելացի և մեղամաղձոտ արտայայտութենէն:

Իր թոյլ ինկած պեխերուն տակ անգոյն չըրթունքը արհամարհանքի և ցաւի ծալք մը առած էին. անիկա տեսնողը անմիջապէս կը զգար թէ հոգեկան մեծ տաղնապնդումով թառամած էր անոր երիտասարդութիւնը. այդ միջոցին փոթորիկները իր գլխէն անցեր գացեր էին և ժամանակը իր ամօքիչ դերը կատարած էր աստիճան մը, բայց եթէ իր մէջ ցաւին դէմ ըմբոստանալու կարողութիւնը պակսած էր՝ միւս կողմանէ տեսակ մը թմրութիւն զինքը անկարող կը դարձնէր ո և է վայելքի, նոյն իսկ վաղանցիկ:

Ընդարձակ հիւրասրահին մէջ լայն բազմոց մը երկու կողմերէն կը սկսէր և թեթեւ կորուծիւնով մը անցնելով անկիւններէն կը միանար սրահին դիմացը, պայտածեւ կէս բոլորչի մը կազմելով. այդ բազմոցը ծածկուած էր մութ կարմիր գորգով մը, որուն վրայ դոյնգդոյն գիծեր կը պոռուքէին սիրուն և միա՛փա նկարներ յօրինելով. սենեակին դիմացի երկու անկիւնները որ եռանկիւնաձեւ պարպ կը մնային՝ կազմած էին երկու միմեքաներ որոնց մէջ զետեղուած թաղարներուն անուշահոտ, կանանչ և լայն տերեւները սքանչելիօրէն կը ներդաշնակուէին բազմոցին. նախշուն գետինբոլորովին ծածկուած էր փախթով և հին սովորութեան համեմատ ոչ ավոտ կար սրահին մէջ, ոչ սեղան. միայն մէկ քանի սիւնակներ բազմոցին երկայն-

քին գետինը փռուած էին՝ որոնց վրայ գրուած էին սատափով խճանկարուած սեղանիկներ, ծխախոտի վերաբերեալ իրերով. բազմոցին մօտ պղինձէ գեղեցիկ մանկալ մը ժանեակի պէս ծակոտիէն եղերքով, ճշմարիտ գոհար մը՝ հին աշխատաւորներու ձեռքէ ելած, կը տարածուէր գետինը իր մէջ կրելով բուն կրակարանը որուն մոխիրը չէր երեւեր սուտակի պէս կարմրած կրակներու գմբէթէն. թէև այդ ընդարձակ սրահին համար փայտի ամուլը անբաւական էր, այլ սակայն յարգադոյն առատ տաղը որուն վրայ ձերմակ փայտեայ ձողիկներ արապիսք մը կը կաղմէին, այնքան ցած էր որ հաճելի դաղձութիւն մը կար անուշահոտուած սրահին մէջ. հալուէի խնկաւէտ բուրմունքը կրակարանին մէջէն ցից մուխին հետ բարձրանալով, մէկէն անօտարացած կը ցրուէր և կապտորակ ալիքներ կը շինէր որոնք մինչև առաստաղին մօտ կը բարձրանային և հետզհետէ ձերմկնալով կը ծածկէին զայն թեթև չղարչի մը պէս:

Այդ սրահը գրեթէ երեք քառորդ դար առաջ հաճի Սարգիս ամիրային ահաւորողն էր, ուր երեկոները մանաւանդ զինքը դարպասողներու խումբ մը կուգար կը բողբոլէր իր շուրջը՝ պայտածեալ բազմոցին վրայ. կարծիր գորգին մէջ թերեւս իրենցմէ դեռ բան մը մնացած էր, այնքան քիչ անգամ այդ սրահը բացուած էր ամիրային մեռնելէն ետքը: Աւելի խոնարհները և ստորագասեալները՝ իրենցմէ մեծերուն ձգելով բազմոցը կը նստէին դիմացը ահմասեհներու վրայ, նիւպպիներն ու քղանցքները իրարու վրայ բերած և սեղ-

մուած անոնց ծաղքերուն մէջ. իրենց ծաղլուած ոտքերնուն վրայ գրեթէ թառած, աչքերնին գետինը, անոնք մտիկ կ'ընէին, առանց դիտողութեան, ամիրային խօսքերը և պատմութիւնները, ալ ձեռքերնին կուրծքերնուն վրայ՝ ի նշան մշտնջենական հաւանութեան. երբեմն նաթիշաներ, դեռահաս պատանիներ՝ ամէնէն դեղեցիկներէն ընտրուած և տարուոյն ամէն եղանակներուն հազուած՝ Պուրապի ոսկեթել մետաքսեայ հեքարիներով, որոնց երկու կողմէն երկայն ձեղքեր իրենց քալուածքին համեմատ կը բացուէին և ցոյց կուտային դեղին ճկուն մնդուսէ չալվարներ, ձակասոյն փաթտած դուռնագեղ չղարչներ, որոնց երանգները կը պայգային պրիսմակներու բեկրեկ լոյսին տակ, թեթևոտն կուգային և օշարակներ կը հրամցնէին հիւրերուն, ինչպէս նաև երկայն չաղազներ, որոնց ընդունարանը կը հանդէպ ոսկեզօծուած կամ արծաթեայ պղտիկ ափսէներու վրայ. այն ատեն, ամիրային նարկիլէն՝ փալվիուն սուտակէ, ադամանդէ և բերուդէ, կը կլկար մեղմօրէն. երբեմն անոր դեղին սաթը կը դանդաղէր շրթներուն վրայ և կլկակը հազիւ թէ կը մրմնջէր. ինչպէս նաև իր բրած պատմութենէն իսկ հիացած՝ յողնած թեւը վար կ'առնէր և նարկիլէին խողովակը՝ ծանրացած ոսկեթել բանուածքներէն որոնց խառնուած էին թանկագին քարերով շինուած ուլուններ, կը տարածուէր գետնի փաթաթին վրայ անօրինակ և դիւային օձի մը պէս ոլոր ոլոր, որուն գլուխը ամիրային ձեռքին մէջ ըլլար. այն ատեն ամէնքն ալ, հասկնալով թէ պէտք է դմայիլ՝ գլուխնին կը

բարձրացնէին և հիացման բացագանչութիւններ կ'արձակէին, որոնց իւրաքանչիւրին ձայնին շեշտէն և բարձրութենէն կարելի էր գուշակել իր ազդեցութիւնը ամիրային քով. եթէ իր մօտ գտնուողները կը համարձակէին նոյն իսկ միավանկեր արտասանել, իր դիմացը սեճնասէներու վրայ չոքածները հազիւ թէ կը ժպտէին, բայց ի փոխարէն իրենց նայուածքը այնպիսի վերացած արտայայտութիւն մը կ'առնէր որ Ամիրան՝ գոհ՝ կը շարունակէր իր պատմութիւնը. և ասիկա՝ ամիրային լաւ օրերն էին: Երբեմն անիկա խոժոռ, լուռ և սրանեղ կը մնար և բոլոր հանդիսականները չէին համարձակեր նոյն իսկ շարժիլ անոր բարկացած նայուածքը չհրաւիրելու համար վրանին:

Ժամանակաւ՝ կէս մը հեգնելով, կէս մը անգիտակից հիացումով Աննիկ պատմած էր այս բաները Յակոբին, և հիմա ամէն անգամ որ այդ սրահը մտնար, բոլոր անցեալը, նոյն իսկ իրեն անձանօթ անցեալը, կը վերածնէր միտքին մէջ և ճշմարտիւ կը զարմանար յաճախ այդ գորուզ և ամբարտաւան մարդուն թուր ըլլալուն, ինքը այնքան անուշ և նոյն իսկ երկչոտ հոգիով: Երբեմն կը խորհէր թէ այդ մարդը գրաւած էր ամբողջ ցեղին կորովը և դայն վատնած էր յիմարաբար, իրենց ժառանգութիւն ձգելով վատթարացած արիւն մը, միակ ընդունակութիւն ունենալով անգասկիւ հպարտութիւն մը, որ հակասութեան մէջ կը ձգէր իրենց նկուն նկարագիրը և կը փճացնէր զիրենք:

Այդ հիւանդութեան պատճառաւ էր որ իր ապրիւնումէն ետքը չէր ուզած շարունակել Սար-

գիս Էֆէնտիին քով ունեցած պաշտօնը և ի դուր գործ վնասած էր ուրիշ տեղ, չկրնալով որոշ պատճառ մը ցուցնել իր նախկին գործը ձգելուն, որուն մէջ ամէնքն ալ կը կարծէին թէ սահմանուած էր յառաջանալու. իր տարտամ խօսքերը կասկածելի կը դարձնէին զինքը: Սարգիս Էֆէնտի այս մասին բացարձակ անտարբերութեամբ վարուած էր. երեք տարիէ ի վեր Յակոբ իր ըրած պզտիկ խնայողութիւնը դորձածած էր, թէև ծայրայեղ զգուշաւորութեամբ, բայց վերջապէս կծիկին ծայրը տեսնելուն մօտ էր բայց ինքը մոռցած կը թուէր այս անմիջական հոգերը: Իր թեացած հոգւոյն մէջ բան մը արձագանգ չէր տար. երեք տարիէ ի վեր, իր ազգականուհին՝ օրիորդ Աննիկ, խելագարի պէս բան մըն էր. վերը սենեակի մը մէջ փակուած՝ ծայրայեղ աղտոտութեան, դրեթէ փտութեան մէջ կ'ապրէր թոյլ չտալով ոչ ոքի իր մօտ գալ: Ամէն անգամ որ Տիկին Նոյեմի զինքը կը տեսնար, կը պատուիրէր որ դայն հիւանդանոցի մը մէջ փակել տան, բայց Յակոբ անփոփոխելի կերպով կը սլատասխանէր թէ անիկա մարդու վնաս չունի: Սկիզբները ջախջախիչ ազդեցութիւն ունեցած էր իր յիշող պառաւ աղջկան ընթացքը, բայց հիմայ անոր ալ վարժուած էր. երբեմն միայն երբ պարտեղը պտտած ատեն կը տեսնէր պատառատուն վարագոյններուն ետեւէն խեղճ հիւանդին սիւռէթը, ալ բոլորովին ճերմկած մազերով, որոնք կծիկ կծիկ թնճուկ եղած և դադաթին վրայ ցցուած էին, կ'մտնացած և սեւցած մարմինը փաթտուած յնցոտի մէջ, թեւերը երկնցած կողերն ի վար, սար-

սափի և ցաւի անասմանսկի զգայնութիւն մը սիրտը կը սեղմէր։ Երբեմն ալ, գիշերին մէջ, կը լսէր անոր պոռչաւորները, որով շարունակ կը կրկնէր ինչ որ իրեն ըսած էր առաջին անգամ իր ապաքինման օրերուն մէջ։ Այն գիշերունէ իրեն համար անբացատրելի բան մը մնացած էր. Աննի-կին խօսքերը արձանագրուած էին ուղեկցին մէջ և երբեմն դուրսը կ'այրէին արիւնոտ վերքի մը պէս, բայց անոնց ամբողջական խմաստը կը խուսափէր իրմէն հեռոյնէն. ինքն ալ իր կարգին լուծեան և միմտնութեան դատապարտուած՝ կ'ըմբռնէր խեղճ աղջկան բառերուն ցաւադէին նշանակութիւնը, կ'ընդունարէր ճշմարտութիւնը ու իր միտքն ալ կը հակէր բառի մը կամ խօսքի մը վրայ սեւեւեւ լու մնամտութեան. հէգ աղջիկը իրաւունք ունէր, բայց ի՞նչ ընել։

Սարգիս էֆէնաի օր մը իրեն ըսած էր նաեւ թէ Աննիկին բոլոր ունեցածը՝ հնչուն դրամ եղած իր մօտ կը դանուէր և թէ Յակոբը պատասխանատու էր այդ դրամին պահպանման։ Բերայի մէջ իր աղբականները Տիկին Նոյեմի առաջնորդութեամբ կը բամբասէին ղինքը. առ հասարակ կը կարծուէր թէ Յակոբ վարպետութեամբ աշխատէր եղած էր այդ դրամին։ Աննիկին խելքը գլուխը եղած ատենէն, ինչ որ ունէ միջամտութիւն իրենց կողմէ ապարդիւն կը դարձնէր։ Միւս կողմէ այս հաւանականութիւնը կշիռ կուտար Յակոբին և մէկէ աւելի աղջկան մայրեր փութկոտ կ'երեւէին ղինքը իրենց տունը ընդունելու. բայց Յակոբ շատ հազուադէպ այցելութիւններ՝ հազիւ թէ միայն աղբա-

կաններուն կուտար։ Երկու տարի առաջ Չարուհին ամուսնացուցած էին Մանչէսթըրցի վաճառականի մը հետ. Յակոբ ներկայ դանուած էր հարսնիքին գրեթէ անտարբերութեամբ. բայց մնացած աղբուրի մը պէս յանկարծ զգացեր էր որ ամէն կարգի զգացումներ ծորեր գացեր են իր մէջէն և հոգին ցամքած մնացած էր. բայց քանի ամիսներէ ի վեր Չարուհին դարձեր էր Մանչէսթըրէն առանձին, մօլը քով անցընելու ձմեռը և այդ միջոցին քանիցս ստիպած էր Յակոբը երթալու ղինքը՝ առանելու։ Չարուհիին միջոցաւ և անոր ամէն մէջ խնայեր էր թէ ինչ կը խորհէին իր վրայ. իր աչքերէն յորդող արհամարհանքը և հարաբերական դառն զգացումը մէկ անգամէն համոզեր էին Չարուհին թէ ի՞նչքան անհիմն զրոյց մըն էր անկիւս. Յակոբ դուրսը գնալու հայցին հաճոյք մը կը զգար այդ երկատարդ կնոջ քով, որուն մութ կոտորտ աչքերը անկեղծ մնացած էին. ամուսնութիւնը քիչ մը հանգարտեցուցած էր անոր բուն նկարագիրը և իր ցորենագոյն մարմինն անոր բուն նկարագիրն մը ատուած էր, որուն վրայ հաճելի լեցունութիւն մը ատուած էր, որուն այսու-տակեղոյն աղուամաղին թեթեւ ցոլքը իրեն այսու-րուն, թուշին և բերնին անկիւններուն արեւին տակ հասունցող ծաղկի թերթերու սարսուռն փափկութիւնը և երանդը կուտար։

Իր վերջին այցելութեան Չարուհի ըսած էր յանկարծ.

— Գարնան մէջ Սկիւտար ինչ գեղեցիկ ըլլալու է... կ'ուզեմ քեզի հետ երթանք, մայրիկ... :

Եւ որովհետեւ իրենց նշանակած օրը իր մայրը ժամադրութիւն մը ունէր, Տիկին Նոյեմի որ հոն

կը գտնուէր այդ միջոցին, փափաք յայտնած էր Զարուհին ընկերանալու:

Այդ օրը Յակոբ կը սպասէր իր երկու ազգականուհիներուն. առաւօտէն ի վեր մաքրած, պատրաստած էր ամէն կողմ իր ծերուկ սպասաւորին օգնութեամբ, որուն քամակը բոլորովին ծռած էր իր կնոջը մահուընէն ի վեր որ երեք ամիս առաջ տեղի ունեցած էր. արդէն այդ ամայացած տան վերի յարկերը բոլորովին փլատակ դարձեր, գետնայարկին երկու երեք սենեակները միայն ընակելի էին: Սակայն Յակոբ կը շարունակէր պառկել իր ննջասենեակին մէջ Աննիկի սենեակին քով՝ աստիճան մը հսկելու և գոնէ ականջ դնելու համար պառաւ աղջկանը շարժումներուն:

Կառքի մը թաւալումը թօփահնէ օղլուի փողոցին մէջ ծանուց Յակոբին հիւրերուն գալուստը. քիչ մը ետքը Տիկին Նոյեմի և Զարուհի կը մըտնէին սրահէն ներս:

— Բարի լոյս, Յակոբիկ, օ՛հ, ի՛նչ ճամբայ, իրաւ որ Սկիւտար սքանչելի է, բայց սա վերեւ'ըք...:

Տիկին Նոյեմի փետուրներու և մուշտակներու մէջ կորսուած կը խօսէր. աւելի գիրուկցած էր հիւսմ և իր աչնանային գեղեցկութիւնը անցնելու վրայ էր այլ եւս. բայց իր թառամելու սկսած դիմագիծերուն մէջ դեռ բան մը կար, վարանող հետք մը գեղեցկութեան. ասոր փոխարէն իր մորթը կաթնային ճերմակութիւն մը ստացած էր, կիներու վերջի տարիներուն ընական անարիւնութեանը արդիւնք՝ որ մեղամաղձոտ և վերջին պատրանք մըն է:

Զարուհի օրուան նորաձեւութեան համեմատ մութ մանիշակագոյն չրջազգեստ մը հագած էր և գլուխը կը կրէր սեւ ժանեակէ գլխարկ մը, միակ վարդ ունենալով մանիշակի փնջիկներ որոնք պսակի պէս բոլորուելէ ետքը գլխարկին չուրջը՝ ետեւէն կուգային և կը խառնուէին ոսկեգոյն մազերուն. չնորհալի և ճապուկ Զարուհի կարծես դեռ երիտասարդ աղջիկ մըն էր, որուն մասնաւոր հրապոյրը կը շեշտէր մանաւանդ իր արդուզարդին ծայրայեղ պարզութիւնը. բայց իր մթին կապոյտ աչքերուն մէջ, տխրութեան պէս բան մը կար, տեսակ մը խռովք որ կը պղտորէր իր նայուածքին սովորական անկեղծութիւնը:

— Բարեւ Յակոբ, ըսաւ իր կարդին, բայց գորչագոյն ձեռնոցին մէջ սեղմուած ձեռքը երկնցնելով և թեթեւօրէն ժպտելով՝ շրթունքը ձեղքուած գեղեցիկ ակումներու շարքի մը վրայ:

Սենեակին գաղջ մթնոլորտը և անուշահոտութիւնները հաճելի կերպով աղդեցին և իրենց այտերը սկսան վարդագունիլ վռաշէքներուն տակէն:

— Մայրիկս այնքան դո՛հ պիտի ըլլար գալով, եթէ այդ ձախորդ ժամադրութեան գացած չըլլար, ըսաւ Զարուհի:

— Ա՛հ, ըսաւ արհամարհանքի շարժումով մը Տիկին Նոյեմի, չեմ հասկնար որ մեզի պէս մարդիկը պարտական ըլլան խօսք տալու այդ կարգի մարդոց:

Այդ միջոցին բոլորովին իր տարիքը կ'երեւար և աւելի կարճահասակ կը թուէր, այնքան փքուռոյց բան մը կուտար պարարտ մարմնոյն իր չտեսի գոռոզութիւնը:

Բայց անմիջապէս անդրադարձաւ որ այդ ընդարձակ և խիստ երեւոյթով սրահին մէջ իր խօսքերը թափ չունէին, մանաւանդ նշմարեց որ Յակոբ և Զարուհի իրարու կը նայէին աչքերնուն պոչովը և կը ժպտէին:

Տիկին Նոյեմի խօսքը փոխելու համար հարցուց.

— Ինչպէս է Աննիկին:

— Միշտ նոյնը, բաւ Յակոբ տխրութեամբ:

Դարձեալ Յակոբին և Զարուհիին աչքերը իրարու հանդիպեցան համակրական զգացումով մը:

Բայց Տիկին Նոյեմի մասնաւոր հետաքրքրութեամբ մը պնդեց.

— Զինքը կրնանք տեսնել այսօր, այնպէս չէ:

— Այդ անկարելի է Տիկին, երկար ատենէ ի վեր ոչ ոքի չերեւար, ոչ իսկ ինծի:

Նոյն միջոցին ծերուկ սպասաւորը արժաթեայ ափսէով մը խառնէն բերաւ դողդոջելով. պղտիկ գաւաթները իրենց զարփերուն վրայ կը տատանէին, այնքան կորաքամակ ծերուկը վախով և ահաւանդով կը մօտիկնար Տիկին Նոյեմիին որուն մուշտակներու տակ ծածկուած անձը, մանաւանդ իր աչքերուն անկարելի անտարբերութիւնը մինչև իր ոսկորներուն ծուծը ցրտութիւն կ'ազդէր: Յակոբ փութաց ափսէին մէջէն խառնէին գաւաթը առնելու և հրամայելու Տիկին Նոյեմիին որ կ'ըսէր.

— Այս խեղճ աղջիկը, որո՞ւ մտքէն կ'անցնէր թէ իր վերջին տարիներուն այդպէս պիտի ըլլար, այնքա՛ն խելացի, այնքան սիրո՛ւն, այնքա՛ն բաւրի... դուք իրմէ ինչ ճանչցած էք որ:

Տիկին Նոյեմի իր երիտասարդութեանը խուռ

հակադրութիւն մը ունէր այդ ուսեալ աղջկանը համար, որուն համբաւը և մանաւանդ սկիզբները իր ամուսնին վրայ ունեցած ազդեցութիւնը իրեն նախանձը դրգուած էին:

Երբ ինքը նոր հարս եկած էր Սկիւտարի այդ տան մէջ՝ Գոհարիկ հանրմին ողջութեան, ժամանակակից Սկիւտարի զարգացած դասակարգին ժամագրաւայրը եղած էր այն նոյն սրահը ուր կը գտնուէին հիմա: Միտաքեան, Զօրաեան և Աւետիս պատուելիները միացած՝ նոյն ժամանակի պետական և դրական կարեւոր անձնաւորութիւններու՝ կը բոլորուէին Աննիկին շուրջը, որուն իմացական կարողութիւնը միանալով իր դաստիարակութեան անոնց մասուր մակարդակին վրայ կը զնէր զայն:

Գոհարիկ հանրմ իր աղոյց և հարսերուն հետ լուռ մօտիկ կ'ընէր. աւագութեան իրաւունքը կարծես Աննիկ ուղղակի ժառանգած էր իր մեծ հօրմէն, որուն դերը կը կատարէր այդ սրահին մէջ եթէ ոչ գոռոզութեամբ և ամբարտաւան ինքնահաւանութեամբ, դոնէ իր մօքին մեծ ընդունակութիւններովը, որ զինքը արտասովոր աղջիկ մը կ'ընէին իր ժամանակին մէջ:

Տիկին Նոյեմի վիրաւորուած էր իր գոռոզութեան մէջ, ոչ միայն Աննիկի առաջնութենէն, այլ նաև անոր ներդաւիտ արդահատանքէն իր սգիտութեանը համար, ինչպէս տեսակ մը անհրաժեշտ խորհուրդներէն զոր Տիկին Նոյեմի միշտ անպատեհ գտած և գանգաւած էր իր ներքը որ նոյն տըրտընջալու իրաւունքը ունենալ կը կարծէր:

Աւելի ուշ, երբ Գոհարիկ հանրմին մահուրնէ

հոքը Աննիկին եղբայրները հեռացած էին տունէն, Տիկին Նոյեմի սրամտութիւնը մարած էր հետզհետէ, բայց այս միջոցին ընդարձակ հիւրասրահին մէջ ուր բան մը չէր փոխուած, այնքա՛ն տարիներէ ի վեր այդ զգացումները, կարծես երէկուանը ըլլային, կ'արթննային և պատեն առիթ կը գտնային յագուրդ առնելու:

— Եւ զճ աղջիկը, կրկնեց Տիկին Նոյեմի իր վռաշէրը բարձրացնելով մինչև քիթին վրայ, ո՞վ կրնար գուշակել, թող որ տեսնենք մե՞նք ինչ պիտի ըլլանք, աւելցուց այս անգամ ճշմարիտ յուզումով, այսօրուրնէ վաղը կարելի չէ վատահիշ: Վայրկեան մը ծանր լռութիւն տիրեց:

— Միշտ կը յամառի՞ չքաւորութեան մէջ ապրիլ, ըսաւ վերջապէս Տիկին Նոյեմի լռութիւնը խզելով:

— Միշտ, Տիկին, և ի՞նչ չքաւորութիւն, փողոցը մնացած մութացիկներուն ցնցոտիները պերճութիւն են իր քով...:

— Ի՞նչ գաղափար, Աստուածս, ինչէ՞ն կը կարծես որ այդ մեքա՛ն վրան եկած ըլլայ:

Յակոբ տարտամ շարժում մը ըրաւ:

— Գիշերնե՛րը, հարցուց Զարուհի անձկանօք:

— Ընդհանրապէս չքնանար, Տիկին, գրեթէ մինչև առաւօտ կը պտտիկի սրահին մէջ, երբեմն ալ...:

— Ի՞նչ, ի՞նչ...:

— Երբեմն ալ կը դռչէ, կը խօսի, կը վիճաբանի ըսաւ Յակոբ վերջապէս վայրկեան մը վարանելէ հոքը:

— Թերեւս կը կարծէ թէ մէկը կայ դիմացը, գիտեց Տիկին Նոյեմի:

— Չեմ կարծեր, Տիկին, ո՞վ գիտէ վերջապէս:

— Շատ հետաքրքրական պիտի ըլլար իր խօսքերը մտիկ ընել, թերեւս նոյն իսկ հասկցուէր իր հիւանդութեան պատճառը անոնցմէ...:

— Ամէն պարագային զուարճալի չպիտի գտնաւիք իր խօսքերը, Տիկին, ըսաւ յանկարծ Յակոբ, շարժումով մը, որուն ուժգնութիւնը ինքն իսկ զարմացուց:

Զարուհի սրամտութեամբ իրեն նայեցաւ և հարցական նայուածք մը ուղղեց. Տիկին Նոյեմի նոյնքան վրդովուած էր, բայց, խորամանկ կին՝ ուղեց խօսքը փոխել:

— Ա՛հ աղաքներս, կեանքը տխուր բան է, բայց այս այսպէս է, ի՞նչ կրնանք ընել... է՛հ, մենք հոս չեկանք տխրելու, չէ՞, արդէն ամէն օր մտքիս մէջ բաւական կը բանի այս խնդիրները, մեղի, մեծերուս կ'իյնայ մտածել, դուք դեռ երբեք տասարդ էք, նայեցէք որ կեանքի վայելքները միայն տեսնաք...:

Եւ որովհետեւ երկու երիտասարդները տրտում կ'երեւէին և յայտնի էր թէ մտքերնին սեւեռած էին պառաւ աղջկան հիւանդութեանը վրայ, մէկէն ոտքի ելաւ և պատուհանին մօտ երթալով բացադանչեց.

— Ա՛հ սքանչելի... Չամըճափն պէս չկայ:

Սրգարեւ գարնանային մեղմ ճառագայթներուն տակ թեթեւ մը մանիշակագոյն, գրեթէ անշիւթական փափկութեամբ մը կը բարձրանար անի-

կա. իր ստորտալին վրայ ճերմակներով զարդարուած ծառեր պարտէղներէն կը յորդէին և ճերմակ պսակ մը կը յօրինէին իր կողերուն կապուած, որուն մէջ ասդին անդին նշնանները իրենց վարդազոյն ծաղիկներուն երանդը կը խառնէին. օդը կաթնային ճերմակութիւն մը ունէր, կարծես ծաղիկներուն բուրմունքը տեսանելի դարձած ալիքներով կը տատանէր մթնոլորտին մէջ, երկնքին վրայ ճերմակ լուսեղէն ամպեր յամբօրէն կ'անցնէին և երբեմն կուգային կը բուրբուռէին Զամբալի գազաթիւն վերեւ: Ուրիշ պատուհանէ մը Զարուհի Մարմարան կը ցուցնէր որ արծաթեայ ժապաւէնի մը պէս կ'երևէր այս պահուս, հորիզոնին հետ խառնուած գրեթէ, այնքան իր կղզիները թեթև, մշուշային և վարդազոյն-մանիշակազոյն կը շփոթուէին ամպի ծուէններու հետ:

— Զմեռը անտանելի է այս բարձունքին վրայ, բայց անոր փոխարէն զարունէն մինչև աշուն մըջ տընջենական վայելք մը ըլլալու է հոս բնակիրը, ըսաւ Տիկին Նոյեմի. հապա օդը... սա շոճիները մանաւանդ, հոս բնակողները ճանչնալու չեն մեզի պէս քաղքեցիներու յատուկ շատ մը հիւանդութիւններ:

Յանկարծ Տիկին Նոյեմի տեղունեցաւ մինչև շրթունքը, ու ճշմարտապէս յուզուած հառաչեց:

— Եթէ անցեալ տարի հոս եկած ըլլայինք, թե՛րեւ... Վահէս...

— Հա՛, ի՞նչպէս է Վահէն, հարցուց Յակոբ, անմիջապէս յիշելով որ Վահէ ատենէ մը ի վեր տկար էր...

Տիկին Նոյեմին աչքերը մարդկային դարձան, այնքա՛ն ճշմարտ ցաւ կար անոնց մէջ. ու ձայնն իսկ բնական էր, յանկարծ վերադարձած իր վերաբորուած և յուսախար մայրութեան զգացումին:

— Յակոբիկ, տղա՛ս, Վահէս հիւանդ է, հիւանդ...

— Ի՞նչ ունի, ըսաւ Յակոբ փղձկուած Տիկին Նոյեմին անսովոր անկեղծութենէն և ձայնին մը տերմութենէն:

Իր կարգին Տիկին Նոյեմի տարտամ շարժում մը ըրաւ:

— Ի՞նչ գիտնամ, ամէն բժիշկ մէյ մէկ բան կ'ըսէ, ամանք խորհուրդ կուտան տաք երկիր մը զրկելու, ոմանք կ'ըսեն թէ դեռ անդարմանելի վիճակի մը մէջ չէ՛:

— Այդ աստիճան:

Տաք արցունքներ Տիկին Նոյեմին երեսն ի վար վազեցին:

— Այդ աստիճան և աւելի... քանի օր է որ արևն կը թքնէ, օ՛հ, այո՛, արևն, արևն...:

Հեծեծանքներ ձայնը խեղդեցին:

— Դեռ մէկուն չէի ըսած ասիկա, չեմ գիտեր ինչո՞ւ պէտք կը զգայի ծածկել, կարծես թէ տղատ բան մը պիտի շահէր առողջութենէն եթէ անոր վատթար վիճակը ծածկուած ըլլար: Բայց ճշմարտութիւնը տղաքս, աս է, Վահէն անդարմանելի կերպով հիւանդ է ըստ իս...:

Ու մինչ երկու երիտասարդները չէին համարձակեր մխիթարող բառ մը ըսել, Տիկին Նոյեմի շարունակեց լալ բայց հեղհեղաւ աւելի մեղմօրէն:

մինչև որ իր հեկեկանքներուն մէջէն սկսաւ մըր-
մընջել .

— Հանգստութիւն , երջանկութիւն չկայ , պա-
քապ բան է . . . հարստութիւն ունի , դէրք ունի ,
տղայութենէն բան մը մերժուած չէ իրեն , ինչո՞ւ
ասանկ ըլլար , ինչո՞ւ չկարենար վայելել մինչև
ետքը . . . : Ես պիտի ըսեմ որ Աստուած անարդար
է , ըսաւ յանկարծ լայն շարժում մը ընելով , դոնէ
տեսնելու էր թէ մեզ պարզեւած հարստութիւնը
ի՞նչպէս կը գործածենք , մեր բարութիւններն ալ
չտեսաւ , ողորմասիրութիւնը , մանաւանդ Սարգիս
աղաին . . . ա՛խ , գիտե՞ս , ինչպէս խիստ կ'երեւայ
բայց ներքնապէս ի՞նչքան բարի և արդար մարդ
է : Դեռ վերջերս իր մէկ յաջողութենէն ահազին
բաժին մը հանեց բարեգործական հաստատու-
թեանց . . . բայց ըսի , ամէն բան պարապ է , ին-
չո՞ւս պէտք հարստութիւնը , պատիւները , տղոցմէս
չխնդալէս ետքը , մեծը տեսակ մը , պղտիկը տե-
սակ մը . . . :

— Թերեւս այնքան ալ . . .

Պիտի փորձէր համոզել Յակոբ երբ Տիկին Նո-
յեմի խօսքը ընդհատեց հրամայական շարժումով
մը . ճշմարտապէս անկեղծ էր այդ միջոցին , մայ-
րական վիշտը զինքը իր բնականին կը դարձնէր և
պարզապէս հայ մայրիկը կը դառնար , որուն վրա-
յէն կարծես թօթափած էին հարստութեան , մե-
ծութեան և գոռոզութեան խաւերը :

— Ես ի՞նչ գիտնամ , աղքատին տղոց վրայ կը
նայիմ կը զարմանամ . ոտքերնին բոպիկ , կերածնին
չկայ , հազածնին չկայ , նորէն առողջ ու կայտառ

կ'ըլլան . . . աս հարուստներուն տղաքը , կարծես
թէ անէծք մը կայ վրանին :

Զարուհի յանկարծ չարամտութեամբ աւելցուց .

— Ի՛նչ , վերջապէս բանով մը պէտք է խեղճերը
փոխարինուին . . . հարուստները կը կարծեն թէ դը-
րամով ամէն բան կը գնուի , դարմանալի ես . . . :

Իր մութ կասկեղէն աչքերը կը ժպտէին չարու-
թեամբ և տեսակ մը անբացատրելի զգացումով .
Յակոբ առաջին անգամը ըլլալով Զարուհիի աչքե-
րուն մէջ կը հանդիպէր այդպիսի արտայայտութեան
մը . ինքը միշտ զայն տեսած էր անկարելի սիրոյ
մը տուայտանքին մէջ , իր հեշտասէր մարմինը
դղրդուած վայելքի պէտքէն և ըմբոստ իր ընկե-
րական դիրքին որ զինքը ալ աւելի կը կաշկանդէր
և թոյլ չէր տար իր բնազդին հետեւելու :

Ոխերիմ՝ Տիկին Նոյեմի թունաւոր նայուածք
մը ուղղեց Զարուհիին .

— Ինչի ո՞վ ըսաւ թէ դրամով ամէն բան կը
գնուի , բայց դրամը ամէն պարագային շատ բան
կը գնէ , դուն ասիկա ինձմէ լաւ գիտնալու ես ,
սիրելիս . . . :

Անկարելի է արտայայտել այդ արտասանուած
սիրելիսին շեշտը . անոր մէջ բուռն ատելութիւն
կար , կատաղութիւն և զայրոյթ , բայց մանաւանդ
խայթելու սաստիկ տենջանք մը :

Յակոբ զարմացումով կը դիտէր զիրենք . այդ
երկու աղբականուհիները զիրար կ'ատէին բոլոր
հոգւով , բայց կը շարունակէին ամէնուն ներկայու-
թեան , կարծես գաղտնի կամ բնական համաձայ-
նութեամբ մը , ծածկել իրենց փոխադարձ զգացու-

մը : Տիկինն Նոյեմբի աչքերը չորցած էին բոլորովին ,
և անոնց սուր բիւրերը ցուրտ և հանդարտ թշնա-
մութիւն մը կ'արտայայտէին : Զարուհի պահ մը
անսիրտ զխմագրեց այդ նայուածքին , յետոյ ծա-
մածութիւն մը ընելով ետին դարձաւ մէկէն :

— Ի՞նչ ունիս , Զարուհի , ըսաւ Յակոբ միամը-
սօրէն :

— Սիրտս կը խառնուի կոր , պատասխանեց Զա-
րուհի խնդալով . . . :

— Երիտասարդ կիներուն այդ ձեւով բաներ կը
պատահին , տղա՛ս , ըսաւ Տիկինն Նոյեմբի և Զարու-
հին խօսքը կտրելով աւելցուց՝

— Ո՞րչափ ատեն է որ Պոլիս ես :

— Ծիշդ տասը ամիս եղաւ , ըսաւ Զարուհի յըս-
տակ ձայնով :

— Օ՛հ , հիմակուան կիները , մէջ բերաւ Տիկինն
Նոյեմբի կէս մը կատակով , կը տեսնե՞ս , Յակոբ , եր-
կու տարիէ ի վեր ամուսնացած է և հազիւ թէ
քանի մը ամիս իր ամուսնայն քով կ'անցընէ . այս
անտարբերութիւնը ինծի համար անբացատրելի է
չիտակը , ես որ գիշեր մը հանգիստ չեմ կրնար ըլ-
լալ երբ Սարգիս էֆէնտին յարկիս տակ չգտնուի :

— Օ՛հ , ես ալ եթէ Սարգիս էֆէնտի մը հետ
ամուսնանալու բաղդը ունենայի . . . :

— Լա՛է՛ , անշնորհք , ըսաւ կեղծ խնդուածքով
մը Տիկինն Նոյեմբին ձեռքովը Զարուհիին բերանը
գոցելով . . . ա՛հ Յակոբիկ , Զարուհին միշտ նոյն
անդուստղ տղան է , կը յիշե՞ս :

— Ի՞նչպէս չէ :

Եւ ահա Զարուհի սկսաւ շաղակրատել իրենց

անցուցած հին օրերուն վրայ , մանկութեան օրեր
նոյն տունին մէջ , պարտէզին անկիւնները պահուը-
տիլ , ծառերուն վրայ մագլցիլ , չարածծիութիւններ
ու բոլոր մանկական խորամանկութիւնները :

— Յետոյ , գիտե՞ս , Յակոբ , երբ զիս առին տա-
րին տունէն ժառանգութեան խնդրի մը համար — իբր
թէ բաւական դրամ չունենային առանց այդ կըռ-
ուըտուքին — . գիտե՞ս որչափ լացի քեզի համար ,
գիշերներով , գիշերներով , յետոյ քունիս մէջ ալ
կը շարունակէի արտասուել , այնպէս որ առաւօտ-
ները աչքերս՝ թանձրացած արցունքէն փակուած
կ'ըլլային ու մայրս կ'ըսէր . « Այս աղջկան աչքերը
հիւանդ են » : Ու Վարդանոյշը , կը յիշե՞ս , մեր
սպասունին , որ ծաղիկներ կը հաւաքէր և անոնց
ջուրովը աչքերս կը լուար , կարծելով թէ կուրա-
նալու ենթակայ եմ , ու ինծի կը պատմէր հրաշալի
բուժումները այդ ծաղիկներուն որոնց անունը չէր
ուզեր յայտնել . . . ու մէկուն չէի ըսեր թէ « Չէ՛ ,
իմ աչքերս բան մը չունին , ես Յակոբին համար
կուլամ կոր » :

Զարուհի կը խնդար միշտ , Տիկինն Նոյեմբի կը
կրկնէր .

— Լա՛ւ , լա՛ւ , ըսել է այդ ատենէն գաղանիք
ունենալու վարժուած էիր :

— Պա՛հ , ո՞ր աղջիկը և ո՞ր կինը գաղանիք չու-
նի . . . :

Յետոյ առանց ուշադրութիւն ընելու Տիկինն
Նոյեմբին պատասխանին , Յակոբին դարձաւ .

— Ծջմարիտն ըսէ՛ , դուն ալ ինծի համար լա-
ցի՞ր բնաւ :

— Ես ալ քեզի համար լացած եմ, ըսաւ Յակոբ, յուզմունքէն խղճուող ձայնով մը :

Միջոցէ մը ի վեր Զարուհիին ներկայութիւնը դղրդած էր իր սառած հոգին, անոր անվերապահ մտերմութիւնը, պաշտօնութիւնը զինքը կը կազդուրէին և իրեն ջերմ գգացում մը կը ներշնչէին. որչա՛փ ատենէ ի վեր իր ականջները զուրկ մնացած էին ճշմարիտ բարեկամ ձայնէ մը. ա՛յն ատենէն ի վեր որ Աննիկ հիւանդ էր և փակուած իր սենեակին մէջ, Յակոբ որք մնացած էր բոլորովին. իր մտածումներուն, իր խօսքերուն արձագանգը չէր գտներ ոչ մէկ սրտի մէջ... ամէն անոնք որ լռելու ստիպուած են ու է պատճառաւ իրենց բուն մտածումը և զգացումը, անոնք միայն գիտեն արժէքը մէկ քանի թանկագին վայրկեաններուն, ուր մարդ իր նայուածքին պատասխանող նայուածք մը կը գտնայ և իր խօսքերուն ջերմ համարում մը : Բայց Յակոբի վերջի յուզմունքով բառերուն Զարուհի լռութեամբ պատասխանեց : Տեսակ մը անհանգստութիւն սիրտը կը սեղմէր... : Տիկին Նոյեմի իր կարգին մտածկոտ՝ աչքերը կը սևեռէր զիմացը. արեւի տաք ճառագայթներ՝ պարտէզի ծաղիկներէն բուրումնաւէտ՝ կը մտնէին սրահէն ներս. քանի մը թռչուններ, մօտակայ նոճիի մը մէջ թռած, գարունը կ'աւետէին և իրենց գեղգեղին ոլորտները թրթռալով կ'երկարաձգուէին, երբեմն նուաղկոտ՝ մրմունջի մը պէս, երբեմն սուր ճիչերու նման :

— Ա՛հ, քիչ մը պարտէզ երթանք, ըսաւ Տիկին Նոյեմի :

Բայց նոյն միջոցին կռնչող աղմուկ մը և ոտնաձայներ իրենց ուշադրութիւնը լարեցին :

— Ի՞նչ է, ըսաւ Զարուհի :

— Աննիկն է, պատասխանեց Յակոբ :

Երբեմն մետաղի ջինջ հնչիւն մը կը լսուէր :

— Իր դրամները կը համրէ, ըսաւ Յակոբ վերջապէս տաժանելիօրէն :

— Հա՛, Սարգիս էֆէնտին ըսաւ որ ամբողջ ունեցածը հնչուն դրամ ըրած, իր քով կը պահէ. չէ՞ք կարծեր որ իր տկար խելքովը, անխորհուրդ կերպով կորսնցնէ զանոնք :

— Ի՞նչպէս, Տիկին, ըսաւ Յակոբ :

— Ի՞նչ գիտնամ, օրինակի համար ասոր անոր տալով :

— Այդ անկարելի է, Տիկին, օրիորդ Աննիկ ոչ ոքի հետ յարաբերութիւն ունի, ոչ իսկ սպասաւորին հետ :

— Ա՛հ :

— Եւ ասիկա ի՛ր կամքովը. նոյն իսկ զիս չուզեր տեսնալ, բոլոր ջանքերս այդ մասին ապարդիւն եղած են. ատենէ մը ի վեր մանաւանդ, նոյն իսկ դրան ետեւէն չխօսիր ինձի հետ, ինչպէս առաջները սովորութիւն ունէր :

— Է՛հ, ի՞նչպէս կուտաք իր սնունդը :

— Դրանը առաջքը կը դնենք ախտով, բայց հազիւ թէ կը դպչի կերակուրներուն, աւելի յաճախ ցամաք հաց կ'ուտէ... :

— Աստուածս, Աստուածս, ի՞նչ պիտի ըլլայ վերջը. պէտք է կարգադրութիւն մը ընել, բռնի աւտելիք տալ, բռնի հազուեցնել :

— Շատ մասնագէտներու դացի և խորհրդակցեցայ, ըսին որ խենդութեան այս տեսակը ընդհանրապէս... հարուստ ընտանիքներու մէջ կը պատահի, սանկ, ինչպէս ըսեմ, տեսակ մը հակադրեցութիւն... վերջապէս անբուժելի յիմարութիւն մըն է, և թէ ու է բռնութիւն կրնայ զինքը կատաղութեան մղել:

— Մի՛ ըսէք, ա՛հ, մի՛ ըսէք, ըսաւ Տիկին Նոյեմի ականջները դոցելով... այսպէ՞ս պիտի ըլլայ եղեր. Սարգիս ամիրան գլուխը վեր առնէր հողէն և տեսնար թէ ի՛նչ եղան իր թոռները... որո՞նք մտքէն կ'անցնէր... ա՛հ, մտածելը իրաւ որ խենդութիւն կը պատճառէ, եկէք քիչ մը պարտէզ երթանք, օդ առնենք, կարծես պիտի խղդուիմ:

Դուրսի բայ օդը կաղդուրեց զիրենք և վայրկեան մը դուարթութիւնը վարդագունեց իրենց տոբոյն դէմքերը: Տիկին Նոյեմի յամբօրէն կը քալէր ածուներուն մէջէն և գնահատման խօսքեր կ'ուղղէր Յակոբին, որ իր պարապ ժամերուն ըզբաղած էր պարտիզպանութեան: Զարուհի մասնաւոր դիտաւորութեամբ հեռացուց Յակոբը, խօլ դուարթութիւն մը կեղծելով և սուրակէ սուրակ վաղելով տղու պէս:

— Նայէ՛ Յակոբ սա սքանչելի լիւաները, եկուր շուտով:

Երբ լիւան թուփին մօտ եկան, բաւական հեռու Տիկին Նոյեմիէն, որ ճերմակ մանիշակներ կը քաղէր անդին, Զարուհիին դէմքը յանկարծ փոխուեցաւ: Անսահման անձկութիւն մը կար իր մութ կապոյտ աչքերուն մէջ, որոնք գրեթէ սև կը

թուէին այս պահուն. բերանին անկիւնները կըծկուած էին իր ժամերէ, օրերէ ի վեր զսպած տըխրութեան արտայայտութեան:

— Ա՛խ Յակոբ, ըսաւ նախ, և չկրցաւ խօսքը վերջացնել, ձայնը կը մարէր, ձեռքերը կը դողդոջէին, աչքերը ողողուեցան արցունքներով:

— Միշտ ինծի բարեկամ ես, Յակոբ, չէ՞, ըսաւ Զարուհի վերջապէս, քեզմէ այնպիսի ծառայութիւն մը պիտի խնդրեմ որ մարդ իր եղբօրը խկ չհամարձակիր ըսելու. բայց դուն ինծի համար եղբօրմէ աւելի ես, չէ՞, ես քու սրտիդ վրայ անսահման վստահութիւն ունիմ, մի՛ յուսախաբ ըներ զիս...:

— Ի՛նչ կրնամ ընել քեզի համար, ըսաւ Յակոբ, որուն աչքերը իրենց եղնիկի արտայայտութիւնը առին մէկէն, այնքան խենդ յոյսը փայլատակեց անոնց մէջ:

— Հիմա հոս անկարելի է բան մը ըսել. այս չարթու գիշեր մը մեզի եկուր, ամէնքը պառկելէն ետքը ես քու սենեակդ կուգամ և կամ դուն ինծի և կը խօսինք...:

Եւ որովհետեւ Յակոբ վարանոտ կը մնար, Զարուհի իր արցունքներուն մէջէն ժպտեցաւ չարածձիւթեամբ:

— Օ՛հ, եթէ այս գաղտնի ժամադրութիւնն է որ քեզ կը չփոթեցնէ... քեզի համար անսովոր բան ըլլալու է, չէ՞... բայց ես քեզի կ'օգնեմ, կամ աւելի լաւը ես քու սենեակդ կուգամ:

— Ես չեմ կրնար գիշեր ատեն բացակայ ըլլալ

տունէն, ըսաւ Յակոբ, անկարելի է Աննիկը մինակ ձգել . . . :

— Իրաւունք ունիս, է՛հ, այն ատեն :

— Այն ատեն :

— Ես գիշեր մը հոս կուգամ, չըլլա՞ր, կէս օրէ ետքի այցելութիւն մը. Չամըճա կ'ելլանք, Տիւ կինը չհասնիր վերջին շոգենաւին և հեռագրով մը կ'իմացնէ իր ընտանիքին որ այն գիշեր իրենց գիւղի տան մէջ պիտի անցընէ, ըսաւ Չարուհի այս կարգադրութենէն ուրախ և մանաւանդ ընկերական պահանջումներուն դէմ կարենալ մեղանչելու գոհունակութեամբ :

— Եւ կարծեմ թէ, աւելցուց, այսպէսով ամէն բան պատշաճօրէն կը կարգադրուի և չնորձքով մարդիկ ըսելիք բան մը չեն ունենար :

— Նորէն ո՞վ բանբասելու վրայ ես, ըսաւ Տիւ կին Նոյեմի իրենց մօտ գալով :

— Շնորհքով մարդիկը . . . :

— Ա՛խ, Չարուհի՛ . . . :

Յակոբ ներդամտութեամբ ժպտեցաւ :

— Երբէք չպիտի քառնայ այս աղջիկը, ըսաւ Տիւկին Նոյեմի, գլուխը շարժելով, մի՛շտ նոյն աւանաւը :

Ի՛նչ մը ետքը երկու Տիւկիները կառքը կը նըստէին մեկնելու համար :

— Մեզ մի՛ մոռնար, ըսաւ Տիւկին Նոյեմի երբ կառքին անիւները սկսան դառնալ. Չարուհի բաւականացաւ արտայայտիչ նայուածք մը ուղղելով Յակոբին, որուն աչքանքը նշդրակի հարուածի պէս ցաւագին և փրկարար աղդեցութիւն

մը ունեցաւ խեղճ տղուն սրտին ընդարմացած և գէշ գոցուած վերքին համար :

Ինչչափ ամայի էր այլ եւս տունը Յակոբին համար Չարուհին մեկնելէն ի վեր. բայց իր հոգին լեցուած էր անոր նայուածքներովը, անոր բուրմունքովը ու խօսքերովը՝ որոնց նշանակութիւնը ի դուր կը ջնար ըմբռնել. ի՛նչ կ'ուզէր Չարուհին իրմէ. ինքը աղքատ, անուշ, ի՛նչ բանի մէջ օգտակար կրնար ըլլալ անոր. յետոյ կամովին կը խաբուէր անոր նայուածքէն ու կը յիշէր անոր խօսքերը.

— Ինչչա՛փ լացեր եմ քեզի համար :

Իրա՛ւ, դեռ գրեթէ մանուկ, իրեն համար ալ թափեր էր այն ջերմ արցունքները, զորս քանիցս տեսած էր անոր այտերուն վրայ ուրիշներուն համար, և որոնց մէկ կաթիլը ինքզինքին ունենալու համար իր ամբողջ արիւնը պիտի տար. բայց պըչրոտ աղջիկը բաղդին պէս կոյր և անողոք բան մը ունէր, երբեմն կը շռայլէր իր բոլոր գորովանքները մէկու մը համար զայն յագեցնելու չափ, և աւանց ամէնէն պզտիկէն կը զրկէր իր սիրոյն և համարու՛մն ցանկացող երիտասարդ մը :

Ներքնապէս պատրանք չունէր Չարուհին իրեն ըսելիքին վրայ. որչափ որ չէր ուզեր խոստովանիլ, անոր մութ կապոյտ աչքերուն մէջ նշմարած էր այն գէշ նայուածքը որ իր հեշտասիրութեամբ մօլի հոգին մէկ բոցն էր : Բայց կ'ուզէր ինքզինքը խաբել և մանաւանդ ջերմապէս կը հաւատար թէ եղած անցած բանի մը վրայ էր խնդրը. այս մտածումներով օրօրուած ոչ կրցաւ ճաշել ոչ քնանալ.

վերստին իր հանգիստը խռովուած էր, բայց ասիկա վերածնութեան պէս բան մըն էր իր սրտին համար, որ կարծես ժանգոտած՝ տաժանքով կը բաբախէր իր վտիտ կուրծքին տակ:

Աւելի՛ արագ, աւելի՛ արագ... բարախուհները իրեն դիմու պտոյտ կը սլառնառէին հեշտագին արքեցութեան մը պէս... Ընքզինքը տարբեր և նոր կը զգար ու նրիտասարդութիւնը կը սուրբար երկար ատենէ ի վեր քնացած արիւնին մէջ. իր եղնիկի սև և մուգմաղձոտ աչքերը կեանքով և տըխրութիւնով կ'ողողուէին. ինչ ունէր այդ աղջիկը գիւթակսն, որուն մատին ծայրին հպումը իսկ կարող էր մեռելները ոտքի հանելու. իր սքանչացած և յուզմունքէ դողդոջուն հոգիին մէջ զոյգ մը արեւները անոր աչքերուն՝ կը ճառագայթէին իրենց պըրանքի և անսահման սիրոյ հրաւերները:

Ու միեւնոյն ատեն խորապէս նախզգացումը ունէր թէ վերջնական և անդարմանելի դժբաղդութիւն մը այդ գեղեցիկ կնոջ հետ անխուսափելիօրէն կուգար դէպի իրեն:

Անկէց քանի մը օր ետքը, պտոյտէ մը վերադարձին, ծերուկ սպասաւորը սարսափէն կակազելով կ'իմացներ Յակոբին թէ Օրիորդ Աննիկը իր սենեակէն ելած և թափառած էր տունին մէջ ժամու մը չափ:

— Հիմա ո՞ր է, հարցուց Յակոբ իր կարգին ղարմացած այդ անախակալէն:

— Իր սենեակին մէջ... բայց եթէ տեսնէք խեղճ աղջիկը, բէրի մը, բոլորովին բէրի մը:

* * *

Յակոբ երկար ատեն մտածելէ ետքը, վերջապէս որոշեց երթալ եղելութիւնը խմացնել Աննիկին երկու եղբայրներուն. ինքն ալ սկսած էր համողուիլ թէ մօտալուտ փորձանք մը կրնար յառաջ գալ Աննիկի նոր ընթացքէն: Ոչ միայն իր ամբողջ հնչուն հարստութիւնը իր մօտ ըլլալը վտանգ մըն էր, իրենց տունը աստիճան մը բնակութիւններէ հեռի, պարտէզներով չընկալատուած ըլլալուն, այլ բուն իսկ յիմար աղջկան վարմունքը մտմտուք կը պատճառէր իրեն. բարեբաղդաբար մինչեւ ցարդ ոչ ոք գիտէր ճշգիւ Օրիորդ Աննիկին խնդութեան տեսակը. հետեւաբար մեծ հնչուն գումարի մը հաւանականութիւնը մարդու միտքէ չէր անցնէր. բայց վերջապէս Սկիւտարի մէջ այլ և այլ զրոյցներ կը պարտէին հիւանդ աղջկան վրայ, որուն մէջ ամէնէն աւելի բաժին ունէր սա ենթադրութիւնը թէ Աննիկ ագահութեան խնդութիւնը ունէր: Իր առողջութեանը գումարներ խոստացած էր եկեղեցիին, դպրոցին, աղքատախնամին, և որովհետեւ այս խոստումները չէին կատարուած, երկար սպասումէ մը ետքը ամէնքն ալ համոզուած էին թէ ագահութեան խնդութիւնը ամէնէն աւելի վարկ ունէր իր վրայ ըսուածներուն մէջ:

Յետոյ վերջապէս ինչ որ զինքը կը վախցնէր, բուն իսկ Օրիորդ Աննիկի սպառնալիքներն էին. գիշերները կ'եկնէր և արագ արագ պտըտքելէ ետքը կը սկսէր խօսիլ, խօսիլ, մինչև որ անհասկընալի բառեր գոչէր այնպիսի անմարդկային ձայնով մը որ Յակոբ հակառակ վարժուած ըլլալուն, պաղ քրտնալով մը կ'ողողուէր և չկրնարով պառկիլ:

կ'ելնէր անկողնէն: Հագուած ատեն ձեռքերը կը դողդղային, մինչ քովի սենեակէն Աննիկ միշտ ինքզինքէն ելած և գրեթէ կատաղութեան մէջ կը գոչէր: Իր անկապակից բառերէն և բացադանչութիւններէն երբեմն Յակոբ բառեր կ'որոշէր, որոնց մէջ ամէնէն յաճախ կը լսէր.

— Կրակ... ան, բոցերը կը մաքրեն միայն... բոլոր չար ոսկիները... արիւնոտ և արցունքոտ... միայն բոցերը, բոցերը...:

Երբեմն ալ կը կարծէր թէ ոսկիները մարմին առած էին և կը խօսէին իրեն հետ, և թէ ինքը խուռն ամբողջի մը մէջ կը գտնուի... այդպէսով կը խօսէր երկար ատեն.

— Դարձէք ձեր տեղերը, ձեր օրինաւոր տէրերուն. կը տեսնէ՞ք, միշտ դժբաղդութիւն կայ ձեզի համար...:

Յետոյ ձայնը պաղատագին կը դառնար, գրեթէ մրմունջ մը, աղօթք մը որուն միջոցին կը լսուէր միայն.

— Դարձէ՛ք, դարձէ՛ք, մեկնեցէ՛ք հոսկէ, ձեր տեղերը, ձեր տէրերուն ու անոնց որբերուն որ ձեզի կը սպասեն, կը սպասեն, ու դուք ժլատ էք անոնց համար, անոնց համար որ կը ծնին, կ'աշխատին, կը մեռնին ձեր կարօտովը:

Երբեմն մինչև հանճարեղ խօսքեր կ'ելնէին իր բերանէն, վսեմ աղաղակներ, որոնց կը յաջորդէին կատաղութիւններ, սպառնալիքներ:

— Ամէնքդ ալ պիտի փճանաք, կը հասկնա՞ք. վատ և ստորին մետաղներ...:

Երբ աղաղակները շատ բարձրանային, Յակոբ կ'երթար և դրանը ետեւէն կ'ողոքէր հիւանդը.

— Բաց դուռը, Աննիկ, ի՞նչ կ'ըլլայ. ես եմ, Յակոբը, քու որդւո՛ւ. դուն զիս ա՛լ չե՛ս յիշեր, զիս մոռցեր ես բոլորովին, բաց անգամ մը ու պիտի տեսնես թէ գոհ պիտի ըլլաս, թող տուր որ քովիկդ նստիմ, քեզի հանդարտեցնեմ, ամաքեմ սիրտդ, քու բարի, ազնիւ, տանջուած սիրտդ:

Յանկարծ սենեակին մէջ կատարեալ լռութիւն կը տիրէր իւր թէ մէկը չըլլար հոն. երկար ատեն Յակոբ կը սպասէր պատասխանին, բայց ի դո՛ւր.

— Աննի՛կ, Աննի՛կ...:

Յետոյ յուսահատած յիմար աղջկանը յամառ լռութենէն, սրտաբեկ կը վերադառնար իր սենեակը և կը սպասէր անձկանօք, աւելի՛ սարսափած այդ լռութենէն, մինչև որ Աննիկ սկսէր իր մըրմունջները, պաղատանքները և վերջապէս կատաղի աղաղակները:

Օրէ օր այդ խենդութեան տագնապները աւելի յաճախադէպ կ'ըլլային. երկու անգամ՝ դարձեալ, իր բացակայութեան, Աննիկ իր սենեակէն ելած և գաղտագողի պտըտքած էր տան մէջ:

— Ապահով, բան մը կը փնտռէ կոր, բան մը կ'ուղէ որ չգտնար կոր... Ըսած էր ծերունի սպասաւորը:

Յակոբ խստիւ պատուիրած էր անոր ամէն վրտանգաւոր առարկայ վերցնել մէջտեղէն:

— Մանաւանդ լուցկի, կրակ և այլն, ըսած էր:

Բայց հակառակ այդ զգուշութիւններուն չէր կրնար վստահիլ երկուքի ծալուած ծերունիի մը

վրայ, որ սկսած էր նոյն իսկ տաժանքով քաղել: Բանի մը օր ինքն իսկ տունը մնացած և հսկած էր, բայց ասոր վերջը չկար. չէ՛, ալ անկարելի բան էր, պէտք էր որոշում մը տալ, որքան ալ տխուր բան ըլլար խեղճ աղջիկը հեռացնել տունէն և այդ վիճակին մէջ զինքը ենթակայ ընել հիւանդապահ-ներու կոպտութեան:

Միւս կողմէ մանաւանդ աւելի փութկոտութիւն կը դնէր երթալ Աննիկին եղբայրներուն հսկողութեանը յանձնել զայն և անոր դրամը ամբողջովին, քանի որ զիտէր թէ անոնք կասկածած էին իր վրայ և եթէ մինչեւ ցարդ ուղղակի միջամտելու չէին համարձակած, ապահով շատ դո՛ւ պիտի ըլլային այս անակնկալ առիթէն, որ նոյն իսկ Յակոբ կ'ընծայէր իրենց:

Զարմանալի և անբացատրելի բան մը կար Յակոբին համար. երկու եղբայրները որքան որ առաջ իրեն հետ ցուրտ անտարբերութեամբ մը կը վարուէին, այն կասկածէն ի վեր որ ինքը Աննիկին դրամը կամ անոր մեծ մասը իւրացուցած կրնար ըլլալ, փոխուած էին իրեն հետ: Ինքը միշտ առանձնացած ապրելով և հեռու այդ ընկերութենէն, չէր անդարդարձած թէ այդպէս են պուրժուայական բարքերը: Ով որ դրամ ունի կամ կը կարծուի թէ ունի, ինչ միջոցաւ ալ ըլլայ, նոյն իսկ ի վեռ իրենց շահերուն ձեռք անցուցած, վարկ կը տառնայ. ինչպէս ժամանակաւ ապիկար կրօնաւորի մը տրուած յարգանքը արդարացնելու համար կ'ըսէին թէ իր մէջ մարդը չէ որ կը յարգուի, այլ կրած տարազը և աստիճանը, այնպէս ալ սեղանաւորական բարքերով

անած և դրամին մոգական ազդեցութեան գիտակից մարդերու համար ընական և տրամաբանական էր որ դրամը, օրհնեալ տարազը, զիրենք բռնադատէր վարկի և մեծարանքներու:

Բայց ինչպէս ըսինք, Յակոբ հեռու էր հասկընալէ այս սրարաբան, բայց իր ազդականներուն ժամանակէ մը ի վեր իրեն ընծայած կարեւորութիւնը տեսակ մը վստահութիւն կուտար իրեն և բոլորովին մէկ կողմ դրած էր նախնի երկչոտութիւնները և դիւրազգածութիւնները:

Յակոբ կէս օրէ ետք մը, հասաւ Տիկին Նոյեմի Սահակեանի տունը, հակառակ սպասաւորին արգելքին:

— Հանրմըս մարդ չկրնար ընդունիլ, այսօր Ուրանոցին Տիկինները ժողով ունին վերը:

Ինքը սնդեց և այցաքարտին վրայ երկտողով մը յայտնելով այցելութեան ստիպողականութիւնը, զրկեց Տիկինին. քանի մը վայրկեան ետքը սպասաւորը դառնալով զինքը հրաւիրեց վեր:

Երբ Յակոբ սրահը մտաւ, չորս հինգ Տիկիններ, հարուստ արդուղարդերով, սիրամարդի պէս հագուած, նստած էին սեղանի մը շուրջը. անոնց մէջ նշմարեց Տիկին Զարուհին եւս որ միայն պարզ յօսքիւմ քայեօռ մը հագած, մատներովը կը զարնէր սեղանին վրայ սրանեղութեամբ:

— Հա՛, աղէկ որ եկար Յակոբ, ըսաւ, երբ անիկա ամէնքը ողջունելէ ետքը ձեռքը իրեն կ'երկընցնէր, այս Տիկինները ժամ մըն է որ...

— Զարուհի՛, միջամտեց Տիկին Նոյեմի զայրոյ-

Թով, խնամակալութեան խնդիրներու մէջ ուրիշին խորհուրդ հարցնելու պէտք չկայ:

— Պա՛հ, ուրիշին... Իբր թէ Յակոբ օտար ըլլար, և յետոյ պահ մը ենթադրենք թէ օտար է, թո՛ղ մեզի համար ժողովրդեան կարծիքը ըլլայ:

Եւ որովհետեւ Յակոբ վիրաւորուած Տիկին Նոյեմիի խօսքերէն կը պնդէր թէ չկրնար մնալ երկար ատեն, Չարուհի աճապարանքով միւս Տիկիններուն կարծիքը առաւ և գոչեց Տիկին Նոյեմիին քիթին խնդալով.

— Լմեցաւ, մեծամասնութեան կարծիքը քեզի համար է, պէտք է որ մնաս:

Յակոբ շնորհակալութիւնը յայտնելու համար խոնարհեցաւ, բայց անգամ մըն ալ պնդեց.

— Ձեմ կրնար երկար ատեն մնալ, ներեցէք որ Տիկին Նոյեմիին երկու խօսք ընեմ և մեկնիմ:

— Չըլլար, ի՞նչ կարեւոր գործ կրնաս ունենալ որ նախընտրես մեզի հետ մնալէն. և յետոյ, կը տեսնե՞ս, մարդ պէտք է կարենայ մէկ երկու ժամ զոհել երբ խնդիրը մեր որբերուն վրայ է. այս Տիկինները, աւելցուց աչքին ծայրովը խնդալով, որուն հեգնող արտայայտութիւնը Յակոբ և Տիկին Նոյեմի միայն նշմարեցին, այս Տիկինները որ իրենց թանկագին ժամանակներուն մեծ մասը կը զոհեն որբերուն խնամակալութեան, քեզի պէտք է օրինակ առնես:

Եւ առանց ժամանակ ձգելու որ մէկը ղինքը ընդհատէ, ըսաւ անմիջապէս.

— Սհաւասիկ, Որբատէր Տիկինացի խնամակալութիւնը հրաւեր ստացած է երթալ միանալ աղգային

որբանոցին հետ, իրեն որբերը յանձնել անոր և իր ջանքերը միացնել Աղգ. Հիւանդանոցի խնամակալութեան, բայց...:

— Ներեցէ՛ք...:

— Կը խնդրեմ խօսքս վերջացնեմ... ըստ իս սքանչելի գաղափար է. որբերը որք են ամէն տեղ, ի՞նչ հարկ կայ խտրութիւն դնել նոյն իսկ անոնց մէջ. ամէնքն ալ արդէն աղգին բարոյական խնամակալութեան ներքեւ չե՞ն դնուիր:

— Բայց Տիկին, յաջողեցաւ վերջապէս ըսել թխորակ կլին մը, բարձր հասակով, աննշան դէմքով, զոր Յակոբ ուրիշ ատեն տեսած էր Բերայի մէջ. Տիկին Գալէմեան՝ նախկին տան վարժուհի՝ միջակ և յաւակնոտ դաստիարակութեան մը բոլոր իմաստակալութիւնները ունէր և իր ձայնը պահած էր հին վարժուհիներու չոր և անախորժ շեշտը: Հակառակ իր ամուսնոյն նիւթական միջակ կայութեան, հարստութեան արտաքին երեւոյթներ կուտար ինքզինքին, և ամէն ջանք կ'ընէր, կուտալով շատ մը վիրաւորանքներ, հարուստներու շըրջանակին մէջ մնալու: Իր ամուսինը հազիւ թէ կը հասնէր կնոջը արդուգարդին, երկու ծառաներուն ամսականները վճարելու և մնացեալը կը քաղէր ինչպէս որ կրնար: Շարունակական դարպասները մէկ քանի աղգեցիկ Տիկիններու՝ իրեն մուտքը կարելի ըրած էին Բերայի շատ մը սաղօններուն մէջ. բայց ինչ որ իր յաջողութիւնը ապահոված էր, այն էր որ ամէն տեսակ խնդիրներու մէջ հարուստներու կողմը կը բռնէր: «Բարձր դասակարգ» բառերը իրեն համար մոգական բան մը ունէին և այդ

«Բաճճի դասակարգ»ին մէջ մնալու համար կարող էր ամէն վատութիւններու։ Միւս կողմանէ իր ընտանեկան նիւթական վիճակը չգիտցողներուն կատարելու չանա հարուստի պատրանքը կուտար իր մեծածախս արդուգարդերով և դրեթէ միշտ ծառաներուն, յարաբերութիւններուն, ժամադրութիւններուն վրայ խօսելով։

— Աղգային որքանոցը ուրիշ, բարձր դասակարգի տիկնանց որքանոցը ուրիշ. միթէ մէկ քանի բարձրաստիճան տիկիներ ազատ չեն որդեգրելու որոշեալ թուով միայն որբեր և զանոնք լաւագոյն վիճակի մը մէջ պահելու։

— Օ՛հ, իրա՛ւ... այդ բարձրաստիճան տիկինները եթէ կրնան բան մը ընել, թող երթան աղգային որքանոցին միայն իրենց ուժերը... և յետոյ կը կարծէ՞ք թէ այդ որբերուն բարոյականին համար լաւ բան մը կ'ընէք զանոնք չփայտելով և վարժեցնելով որ ձեզ չողոքորթեն։ Գոնէ աղգային որքանոցին մէջ որբերը իրենց կայութեան զիտակցութիւնը ունին, և աւելի ուշ քաջութիւնը կ'ունենան զխմագրաւելու գէշ բաղդին... Կրնայ ըլլալ որ ձեր որբերուն չափ լաւ չուտեն, լաւ չհագուին, բայց աւելի՛ աղէկ... անոնք կրնան մարդ ըլլալ, մինչդեռ ձերները հիմալուրէն կը սկսին ուրիշին ձեռքը նայիլ, ուրիշներէն սպասել։ Ձեր այսօրուան տուած սղտիկ առաւելութիւնը թաւարդ մըն է...։

— Օ՛հ, տարօրինակ դադարար...։

— Ինչո՞ւ տարօրինակ ըլլայ։

Տիկին Նոյեմի կատաղութենէն ինքզինքը կ'ուտէր։

— Որովհետեւ, խօսքը մէջերնիս, ի՞նչ կ'ընենք կոր այդ որբերուն համար։

— Ի՞նչ կ'ընենք կոր, պոռթկաց Տիկին Նոյեմի, նախ կը ջանանք որ այդ որբերը իրենց վիճակէն վեր բաներու աչք չանկեն և չմոլորին...։

— Օ՛հ, օ՛հ... այսինքն ամէն ջանք կ'ընենք որ եթէ անոնց մէջ տաղանդաւոր և խելացի աղջիկներ կան, իրենց անբաղդ և նսեմ վիճակէն վեր չեղնեն... ինչի՞ կը պատրաստուին ձեր որդեգիրները... քիչ մը հանգիստի փոխարէն, ձեր ծրագիրը կը ստիպէ զիրենք սպասուհի, խոհարարուհի և չափ չափ դերձակուհի ըլլալու...։

— Ի՞նչ կ'ուզէիր որ ըլլան, Զարուհի, իրենց ծնողքին ողջութեան ի՞նչ կ'ըլլային այդ դասակարգին պատկանող աղջիկները...։

— Ծի՛շդ, ձեր խնամակալութենէն դերձ մնացող աղքատ ընտանիքներէն է որ կէս անօթի, կէս ծառա մնալով, կ'եղնեն ճշմարտապէս մեծ մարդիկը... Կը բաւէ որ չմիջամտէք, սիրտերնիդ գէշ չըլլայ աղքատներուն համար և ողորմութիւն ընելու համար ձեր կանգունով ծրագիրներ չպատրաստէք և չկռէք իրենց տրուելիք ուսումը, դարդացումը ևլին։

Առանց ուշադրութիւն ընելու Զարուհին խօսքերուն, իր սիրական քեզին դառնալով՝

— Իրաւունք ունի Տիկին Նոյեմին, ըսաւ Տիկին Գալէման իր վարդապետական ձայնովը. ստորին դասակարգի աղջիկներուն իրենց վիճակին և կոչումին յարմար դաստիարակութիւն մը տալու է, ինչ որ նկատողութեան չեն առնել աղգային որբանոցին մէջ, ուր որբերուն մէկ մեծ ժամանակը գրաւուած է ուսումնական ծրագիրով։

— Նախ կ'որոշէ՞ք ինծի բարձր և ստորին դասակարգերուն սահմանը, ըսաւ Զարուհի, իր ջինջ աչքերովը շեշտակի նայելով Տիկին Գալէմեանի աչքերուն մէջ :

— Այսինքն թէ...

— Այսինքն թէ, թողէք ես ըսեմ, ժողովուրդը իր որբերը յանձնելու էր հարուստ տիկիններուն... առկէց է որ սխալը կը սկսի: Կոյր աչքէն արցունք սպասելու պէս բան մըն է աղքատներուն համար հարուստներէն բան մը սպասելը... բայց խեղճերը չեն գիտեր, միշտ իրենց այնպէս հաւտացուած է որ...

Ամէնքն ալ բացառանշուծիւններով ծածկեցին Զարուհիին խօսքերը, նոյն խալ այն տիկինները, որ նախապէս լուռ մնացած էին՝ բան մը չհասկնալով: Զարուհի այլ եւս մէկ կողմ դրած էր հեգնոտ և կատակասառն խօսքերը և ճշմարտապէս ոգեւորուած էր. բոլոր անդուստլ տղաքներուն պէս իր հոգիէն մեծ մաս մը խուսափած էր ծնողքին և ընկերութեան հսկողութենէն և բնական մնացած էր... Իրաւ է թէ քիչ մը վայրենի, բայց խորապէս մարդկային, որուն բոլոր թափովը կ'ըմբոստանար այդ «բարձր դասակարգին» շահատէր դատողութիւններուն դէմ:

Բարեբաղդաբար նոյն միջոցին սպասաւորը թէյը մտցուց և վայրկեան մը իրենց ուշադրութիւնը զբաղեցաւ իրարու ըրած մեծարանքներով:

Զարուհի ոտքի ելաւ և Յակոբին մօտ եկաւ գաւաթ մը թէյ բերելով:

— Կը տեսնե՞ս, բարեկամս, ի՞նչ ապուշներ:

— Կամաց ըսէ՛ Զարուհի, կը լսեն:

Զարուհի անտիւթօրէն ուսերը թօթուեց.

— Հոգս, աւելի աղէկ, հապա սա վարժունի՞ն... զիս ամէնէն աւելի կատղեցնողը ան է, առնելիքը ըլլայ...:

Յակոբ սակայն, միշտ մտքովը զբաղած էր իր խնդրով, և կէս մը ականջ կը դնէր Զարուհիին: Անդին Տիկինները կամաց ձայնով կը խօսակցէին և որոշումներ կուտային, դո՛ւ ըլլալով որ Զարուհի իրենց մօտ չէ և չխանդարեր զիրենք: Տիկին Գալէմեան հանդիսաւոր շարժումներ ընելով կ'ըսէր Տիկին Նոյեմիին.

— Իրաւունք ունիք, Տիկին, թո՛ղ մեր որբերը մեզի ձգեն, ուրիշին ի՞նչ թէ ի՞նչ ծրագրով կը կրթենք զիրենք. ըստ իս, միշտ կը պնդեմ թէ լաւագոյնը իրենց կայութեան յարմար դաստիարակութիւն տալն է:

— Հարկաւ թէ, հարկաւ թէ...

— Որպէս զի վաղուան ձեզ ծառայողներ պատրաստէք...:

— Ո՛ւհ, ի՞նչ անտանելի աղջիկ, Աստուածս:

Եւ Տիկին Նոյեմի անհանգիստ Յակոբի ներկայութենէն, կանչեց զայն իր մօտ և վայրկեան մը առանձնանալով հարցուց.

— Դո՞ւն ինչ կ'ուզես, տղաս:

— Տիկին, Օրիորդ Աննիկին համար եկայ, իր վիճակը հետզհետէ կը ծանրանայ կոր:

— Ի՛նչ, ես ի՞նչ կրնամ ընել:

— Կ'ուզէի որ իր եղբայրներուն և հարսերուն հետ խորհրդակցելով, որոշումի մը յանգէինք:

— Իմ որոշումն շատոնց է որ յայտնած եմ ես, ըսաւ Տիկին Նոյեմի չոր ձայնով մը :

— Այո՛, բայց հիմա խնդիրը բոլորովին ուրիշ հանգամանք առած է :

— Է՛հ, վերջապէս, դուն ի՞նչ կ'ուզես որ ընենք...

— Ե՛ս, չեմ գիտեր...

— Լա՛ւ, լա՛ւ, ես բնաւ ժամանակ չունիմ ըզբաղելու այդ խնդրով, երեկոյն Սարգիս էֆէնտիին կ'իմացնեմ, թո՛ղ եղբօրը հետ կարգադրութիւն մը ընէ. ու Տիկին Նոյեմի հրաժեշտ ապով հեռացաւ : Յակոբ բարեւելով Տիկինները աճապարեց մեկնելու. իր ետեւէն Չարուհի դուրս եկաւ :

— Ի՞նչ կայ, Յակոբ :

— Աննիկին համար էի, ըսաւ Յակոբ, Տիկին Նոյեմիին չարութենէն վիրաւորուած սրտով :

Եւ աւելի երկարօրէն Չարուհիին պատմեց եղածը :

— Դուն անհոգ եղիր, ես հայրիկս կը ստիպեմ որ անմիջապէս զբաղի այդ խնդրով, խեղճ աղջիկը... Աստուածս, ինչպէ՞ս պիտի ընեն :

Եւ բոլորովին փղձկուած՝ խոնաւ աչքերը դարձուց Յակոբին.

— Ի՞նչ դժբաղդութիւն :

Յակոբ սանդուղներէն վար կ'իջնար արդէն, երբ Չարուհի սյուսաց ետեւէն :

— Այս շաբթու օր մը, անպատճառ, չէ՞, ինչպէս որ համաձայնած էինք. թերեւս վերջին անգամ մը կարենամ տեսնել խեղճ հօրաքոյրս...

* *

Ամբողջ շաբթուն Յակոբ սպասեց լուրի մը, և մանաւանդ Չարուհիին այցելութեան : Հոս պէտք է ըսել թէ Չարուհիին հետ մտերմօրէն տեսնուելու տենչանքը ա՛յնքան աւելի մեծ եղաւ որ իրեն մոռցընել տուաւ Աննիկին վիճակը և իր հսկողութիւնը թուլցուց անդգալաբար. առանց այդ պարագային, թերեւս Յակոբ առաջքը առնէր այն սարսափելի արկածին, որուն յիշատակը դեռ ամէնուն մաքին մէջ է :

Օրէ օր Աննիկի վիճակը աւելի կը վատթարանար : Հիմա այլ եւս դրեթէ ամէն օր կ'եւնէր իր սենեակէն և ամբողջ տունը կը լեցնէր եղբրական աղաղակներով : Երբ Յակոբ կը ջանար իրեն մօտենալ, կարծելով թէ հալածուելու վրայ է, կատաղօրէն կը փախչէր, մինչև վերի կէս մը փլած սենեակները կ'եւնէր :

Այլ եւս կմախացած ուրուական մը դարձեր էր, կիսամերկ, ազտոտ լաթի մը մէջ փաթտուած, թնճուկ մազերը գաղաթին վրայ խոնուած և այնպիսի աչքերով ակնակապիճներուն խորը որ անոնց արտայայտութիւնէն կարծես Յակոբ մագնիսացած՝ անկարող կը զգար ու է շարժում ընելու : Յաճախ Աննիկ բնաւ չէր ձանձնար զինքը, բայց երբեմն յիշողութիւնը կը վերադառնար և այն ատեն փաթտուած իր լաթին մէջ կը փախչէր ու կը փակուէր սենեակը : Ասոր կը յաջորդէր ժամերով կատարեալ լուսթիւն, իբր թէ սենեակը պարտաւ ըլլար... : Նախկին չնորհալի և ուսեալ աղջիկէն բան մը չէր մնացեր ո՛չ ֆիզիքապէս, ո՛չ բարոյապէս, այնպէս որ Յակոբ հետզհետէ կը վարժուէր իր սիրելի Ան-

նիկը մեռած նկատելու. հիմակուան ուրուականը
չարաչար յողնեցնելով զինքը, տեսակ մը վհա-
տութիւն կը պատճառէր վերջապէս: Ի դուր կը
ջանար անոր մարած ուղեղին մէջ խելքի ցուք մը
բերելու. ամէն բան փճացած և վերջացած էր
նախկին Աննիկէն, իր սպառնալիքներն իսկ կըց-
կտուր կը դառնային և այլ ևս Յատուր բան մը չէր
որոշեր անոնցմէ, միայն չփոթ աղմուկ մը կը լսէր
որ զինքը կը սկսէր ձանձրացնել, այնքա՛ն անոնց
դաւն չեշտը աններդաշնակ էր իրեն մտածումնե-
րուն հետ:

Ինքը Չարուհիին կը խորհէր... անոր աչքերը,
անոր շրթունքը, անոր ձեռքերը կ'երեւային իր
աչքին մութին ու լոյսին մէջ. անոր հնչուն և
տաք ձայնը կը փափսար իր ականջներուն: Վերստին
իր հոգիին բոլոր թափովը կը սիրէր գայն, ու այն-
քան աւելի անոր հմայքին ներքեւ էր որ չէր ու-
ղեր մտաբերել թէ ինչո՞ւ Չարուհի պիտի գար
զինքը տեսնելու, թէ ի՞նչ պիտի խնդրէր իրմէ, կը
բաւէր որ անիկա պիտի գար ու իր տունը պիտի
խնկուէր անոր ներկայութիւնով. յետոյ ժամերով
մինակ պիտի ըլլային ու իրարու պիտի ըսէին իրենց
սրտին ցաւերը... օ՛հ, այո՛, ինքը պիտի ըսէր թէ
տարիներով տանջուած էր կնոջ մը համար, բայց
այդ կնոջ անունը չպիտի տար երբէք... ու ի՞նչպէս
հեշտ պիտի ըլլար օրօրուի Չարուհիին խօսքերէն,
մխիթարող խօսքերէն, և միաբովը կը պատրաստէր
իր ըսելիքները, կ'երեւակայէր իրենց զիրքերը,
իրենց նայուածքը ու շարժումները իսկ, ու իր եզնիկի
մեղամաղձոտ աչքերուն մէջէն ցաւագին հեշտանքի
սարսուռ մը կ'անցնէր:

Բայց օրերը կ'անցնէին ու Չարուհի չէր գար-
երբեմն յանկարծ, իր վհատած հոգիին մէջէն կը գո-
ռային զսպուած ըմբոստացումները. ի՛նչ, անբաղդ,
ինքը բնա՛ւ բաժին չպիտի ունենար կեանքի հա-
ճոյքէն... ա՛հ, անողոք, պէճո՛ղ կիներ. դիտմամբ
ըսած էր որ պիտի գար, զինքը սպասման տաք-
նասններուն ենթարկելու համար, ի՛նչ հարկ կար
խաղալու իր ցաւագին սրտին հետ որ սիրելու կը
տենջար միայն. ի՛նչ կ'ըլլար գոնէ անգամ մը ինքն-
ալ իր գլուխը հանգչեցնէր սիրող սրտի մը վրայ ու
սրտին բաբախումներուն երիտասարդ սիրտ մը պա-
տասխանէր անվերապա՞ զգացումով. բոլոր որքե-
րէն աւելի դժբաղդ՝ տխուր բաղդը զինքը որբա-
ցուցած էր քանիցս... ու այդ ժամերուն կեանքը
ծանր կուգար ուտերուն, իր սրունքները կը կքէին
անբաղդութեան բեռին տակ և մշտնջենական հան-
գիստի տարտամ կարօտ մը, ապրելու կամքը կը
նսեմացնէր իր մէջ:

Չքաւորները, անանկները իրմէ աղէկ էին, գո-
նէ ընտանիք մը կ'ունենային որուն համար կը
պայքարէին, կը տքնէին... աշխարհիս բոլոր չար-
քաշութիւնները թեթեւ կ'երեւէին բաղդատմամբ
իր մռայլ և անսէր կեանքին...: Յաճախ իր մտա-
ծումները կ'ընդհատուէին Աննիկին աղաղակներէն.
այն ատեն իր հոգիին խորէն ալ եղբրական աղա-
ղակներ կը բարձրանային մինչեւ շրթունքը և ինքն-
ալ փափաք կը զգար Աննիկին հետ գոչելու իր հո-
գիին դժնեայ վիճակը:

Այս հոգեկան տաղնապներէն ջիղերը այնքան
գրգռուած էին որ երբեմն արագ արագ կը քա-

էր սենեակին մէջ, գլուխը պարապ և այնքան յոգ-
նած որ հանգչելու պէտք կը զգար ժամերով:

Ապրիլ ամսուն մէջ էր. բայց պատահաններէն
լիւաներու և շահպրակներու բուրմունքը կը հաս-
նէր մինչև իրեն և բղէղներուն անկերձ բղղիւնը
իր ականջին կեանքի հեշտանքը կը մըմնջէր. թու-
չուններ թառած մօտակայ նոճի մը վրայ կ'եր-
գէին անքնդհատ. Յակոբ, տենդագին՝ պատուհա-
նին մօտ կուգար և մեքենաբար կը գխտէր Չամիլ-
ճայի կողմ ի վեր երկարող արահետները, որոնք կը
ծածկուէին հետզհետէ մութ կանանց՝ թուփերով.
Երբեմն, գունազեղ ֆէրաճէներնուն մէջ շնորհալի
հանրմներ հաճելի ներդաշնակութիւն մը կը գտնէին
իրենց նաղելի քաղաւածքով այդ երկայն ճամբա-
ներուն վրայ. աւելի վար՝ ընդարձակ արտերուն
նորածիլ հասկերուն մէջ հարմուկները կը տատա-
նէին մեղմօրէն իրենց շատ կարմիր թերթերը թօ-
թափելով. ու հեռուէն դեղձուկի մը կարօտաղին
երգը կը թրթռար միօրինակ և միամիտ, օրօրելով
իր խոնջէնքը:

Բայց Յակոբ այնքան զբաղած էր իր ներքին
զգացումներով, որ հազիւ թէ կը զգար գարնան
փայփայանքը. գաղժ և բուրումնաւետ օդը կ'անց-
նէր իր ջերմադին ճակատին վրայէն առանց զայն
ամօքելու: Ի՞ր սև աչքերը գրեթէ միշտ ստուերած
էին անսահման տխրութիւնով, և կը բաւէր այդ
ցաւաղին աչքերուն նայիլ հասկնալու համար իր
հոգիին տառապանքը: Բայց երբ ցաւը կը հանդար-
տէր հոգիին մէջ և տառապելէ յոգնած կ'ընկղմէր
անուշ մեղամաղձոտութեան մը մէջ, Չարուհին

յիշատակը կը մեղմանար և հաճելի զգայնութեան
մը կը փոխուէր. կամաց կամաց բոլորովին մոռ-
ցած էր անոր այցելութեան շարժառիթը և միայն
կը ցանկար զայն տեսնելու և իրեն կը թուէր թէ
Չարուհին ներկայութիւնը արդէն բաւական պիտի
ըլլար զինքը ամօքելու բոլորովին:

Այս վիճակին մէջ էր և արդէն գրեթէ յուսա-
հատած զայն երբէք տեսնելէ՝ երբ Չարուհի շա-
բաթ կէս օրէ մը ետք եկաւ Սկիւտար:

Յակոբ այն օրը տեսաւ մը վատաւորձ թմրու-
թեան մէջ էր, ֆիզիքական յայտնի տկարութիւն
մը կը զգար, իր բոլոր անդամներուն մէջ ջլատու-
մի զգացում մը. իրեն թուեցաւ թէ կեանքը կը
հեռանար իր մարմնէն. գէշ գիշեր մը անցուցեր
էր. Աննիկ չէր հանդարտած ոչ իսկ ժամ մը ու
խեղճ սղան փոխն ի փոխ սարսափած, յուսահա-
տած՝ քնատ մնացեր էր. մինչև այն ժամուն նըն-
ջասնեակին մէջ անկողնին վրայ երկնցած էր հա-
զիւ երբեմն մրափելով:

Երբ Չարուհի սենեակէն ներս մտաւ, Յակոբ
այնքան տագնաւեցաւ որ երիտասարդ կինը զայն
հիւանդ կարծեց. բայց Յակոբ զայն ձեռքի շար-
ժումով մը ապահովցուց և կորաքամակ սպասաւո-
րին ապսպրելէ ետքը որ Տիկինը հիւրասնեակ ա-
ռաջնորդէ, գրեթէ դողդաղալով եկաւ հագուեցաւ:

Չարուհի խօլ զուարթութիւն մը ունէր այն օրը
որ ըսաւ չէր ներդաշնակուեր Յակոբի վիճակին
հետ: Բայց քիչ ետքը Յակոբ անդարդարձաւ որ
այդ զուարթութիւնը ջղային և անձկալի վիճակ
մը կը ծածկէր. Չարուհի նախ ըսաւ ակնարկութիւն

չըրաւ իր այցելութեան բուն նպատակին, իբր թէ բնաւ գոյութիւն չունենար. Յակոբին հետ՝ որ եւրազի մէջ ըլլալ կը կարծէր, այնքան իր ձայնը և շարժումները տարօրինակ կը թուէին իրեն իսկ, բաւական ատեն պարտելէ ետքը պարտէղին մէջ, որոշեցին Չամբճա երթալ:

Վերջապէս կը մօտենար և օդը սնորհնակ թափանցկութիւն մը առած էր. ճանճերուն և բղէղներուն թեւերն իսկ ոսկեղօծ կ'երևէին, և սարգի ոստայնի թեւեր օդին մէջ կը պտուտքէին թեթեւ հովէն մղուած ոսկեթեւերու պէս. իրենց ամէնքայլին խոտերուն մէջէն զանազան բուրմունքներ օդին մէջ կը բարձրանային և անոր մեղրի համ կուտային:

Զարուհի կը բացատրէր թէ ինչպէս արդէն իր հայրը և հօրեղբայրը խորհրդակցած էին և որոշած էին օրիորդ Աննիկը փոխադրել Փրանսական հիւանդանոցը:

— Այն ատեն գիտե՞ս, Սկիւտարի մէջ թաղուելու պէտք չկայ, եկուր Բերա, մեր մօտ բնակէ:

Յակոբ գորովանքով իրեն նայեցաւ:

— Մայրս արդէն քեզի ըսելիք բան մը ունի. «՛հ չէ՛», ևս չպիտի ըսեմ, անախակալը պէտք է կատարեալ ըլլայ. ամէն պարագայի մէջ դժգոհ չպիտի ըլլաս:

— Շնորհակալ եմ մօրդ հոգածութենէն, բայց ի՞նչ բան կը մղէ զինքը ինձմով զբաղելու:

— Պա՛հ, այնքան տղայ չեմ որ բերնէս փախցնեմ, քեզի միայն կ'ըսեմ թէ դժգոհ չպիտի ըլլաս:

Յակոբ անպիտuitութեան տարտամ շարժում

մը ըրաւ և միեւնոյն ատեն նախզգացումը ունեցաւ թէ Զարուհիին խօսքերուն տակ ծածկուած դիտաւորութիւնը զինքը չարաչար պիտի վիրաւորէր, մանաւանդ անոր շրթունքներէն արտասանուած: Եւ աւելին գիտնալ չուզելով սկսաւ խօսիլ անտարբեր նիւթերու վրայ:

Մինչև արեւին մայրը մտնելը Չամբճային գազաթը մնացին. դիմացի լուսաշղթաներուն կապտորակ սիւռէթը, լոյսով ճերմակ երկնքին վրայ, անոնց տարածուած կողերուն նուրբ կորութիւնները անսահման խաղաղութեան զգացում մը կը ներշնչէին իրենց: Երկուքն ալ երկար ատեն լուռ մնացին առանց մտածելու, առանց երազելու, իրենց հոգիին մէջ ունենալով այն կատարեալ և հաղուազիւտ լուծութիւններէն մէկը, զոր գերազանցապէս գեղեցիկ գիծերու տեսքը յառաջ կը բերէ, երբեմն:

Մութը քիչ մը սկսած էր երբ վերադարձան. ճամբան իրենց լուծութիւնը կը շարունակուէր. Զարուհի անբացատրելի ներքին զգացումով մը չէր համարձակեր Յակոբը զբաղեցնել իր խնդրով: Յակոբ իր կարգին երկչոտ ու տկար կը զգար ինքզինքը և այս զգացումը տաժանելի բան էր. իրեն կը թուէր թէ հողը ոտքերուն տակէն կը փախչի և թէ ամէն բան ա'լ անդառնալիօրէն վերջացած է:

Երբ Զարուհին աճապարանքով ամուսնացուցեր էին երկու տարի առաջ Մանչէսթըրի վաճառականին հետ, պատճառը անառակ աղջկան մէկ նոր սիրային խնդիրն էր որ բոլորովին գայթակղեցուցեր էր Բերայի շնորհքով ընտանիքները: Խնդիրը եւ-

բողոքային նոր եկող երիտասարդ ճարտարապետի մը՝ Գրիգոր Մարտիրոսյանի վրայ էր որ այդ միջոցին ստանձնած էր Միսաք էֆէնտիին մէկ շինութիւնը։ Հակառակ արցունքներուն, Զարուհի բաժներ էին անկէ։ սկիզբները՝ ամուսնական կեանքի նորութիւնները, ճամբորդութիւնը, զբաղեցուցեր էին երիտասարդ կիներ որ վայրկեան մը մոռցեր էր ճարտարապետը։ Բայց Զարուհիին միշտ բորբոքուած երեւակայութիւնը, դիւրաբորբոք և փոփոխամիտ խառնուածքը գոհացնելու բոլորովին անընդունակ մարդ էր այդ ամուսինը, բան մը որ ճշմարտիւ դժուար ալ բան էր։

Ամուսնական կեանքը աստիճան մը հանդարտեցուցած էր Զարուհի, բայց քանի մը ամիսէն սկսած էր ձանձրանալ և թեթեւ հիւանդութիւն մը պատճառ բռնելով, եկած էր Պօլիս։ Քանի մը ամիս եւս մօրը քովը անցընելէ ետքը, դարձեալ ճամբորդութեան փափաք զգալով, Եւրոպայի շատ մը քաղաքները պտտելէ ետքը, վերադարձած էր ամուսնոյն քով։ Այդ ճամբորդութեան միջոցին էր որ շողենաւին վրայ երկրորդ նաւապետին հետ առաջին անգամ խորած էր իր ամուսինը, և տեղի տուած էր այնպիսի եղբրական խնդրոյ մը որուն արձագանքը մինչեւ Պօլիս հասած էր։ Ամուսինը այս անգամ ուզած էր զսպել իր եղական և թափառական կիներ, բայց Զարուհի այնպիսի կիներէն չէր որ երկար ատեն ամուսինի մը լուծին տակ կը մնան։ սկիզբները այդ մարդուն բռնութիւնները զինքը զուարճացուցած էին և նոյն իսկ ակամայ հաճոյք մը զգացած էր իրմէ աւելի ուժով կամքի մը հպատակելու մէջ։

Բայց իր վարուելու տարօրինակ կերպերը, իր խիզախ և անզուսպ նկարագիրը վերջապէս վիճաբանութեանց և կռիւներու տեղի տուած էին, այնպէս որ այլ եւս ամուսինը յուսահատած թողած էր որ ուզածը ընէ։ պէտք է խոստովանիլ նաեւ թէ իր կնոջը օր մը ընդունելիք ժառանգութիւնը մեծ բաժին ունեցած էր իր ներողամտութեանը և համակերպութեան մէջ։ Զարուհի առանց խորհելու այս բաներուն, տեսակ մը բնազդական արհամարհանք զգացած էր իր ամուսնոյն համար և նոյն իսկ զինքը չկորսնալ զսպելուն համար թեքեւս, ալ չուղեւիլ իր քով ասլիկ, վերադարձած էր Պօլիս։

Իր հօրը տան մէջ կրկին հանդիպած էր Գրիգոր Մարտիրոսյանին, հիմա յառաջացած և արդէն սկըսած մեծ գիրքի մը տէր ըլլալու։ Մարտիրոսյան, գեղեցիկ երիտասարդ՝ շուտով բարի բաղդեր ունեցած էր իր յաճախած սուներուն մէջ։ իր ուսանողական կեանքի միջոցին արդէն բաւական փորձառութիւն ունեցած էր կնոջ վրայ և մօտաւորապէս գիտէր թէ անոնք յաւիտենապէս ինչ ծուղակներու մէջ կը բռնուին։ Զարուհիին հրապուրիչ գեղեցիկութիւնը բուն աղբեցութիւն ըրած էր իր վրայ, բայց անոր մասին պտըտած զրոյցներէն գիտէր անոր փոփոխամիտ, քիչ քիչ հոգին. գիտէր նաեւ որ, գեղեցիկ, երիտասարդ, հարուստ, երբեք ցրտութեան չէր հանդիպած և իր պէրանքները յաջողած էին ամէն անգամ գիւրութեամբ. ինքը գործնական մարդ՝ պէտք ունէր աղբեցիկ սիրուելի մը որ քանի մը տարի շարունակ իրեն անձնուէր

մնար և կարենար յաջողցնել հարուստ դասակարգին մէջ իր բոլոր ճարտարապետական ձեռնարկները: Զարուհի ճիշդ պէտք եղած կիներ էր. բայց դժուար, գրեթէ անկարելի բան էր այդ նկարագիրով կնոջ հետ երկայն սիրային կեանք մը ունենալ. և նոյն իսկ ո՞վ գիտէր թէ անոր թելադրիչ նայուածքները, ժպիտները, պարզ պէրանքներ չէին որոնք ո և է հետեւանք կրնային չունենալ:

Մարտիկեան դեռ այնքան ուժգնօրէն սիրահարուած չէր զեկը կորսնցնելու համար. ճարտարապետական յատակագիծ մը պատրաստելու պահարկնութեամբ որոշեց իր վարուելու ծրագիրը:

Բաւական ատեն Զարուհին դարպասելէ և նոյն իսկ յայնուրթիւններ ընելէ ետքը սկսաւ տակաւ հեռանալ անկէ: Իր այցելութիւնները ցանցաւորան. իր երկայն բացակայութիւնները կ'արդարացնէր ըսելով թէ անձնական գործեր զինքը չափազանց կը զբաղեցնէին: Զարուհի նախ զարմացաւ, յետոյ կատղեցաւ այս փոփոխութենէն. վայրկեան մը հպարտութեան զգացումին անսալով, ուզեց մոռնալ զայն, բայց շատ ուշ էր արդէն. ու պատահեցաւ ինչ որ Մարտիկեան կը յուսար: Զարուհին սրտին մէջ այս պատառատուն սէրը աւելի խոր արմատ դրաւ. ինքն ալ իր կարգին ճանչցաւ անտեսուած ըլլալու չարժարանքը... յետոյ միջոց մը ականջին հասաւ թէ Մարտիկեան հարուստ ամուսնութիւն մը պիտի ընէր: Զարուհին վայրենի և անզուսպ նկարագիրը ի յայտ եկաւ իր գերագոյն արժէքին մէջ. ընկերութեան առջև ծածկելու դատապարտուած՝ քաջութիւնը ունեցաւ անշուկ

գիտելու որ Մարտիկեան իր աչքին առջև ուրիշներուն դարպասէր և հազիւ ուշադրութիւն ընէր իրեն: Երբեմն, երեկ պիտներու մէջ, մինչև չթունքը տոգուեամ՝ շարունակեց խնդալ և իր աչքերը, իր միջին, սքանչելի աչքերը հեռացուց այն անկիւններէն ուր գիտէր թէ իր սիրելին կը գտնուէր և սակայն հետաքրքրութենէն կը մեռնէր գիտնալու թէ որո՞ւ հետ կը խօսէր անիկա:

Զարմանալին այն է որ մինչ Զարուհին ամենաթեթեւ քիմիաճոյքները անգամ ամէնքը կը գիտնային և խօսակցութեան նիւթ կը յայթայթէին ա մէնուն, այս ճշմարիտ սէրը գաղտնի մնաց: Ասիկա շատ անկեղծ բան մըն էր իր սրտին խորը ծածկուած, ուժգին և չփոխարկնուած հրաշք մը, որ տուտապանքի ծիրը կը դնէր իր աչքերուն շուրջը. այնքան չուայլ արցունքի, այս անգամ իր երկար անքուն գիշերներուն մէջ աչքերը չոր կը մնային. տառապանքը զինքը կ'ըմբոստացնէր և կը մոռարէր հեռանալ, իր ամուսնոյն դառնալ, բայց ինքզինքը շատ թոյլ կը զգար այդպիսի որոշում մը կատարելու համար. ու հոգիին խորէն կը զգար թէ ինչպէս խորապէս կ'ապուած էր անսիրտ երիտասարդին. անոր խօսքերը կը մտաբերէր, կ'ուզէր անցած և արդէն մոռցուած նախադասութիւններուն մէջէն հասկնալ այսօրուան անտարբերութեան պատճառը ու նկուն, հլու, հոգիով և մարմնով սկիար, ինքզինքը կը լքէր իր ցաւին. այդ վայրկեաններուն Մարտիկեան կրնար գալ և ամէնէն յիմար բաները հրամայել. Տիկին Զարուհի պիտի հնազանդէր իրեն:

Այլ սակայն վայրկեան մը եղաւ որ Մարտիկեանի հաշիւները ի դերու պիտի ելնէին. Զարուհի յանկարծ որոշեց մեկնիլ, հեռանալ և ներկայ չգրտնուիլ ամուսնութեան մը որ ամէնքը կ'ըսէին թէ մօտ օրէն պիտի որոշուէր. կացութիւնը շատ լարուած էր երբ դիպուածը օգնութեան հասաւ: Միւսաք էֆէնտին պէտք ունեցաւ Մարտիկեանին կարեւոր գործի մը համար ու կրկին իրենց մտերմութիւնները սկսան. մայրը՝ ատենէ մը ի վեր յօգացաւ բռնութեամբ, շուտով կ'առանձնանար իր սենեակը և երկուքը մինակ կը մնային, մինչ հայրն ալ ուրիշ սենեակի մը մէջ թղթալազով կը զբաղէր, երեկոյեան սովորական այցելուներուն հետ:

Աւելի ուժգնօրէն Զարուհի կ'սպուեցաւ Մարտիկեանին. անոր կեղծ ցրտութիւնները կը գըրգըռէին իրեն սրտին զգացումը. ատենէ մը ի վեր Մարտիկեանի պատճառաւ սէրէ և գորովանքէ զրկուած, Տիկին Զարուհի այն վտանգաւոր կացութեան մէջ կը գտնուէր որ ամէնէն խեղճ կիները յիմարութիւնսեր ընելու կը մղէ:

Յակոբին այցելելէ առաջ, իրիկուն մը ցաւէ և յուզմունքէ բարախուն, Մարտիկեանի մէկ զրդումին վրայ ինքզինքնէն ելած, յայտնեց վերջապէս թէ ինչչափ տառապած էր իրեն համար. իր մութ կ'սպուեցաւ աչքերը տենդաբլին արցունքներով ծածկուեցան և բաւերը կը մարէին իր դողդոջուն շըրթուքներուն վրայ. յետոյ ամօթալի՝ ինքզինքը յայտնելուն, իր անտեսուած սիրոյն բովանդակ տխրութեանը մէջ, առանձնացաւ իր սենեակը չթողլով որ Մարտիկեան բառ մը ըսէ: Նւ ահա

ւասիկ. անկէց ի վեր Մարտիկեան չէր երեւցած բնաւ, նոյն իսկ կ'իմանար թէ հօրը գործերը կարգադրելու համար անոր գրասենեակը կ'երթար. այս բացակայութիւնը զինքը լուսաւորած էր իր կացութեան վրայ. վայրկեանի մը մէջ հասկցած էր ինչ որ օրերով մտքէն իսկ չէր անցած: Մարտիկեանին նկարագիրը և մանաւանդ վարուելու եղանակը իրեն զգուանք և դառն արհամարհանք կ'ազդէին. այլ եւս չափազանց զգածուած խաբուած ըլլալուն համար՝ Տիկին Զարուհի հիմա միջոց մը կը խորհէր հասկնելու համար անարժան երիտասարդին՝ թէ իր վարմունքը զգուելի բան էր և թէ այլ եւս գաղտնիք մը չէր իրեն համար. բարեբաղդաբար Զարուհիին սիրտը կնոջ այն սիրտերէն էր որ անցեալէն ու է դառնութիւն չեն պահեր և չեն թառամիր. միշտ նոր, միշտ թարմ, իր ամէն մէկ սիրային խնդրոյն ինքզինքը կոյս կը զգար. արցունքները հետք չէին ձգեր իր դէմքին վրայ ու ընդհակառակն աչքերը աւելի կենդանի և կեանքով աւելցուն, դէմքը աւելի թարմ կը դառնար ինչպէս ծաղիկները գարնանային անձրեւէ մը ետքը. բայց Զարուհին այս անգամ պայքարելու չէր մի միայն սիրային խնդրի մը դէմ. իր կնոջական արժանապատուութիւնը՝ գրգռուած նոր զգայնութիւններով, մինչև ցարդ անձանօթ հրայրքով մը կը բռնկեցնէր իր ըմբոստացած արիւնը որուն մէջէն ցեղային գոռոզութիւնը կը գոռար:

Միւս կողմանէ իր առօրեայ կեանքին մէջ սրտելու և ինքզինքը ծածկելու հարկադրուած, այդ զգացումները արծարծուած կը մնային և յագուրդ

չէին գտնար։ Սիրտը կը դողար որ ուրիշի մը սրահին մէջ Մարտիկեանին կը հանդիպէր և ինքզինքը չէր կրնար զսպել երեսին թքնելու սրտին բոլոր արհամարհանքը...։ Անոր անհամ գեղեցկութեան յիշատակն իսկ անյաղթելի զգուանք կ'ազդէր, և կը զարմանար թէ ի՞նչ սատանայ իր աչքերը քօզարկած էր որպէս զի չտեսնար բոլոր այդ յայտնի ագեղութիւնները։

Իր միտքը սեւեռած էր հիմա մէկ բանի մը վրայ. յայտնել Մարտիկեանին իր խորունկ արհամարհանքը, նոյն իսկ հաւտայնել իրեն թէ անկեղծ չէր իր նախապէս յայտնած սիրոյն մէջ. ամէն տեսակ մեքենայութիւններ մտքէն անցան. նոյն իսկ վայրկեան մը խորհեցաւ որ ուրիշի մը հետ կապուելով անմիջապէս հասկցնէր թէ իրեն դարպասներուն պէտք ունէր երկրորդի մը ուշադրութիւնը և անոր ժաղկը սրելու համար։ Բայց ի՞նչպէս և որով միջոցաւ կրնար ինքզինքը բացատրել. նամակի մը գաղափարը տարօրոքէն կը ներկայանար մտքին, բայց չէր համարձակեր որոշումի մը յանգիլ. կ'ուզէր մտերիմ մէկու մը խորհուրդ հարցնել, բսել իր կասկածները, իր տագնապները, ու միայն Յակոբին վրայ վստահութիւն ունէր, անոր բարեկամութեանը ազաւանած էր բոլորովին։

Չամըճայէն իջած ատեն, աչքերը սեւեռած դիմացի հորիզոնին որ մշուշի մէջ ծածկուած կը տարածուէր ամբողջ Կ. Պօլսոյ համայնապատկերը ընծայելով, կը խորհէր այս բաներուն. նաև Յակոբին վարմունքը իրեն նկատմամբ՝ տեսակ մը տարտամ վրդով ունք կ'ազդէր իրեն և ներսէն

ձայն մը զինքը կը դրդէր լռելու այդ խնդիրներուն վրայ. բայց ուրիշ մէկը չունէր, հաւատարիմ և անձնուէր ձեռք մը չկար իր մօտաւորներուն մէջ որ իրեն ձեռք տար և զինքը բարձրացնէր այդ բարոյական անկումէն։ Իր մայրը՝ թուլամորթ և հարկադրուած մշտնջենական հանգիստի, մանաւանդ հիմակ որ յօդացաւ պատճառ մը եւս կ'ըլլար իր աւագործ կեանքին, զինքը ոչ մէկ օր չէր հասկըցած. հայրը՝ գործերու մէջ թաղուած, իր բոլոր պարտականութիւնները կատարած կը համարէր երբ օրէ օր իր աղջկան ժառանգութիւնը կը խոչորցընէր, իսկ բոլոր ազգականները իրեն թշնամիներ էին, զինքը կ'ատէին իր վայրենի և խրոչող բնութեան, մտածածը ըսելու անկեղծութեանը համար ու ոչ մէկ ձեռով չսխտի ուզէր անոնց բերանը իյնալ։ Սկիզբէն Յակոբին մտածած էր և դարձեալ հախառակ ամէն նկատողութեան իր վիրաւորուած սիրտը անոր ապաւինեցաւ։ Անոր քաղցր և ներդաւիտ ընտելութիւնը, անոր անկեղծութիւնը, անոր երազուն և միամիտ պատանիի պարզութիւնը զինքը կը հրապուրէին. տղայութենէն երկու երկտասարդները փոխադարձ գորով ունեցած էին իրարու համար և ոչ մէկ ատեն Յակոբին հաւարումը պակսած էր իր վրայէն. նոյն իսկ երբ ամէնքը կը քննադատէին իր վարմունքը, Յակոբը չէր որ, բարի և յուզուած, ճանչցած էր արցունքներուն գինը ու իր համակրանքով, իր անսահման և խռովիչ համակրանքով կազդուրած էր զինքը գէշ բաղդին դէմ, առանց գրեթէ բառ մը ըսելու, միայն իր եղնիկի մեղամազձոտ աչքերուն արտայայտիչ տըխրութեամբը...։

Յանկարծ Չարուհի կեցաւ և իր ընկերոջը նա-
յեցաւ. արեւ-թուրքի անթափանց լոյսին մէջ անի-
կա այնքան տոգոյն էր որ հիւանդէ կ'երեւէր: Իր
գրեթէ ճերմակ ճակտին վրայ շագանակագոյն մա-
զերու խոպոպ մը կ'իյնար և աւելի կը շեշտէր իր
տոգունութիւնը. աչքերը աւելի սեւ և աւելի եր-
կայն կը թուէին բարակ կամարածեւ յօնքերուն
տակ, որոնց կանոնաւոր գիծը ա'լ աւելի որոշ
կ'երեւէր իր մեռելի պէս տոգոյն դէմքին վրայ.
Դեղին պիւսերուն տակէն շրթունքը, տենդէն չոր-
ցած, կիսաբաց էին շնչառութեան դժուարութենէն,
ու ամբողջութեանը վրայ, տառապանքով և վիշտով
օծուած երիտասարդ մարտիրոսի բան մը ունէր,
գրեթէ անէացած ու միտքը հեռուն բացարձակ
զգացումներու վերացումովը:

Իր բարակ երկայն հասակը, ճերմակ ձեռքերը
վախտ մատներով, կ'ամբողջացնէին այդ զգայնու-
թիւնը: Չարուհի հոգիին խորէն ուժգին զգացում
մը ունեցաւ. կարծես առաջին անգամը ըլլալով կը
տեսնէր զայն այնքա՛ն փոխուած և ուրիշ կ'երեւէր
իր աչքին իր զգացումներուն գերազերգուման մէջ,
և կայծակի արագութեամբ միտքէն անցուց թէ
ո՞վ և ի՞նչ բան կրնար զինքը այսպէս այլափոխած
ըլլալ. կի՛ն մը... ա՛հ...:

Եթէ ես այսպէս ուժգնօրէն սիրուէի, միշտ
հաւատարիմ պիտի մնայի, խորհեցաւ իւրովի:

Եւ ասիկա անկեղծ զգացում մըն էր, որուն
մէջ կը խառնուէր նախանձի տարտամ զգացումի
մը հետ տենջանքի չփոթ խռովք մը:

Կ'ուզէր բան մը ըսել, բայց վանկերը կը խու-

սափէին կ'անցնէին առանց շրթունքին դալու. աչ-
քերը դետինը յառեց և հովանոցին ծայրովը ջղուտ
շարժումներով գիծեր ախօսեց հողին վրայ:

— Ի՞նչ բանի կը խորհիս, Չարուհի, ըսաւ վեր-
ջապէս Յակոբ, որուն ձայնին յուզուած շեշտը
անկարելի էր արտայայտել:

— Կը խորհիմ որ ես շատ անբաղդ եմ:

Յակոբ գլուխը շարժեց տխրութեամբ:

— Լա՛ւ, չես հաւատար, չէ՞... երեւոյթները
քեզ կը խաբեն ու կը կարծես որ ինծի պէս յիմա-
րաբար զուարթ կին մը չկրնար դժբաղդ ըլլալ:

Յակոբ անոր վրայ բարձրացուց իր մեղամաղ-
ձոտ աչքերը:

— Դուն ալ անբաղդ ես, Յակոբ, այսչափ ատեն
է քեզ կը ճանչնամ, երբէք այսպէս տեսած չէի...
Ի՞նչ ունիս սրտիդ մէջ:

— Եթէ գիտնայիր, եթէ գիտնայիր, մըմնջեց
խեղճ երիտասարդը ու ձայնը դողդղաց իր սեղմը-
ւած կոկորդին մէջ:

Չարուհի համակրանքով ձեռքը բռնեց ու
սեղմեց, յետոյ իր մութ կապոյտ աչքերը այն-
պիսի բուռն դորովով մը լեցուեցան, ուրիշ Յա-
կոբ ողողուած զգաց ինքզինքը լուսաւոր լոգանքի
մը պէս:

Յետոյ, արագ արագ, կարծես իրենց մտածում-
ներէն փախչելով, իջան լեռան կողերէն և տուն
հասան գրեթէ առանց խօսելու:

Ճաշի ատեն Չարուհի վերադառած կը թուէր իր
զուարթութիւնը և կը խօսէր, կը խնդար անկերջ,

Յակոբին պատմելով շատ մը պզտիկ դէպքեր, իրենց յարաբերութեան շրջանակէն:

Յակոբ դժուարաւ կը հետեւէր անոր. միտքը կը յամենար ուրիշ մտածումներու վրայ, իր երակներուն մէջ կարծես աւելի հարուստ արիւն մը կը սլաքուէր, անդամները ճկուն կը զգար և հոգին կը վերանար երջանկութեան անսահման զգացումի մը մէջ:

Չամբըճայի կողերուն վրայ Զարուհին նայուածքը ճանչցեր էր, սիրոյ և դորովանքի նայուածքը որ քանիցս տեսած էր դառնալը ուրիշներուն վրայ... յետոյ շատ լաւ կը հասկնար որ այդ բռնի գուարթութիւնը մեծ յուզում մը կը ծածկէր:

Սրբարեւ հետզհետէ Զարուհին գուարթութիւնը կ'իշխար և իր շարժումները նուազկոտ հանդարտութիւն մը կը ստանային. իր աչքերուն արտասովոր փայլին կը միանար նաև այտերուն տեսնողին կարմրութիւնը որ իր ա'բողջ դէմքին հըրայրքոտ անձկութիւն մը կուտային. յետոյ ամբողջութիւնը յաջորդեց վերջապէս, աչքերը մարեյան և շրթունքը մասնաւոր ձև մը առին, շփացող տղու շրթունքներու պէս:

Կէս գիշերը մօտիկցած էր, և վարը՝ ընդարձակ հիւրասրահին մէջ, ընթրիքէն ի վեր երկու երիտասարդները կը խօսակցէին, շփոթուած և գրեթէ չարչարուելով չկրնայնուն բռն իսկ իրենց տեսակցութեան նիւթին գալու. բայց այլ ևս իրենց նայուածքները յուզումէն յոգնած էին և իրենց թափառող խօսակցութիւնը սնոտի նիւթերու վրայ վերջ մը դտած էր:

Պարապ տունին առաստաղները կը ճռնէին և իրենց կը թուէր թէ մէկը կը թափառէր վերը... դուրսէն հովը կը մրմնջէր պատուհաններուն ետեւէն, և սիրոյ ցաւէն բռնուած շուներուն հեծածանքը կ'երկարանձգուէր գարնան գաղջ և բուրումնաւէտ գիշերին մէջ:

Վերջապէս բառերը կուգային Զարուհին չրթութունքին վրայ. ինքնալիկումի անսահման զգացումի մը մէջ կ'ուզէր ամէն բան ըսել, պատմել իր հոգիին տառապանքը, ու ցած ձայնով, իբր թէ սննեակին մէջ ուրիշներ ըլլային, ըսաւ Յակոբին Մարտիկեանի վարմունքը: Յետոյ յայտնեց իր դիտաւորութիւնները ու խօստովանեցաւ որ եթէ իր կնոջական բնազդին հետեւէր, ամէն ջանք պիտի ընէր խնդի պէս սիրահարեցնել զայն իրեն և երեսի վրայ ձգել վերջի վայրկեանին. հիմակ որ ինքը չէր սիրեր այլ ևս, իր պըրանքներուն վրայ յօսուէր:

— Ախ, Յակոբ, ըսաւ վերջապէս Զարուհի, անոր երկու ձեռքերը բռնելով... հիմակ որ ամէն բան գիտես, քաջութիւն չունիմ աչքերուդ մէջ նայելու...:

Յակոբ հետզհետէ ալափոխուած էր. իր աչքերը որ Զարուհին պատմութեան միջոցին ցաւազին բան մը ունէին, հետզհետէ կը ծածկուէին վրդովմունքի մշուշով մը. շրթունքը քանիցս դողդոջեցին բան մը ըսելու համար, բայց վերջապէս լուռ մնաց և սկսաւ զգուշանալ Զարուհին նայելու: Իր ամբողջ անձին վրայ ցաւի և հպտաւորութեան, ինչպէս նաև յանդիմանութեան դիրք մը

ունէր. Զարուհի նշմարեց ասիկա, բայց իր սեւեռ-
եալ մտածումը թող չտուաւ որ հետաախդէր և
պատճառը հասկնար. միայն բնազդով հասկցաւ թէ
հարկ էր Յակոբը ողորդել:

— Դուն ա՛յնքան բարի և ներողամիտ եղած ես
ինձի համար. ես իրաւամբ արժանի չեմ քու հա-
մարումիդ, ու աչքերը աւելի մթնցան արցունք-
ներով:

— Ես չառ գէշ կին մը եղած եմ, չէ՞, դուն զիս
արհամարհելու ես այս պահուս, բայց զխոնմ որ...
ա՛խ...:

Յետոյ իր խիզախ գլուխը բարձրացուց.

— Բայց ես ի՞նչ ընեմ եթէ բնութիւնս այսպէս
է, ես ի՞նչ ընեմ...:

Մանկական միամտութեամբ Յակոբին աչքերուն
մէջ կը նայէր անկէ քաջալերութիւն մը սպասելով.
բայց անիկա՝ աւելի տոգոյն՝ աչքերը խոնարհեցու-
ցած էր գետին:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ այդ խնդրոյն մէջ, ը-
սաւ մէկէն Յակոբ այնպիսի ձայնով մը և ձեռքերը
քաշելով՝ որ Զարուհի զարմացմամբ ընկրկեցաւ:

Յակոբի գէժքը ծածածուած էր ցաւի անսահման
զգայնութիւնով մը. որքան որ աստիճան մը պատ-
րաստուած էր Զարուհիին ըսելիքին, իր հոգին
լեցուած էր բոլոր ցաւով մը իբր թէ անախկալի
մը առջեւ ըլլար: Իրեն կը թուէր թէ գէշ երազի
մը մէջ կը դանուի:

— Յակո՛բ, ըսաւ Զարուհի անձկութեամբ, դո՞ւն
ալ զիս կը զրկես քու բարեկամութենէդ որուն
ա՛յնքան պէտք ունէի. Աստուածս, ես ի՞նչ ունիմ

որ ամէն մարդ ինձի երես կը դարձնէ, աւելցուց
հոգեւին փղձկուած և ձայնը խեղդուած արցունք-
ներէն:

— Ա՛հ, դուն ի՞նչ կարօտ ես իմ համարումիս,
Զարուհի՛:

— Ես ի՞նչ կարօտ եմ, բայց ես ինչո՞ւ եկայ ու-
րեմն, կը կարծես թէ պարզապէս զուարճանալո՞ւ
համար էր...:

— Լա՛ւ, եկար իմ միջամտութիւնս խնդրելու
քու և սիրահարիդ մէջ:

Զայնը տիրական և կարծր էր, իր սովորական
անուշ աչքերուն մէջ անախորժ բոց մը կար որ
վայրագ արտայայտութիւն մը կուտար գէժքին:
Զարուհի առաջին անգամն էր որ զայն այսպէս կը
տեսնար և մտքովը ի դուր կը փնտռէր այս փո-
փոխման պատճառը:

— Դուն միշտ բարի եղած ես ինձի համար, ին-
չո՞ւ զիս կը լքես այնպիսի օր մը որ քեզի պէտք
ունիմ ամէնէն աւելի, Յակոբ... մի՛ նայիր այդ-
պէս, Աստուածս, ես ի՞նչ ըրած եմ քեզի:

— Ի՞նչ ըրած ես ինձի, գոչեց յանկարծ այնպի-
սի ձայնով մը որ կարծես իրը չէր, ա՛հ, բայց դուն
չե՞ս հասկնար որ քու յաւիտենական խնդիրներովդ
սիրտս արիւնսած ես չարունակ... թէ դիտմամբ,
գիտնալով կոխոտած ես իմ ամէնէն նուիրական
զգացող մեներուս վրայ, ո՛հ, այո՛, գիտնալով...
որովհետեւ անկարելի է որ նրբին և դիւային հա-
ճոյք մը չըլլայ քու վարմունքիդ մէջ, դուն չար
դեւ մը եղած ես ինձի համար, դուն կեանքս
քայքայած, ջախջախած ես ու չես թողած որ

հանգիստ մեռնիմ իմ առանձնացած անկիւնիս
մէջ... Ես ինչո՞վ մեղաւոր էի, Աստուածս, ե՛ս...
բայց դուն ամէնէն անգութներէն աւելի անգութ
եղած ես, դուն անպատկառ պչրող մը եղած ես,
կը հասկնամ, ամէնէն չարերէն, ամէնէն անսիրտ-
ներէն...:

Ու խենդի պէս ինքզինքմէն ելած սկսաւ պը-
տըտըլ սենեակին մէջ:

Ես գիտէի թէ ինչու եկած էիր... հարկ չկար
ինծի բացատրել բառ առ բառ քու սիրահարիդ-
ջերմութիւնները և յրատթիւնները. առաջուրնէ
գիտէի, այն օրն իսկ հասկցայ պարտէզին մէջ, կը
յիշե՞ս. բայց ես, յիմար, ուղեցի չգիտնալ, ուղեցի
մոռնալ, ուղեցի չյիշել նախորդ խնդիրները. նախ-
Իտալացին, անպատկառօրէն իմ աչքերուս տակ լա-
ցիր քու սիրելիիդ համար, գիտնալով թէ ի՞նչ ցաւով
կ'արիւնէր իմ սիրտս. աւելի ուշ, բժիշկին հետ,
հիւանդութեանս ատեն, ոչ իսկ ամէցար, ոչ իսկ փոր-
ձեցիր ծածկելու... ու ես քեզի համար հիւանդա-
ցիւր էի, քեզի համար պատրաստ էի մեռնելու և
ցաւերս անգամ հեշտագին կ'երեւէին ինծի, քանի
կը մտածէի թէ քեզի համար են...: Ա՛հ, կը յի-
շե՞ս, սիրելիս, բառ յանկարծ ձայնը փոխելով և
գրեթէ մրմնջելով, կը յիշե՞ս ինչպէս երջանիկ էի
այն օրերուն, միակ երջանիկ օրերը, որոնց համար
եթէ դարեր ապրէի, երախտապարտ պիտի ըլլայի
քեզի... օ՛հ, օ՛հ, պիտի լռե՞ս... ալ վայր-
կեաններ կան որ վերջինն են. ամէն բան կը յոր-
դի, ամէն բան սահման ը ունի և իմ համբերու-
թեանս ու տառապանքիս սահմանը անցած է, ալ

անցած է, կը հասկնամ, ա՛հ, բայց ես խենդ եմ,
կը տեսնամ, Չարուհի, պէտք է ինծի ներել, ես
այն օրերուն միշտ կը մտածէի. «ալ ինչ որ ալ ըլլայ,
կ'ըսէի իւրովի, ես պիտի կրեմ անտրտունջ քանի
որ հոգիս մէջ այդ օրերուն յիշատակը կայ». թան-
կագին յիշատակներ որ սրտիս խորը մնացած են
հակառակ ամէն բանի... պէտք է ինծի ներել,
Չարուհի, երբ տառապանքները մարդու մը հոգիին
մէջ կը կուտակուին տարիներէ ի վեր, անոնց հետ
խաղալը վտանգաւոր խաղ է...:

Չարուհի անմոռնջ կ'արտասուէր... Ա՛հ, ի-
րաւ, ինչ ընելու եկեր էր խեղճ երիտասարդին
քով... անոր գանգաւները երբեմն կը զայրայնէին
զինքը, բայց աւելի ճիշդը խանդաղատանք կը զգար
Յակոբին համար. այդ միջոցին, սարսուռն յուզ-
մունքէ և տենդէ՝ ողբալի երեւոյթ ունէր ան, կա-
մարածիւ յօնքերը երկնցած մինչև վախճան քունքե-
րուն ու հասակը գալարուած երկար ատենէ ի վեր
զսպուած տառապանքէն, չրթունքը դողդոջուն,
աչքերը գրեթէ մարած խոռոչացած արտեւանունք-
ներուն տակ՝ անհուն գթութիւն կը ներշնչէին իրեն.
Իր զգայումին մէջ մայրական բան մը կար, կ'ու-
զէր օրօրել քաղցը և մխիթարող բառերով անոր
ցաւատանջ հոգին, օրօրել անոր վիշտը, ու մոռցը-
նել տալ իրեն յուսատու մոգական բառերով, ինչ
օր իր անգիտակից վարմունքը յառաջ բերած էր.
Բայց բառերը համր կը մնային. եթէ Յակոբ կարե-
նա՞ր կարգաւ անոր սիրտը. բայց խեղճ երիտասար-
դին աչքերը մոլորուն էին յանկարծ նոր մտածումով
մը... հակառակ սենեակին տաքութեան՝ անիկա

կը սարսուար բոլոր մարմնով և աղօաները իրար կը զարնուէին...:

— Քեզի կ'ըսեմ թէ վտանգաւոր խաղ է, մտքէդ կ'անցնէ՞ր թէ երբ ես հազիւ թէ ապաքինեմ... Տօքթօռ Մանիսեանին հետ... ա՛հ, մի՛ արգելքեր զիս ըսելու, այո՛, Մանիսեանին հետ իմ աչքերուս տակ, իմ սենեակիս մէջ, հիւանդի մը սենեակը որ դեռ մահուան սեւին վրայ կը գտնուէր... այն ատեն զիտէի՞ր թէ ինչեր անցան իմ հոգիէս, քանի՛ անգամ ոճիրին փորձութիւնը ունեցայ... ա՛հ, բայց հիմա սարսափելու բան չկայ, ալ ամէն բան մեռած է իմ մէջս, նոյն իսկ ատելութիւնը... բայց այն ատեն, ա՛հ, քիչ մնաց... Ինչպէս հիմա՞կ Աննիկ կատաղութեան մէջ կը դռչէ «բողերը, բողերը», ես ալ ինքնիրենս կը կրկնէի այն ատեն «բողերը», վառած լուցիկի մը գիշերին մէջ և ահա ամէն բան կը վերջանայ...:

Բայց դուն կուգայիր առաւօտուն ժպտուն ու գեղեցիկ ու ես նայուածքիդ գերին կ'ըլլայի ու գիշերին մէջ կ'ըսէի, պէտք է սպասեմ անգամ մըն ալ, ա՛հ, անգամ մըն ալ...:

— Յակոբ, գոչեց յանկարծ Զարուհի իր մօտ երթալով, և ուղեց անոր գլուխը առնել իր թեւերուն մէջ... բայց Յակոբ կոպտութեամբ զայն հրեց ու զնաց զարնուեցաւ բաղմոցի եզերքին...:

Վայրկեան մը հեկեկանքներ միայն լսուեցան... այդ կոպտութիւնը յանկարծ սթափեցուցեր էր Յակոբը և ապշած կը նայէր շուրջը... Զարուհի դեռ տինը փախած իրայ փռուած՝ գլուխը բաղմոցին եզերքը թեւերուն մէջ առած կուլար ջերմապէս...:

այդ շարժումը այնքան անակնկալ և ուժգին եղած էր որ Յակոբի շուարած մտքին մէջէն յիմարութեան պէս բան մը անցաւ... յետոյ վայրկեան մը վարանելէ ետքը Զարուհին քով եկաւ դողդոջելով, և իր մատները դրաւ անոր գլխուն, տղու պէս շոյելով անոր ոսկեգոյն մազերը առանց բառ մը արտասանել փորձելու... յետոյ հետզհետէ սկսաւ մրմնջել պաղատազին, երկարածգուած ձայնով մը...:

Զարուհի՛... Զարուհի՛...

Նոյն միջոցին դրան ետեւ ոտնաձայնի պէս չըշուկ մը երկուքն ալ զարմացուց. Զարուհի իր արցունքով ողողուած երեսը դարձուց մէկէն...:

— Ի՛նչ էր, ըսաւ սարսափած:

— Զարուհի՛... մի վախճար, հովն էր...:

Այս անակնկալ պարագան զիրենք հեռացուց իրենց սրտմտութենէն և կրցան աւելի հանգարտօքէն պահ մը խօսիլ:

— Ինչչա՛րի անիրաւ ես, Յակոբ, ինծի համար, եթէ ես քիչ մը դիտեցած ըլլայի... ինչո՞ւ բան մը չըսիր ինծի այն ատեն...:

— Ա՛հ, որպէս զի աւելի՞ խաղալիք ըլլայի... որպէս զի...:

— Յակոբ, մի բորբոքիր, զայրոյթը քեզ կը մոլորեցնէ, հանգարտութեամբ խօսէ՛, մի աչքերդ հեռացնէր ինձիէ, Յակոբ, ես կրնայի՞ դիմնալ, Աստուած իմ...:

Դրանը առաջը, դուրսը, աւելի որոշ խշրտուք մը կրկին լսուեցաւ...:

— Յակոբ, քեզի կ'ըսեմ որ դուրսը մէկը կայ...:

— Ո՞վ կրնայ ըլլալ, թերեւս սպասաւորն է որ պառկելու կ'երթայ... :

— Եթէ մէյ մը նայէինք, ըսաւ Զարուհի, ոտքի վրայ ելած, ինծի կը թուի որ... :

Յանկարծ Զարուհի սարսափի աղաղակ մը արձակեց... Դուռը կախաց մը բացուած էր և մութին մէջ կ'երեւէր ուրուականի պէս բան մը, կմախք մը, գրեթէ մերկ, որուն գլուխը կը շարժէր իրեն ընտանի շարժումով մը :

— Աննի'կը... Դո՛չեց Յակոբ իր կարգին սարսափած... :

Պառաւ աղջիկը անմարդկային, ուրուականի պէս կանգներ էր իրենց մօտ, իր յիմարացած աչքերը կը կորսուէին դրեթէ ակնակապիճներուն մէջ, այնքան փոսացած էին անոնք... Թոյլցած չրթունքին անկիւններէն, որ այլ եւս չոր և աղտոտ մարմինի մը վերածուած էր թուշին վրայ ինկած, լորձունքը կը վազէր մինչեւ կուրծքին վրայ երկայն մածուցիկ թելերու պէս... Երբեմն իր բլբլը աչքերուն խորութենէն դուրս կը ցայտէին և կը դառնային անհանդարտ՝ կոյրի աչքերու պէս... Երանի էր որ ոչ կը տեսնար, ոչ կը լսէր. ու իր ուրուականային մարմինը կը կճռտար ամէն շարժումին ոսկորներու չարաշուք աղմուկով մը. մորթը՝ սրունքներուն և թեւերուն վրայ սեւցած՝ մազաղաթի կարծրութիւն մը առեր էր ու բոլորի ոտքերը երկայն կը թուէին տարապայման կերպով, ինչպէս իր բաղուկները զորս կը գալարէր երբեմն գալժանալի և արագ շարժումով մը... :

Զարուհի անաբեկած Յակոբին թեւերուն մէջ

ապաստանեցաւ. իր սիրտը կը բաբախէր ուժգին, վիրաւորուած թռչունի սիրտի մը պէս որուն հարուածները կ'արձագանգուէին Յակոբի էութեան մէջ. երբեմն, ցաւէն սարսափէն նուաղուն, կը մըրմընջէր.

— Աստուա՛ծ, Աստուած իմ... :

Բայց Յակոբ՝ ինքզինքին եկած՝ մեղմիւ տեղաւորցուց իր սիրելի բռնը բազմոցին վրայ և Աննի'կին քով եկաւ. քաջութեամբ փորձեց անոր ձեռքէն բռնել, բայց անիկա իր մատներուն հպումէն ընկրկեցաւ դալարուելով, ինչպէս եթէ ելեկտրական հոսանքի մը հանդիպէր, ու պաաին կրթնած սկսաւ տարօրինակ և չարաշուք շարժումներ ընել թեւերովը, որոնց նշանակութիւնը չէին հասկնար բնաւ. երբեմն իր անմարդկային դէմքին վրայ ծամածռութիւններ բերանը կը պրկէին, որ երկու կողմէն կ'երկարէր մինչեւ այտերը դիւալին և լոխ խնդուածքի մը պէս որուն միջոցին բնաւ քրքիչ չէր լսուեր, յետոյ վարի չրթունքը թոյլ կ'իյնար իր առաջի դիրքին մէջ ու աչքերուն ձերմակները կ'երեւէին միայն, ապակիի վայլունութեամբ որոնց մէջ կեանքի հետքը չկար այլ եւս. միայն շնչառութիւնը խռովոտ կը սուլէր, ու երբեմն կը հեւար ուրթիւնը վանդակը բարձրացնելով այնպիսի կողոսկրներուն վանդակը բարձրացնելով այնպիսի ուժգնութեամբ մը որ ոսկորներուն չարաշուք աղմուկը կը լսուէր կարծես... :

— Աննի'կ, Դո՛չեց Յակոբ ինքզինքէն եկած, ինչ ունիս, սիրելիս, ըսէ ինծի, ես եմ, քու որդի... :

Բայց Աննի'կ զիրենք ճանչնալու երեւոյթ չուէր. յիմարութիւնը իր վերջին տաղնալին հասած

էր այլ եւս, յայտնի էր որ խեղճ պառաւ աղջիկը կը տանջուէր իր բոլոր ձգտումով ջիւղերուն պատճառաւ որ քարի պէս կարծր կ'ընէին իր գալարուած բազուկները:

Յակոբ կը շարունակէր ողորդել զայն:

— Աննի'կ, մտիկ ըրէ ինծի, բան մը ըսէ, շարունակէ գոչել, աղաղակել և այդպէս լուռ մնար, Աննի'կ, կը սարսափեցնէս կոր մեզ, պուռաց վերջապէս, երբ պառաւ աղջիկը սկսաւ գլուխը տատանել արագ արագ իր նախկին տարակոյսի և հեգնութեան շարժումովը:

Եւ յետոյ, որովհետեւ Զարուհի իր կարգին սրբտապնդուած իր մօտ եկաւ, Աննի'կ խուլ, եղբրական աղաղակ մը արձակելով որ կարծես հեռուէն կուգար և մարդկային ու և է շեշտ չունէր, երեսի վրայ գետին ինկաւ, թուլցած քուրջի կտորի մը պէս....:

Առաւօտուն կանուխ Զարուհի մեկնեցաւ. իր դիտաւորութիւնն էր հայրը և հօրեղբայրը ստիպել որ այն օրն իսկ Աննի'կը փոխադրեն հիւանդանոց: Գիշերը երկար ատեն թոյլ և գրեթէ նուազած մնալէ ետքը, որու միջոցին Զարուհի Յակոբին օգնութեամբ մաքուր ճերմակեղէններ հագցուցեր էր պառաւ աղջկան և անկողնի մը մէջ պառկեցուցեր էին, առաւօտեան դէմ կրկին կատաղութեան տագնապ մը ունեցեր էր և իրենց քնատութենէն և ուժաթափութենէն օգուտ քաղելով, փախեր առանձնացեր էր սենեակը: Յակոբին բոլոր ջանքերը ա-

պարգիւն եղեր էին և չէին կրցած հիւանդ աղջկան սենեակը մտնալ որ այլ եւս բացարձակ լուռութիւն կը պահէր: Յակոբ կը սպասէր որ եղբայրները գալով միասին խորտակէին դուռը և կարենային բռնի ներս մտնալ: Եթէ պառաւ աղջկան ոսկիները չըլլային, չատո՞նց է որ Յակոբ առանց Աննի'կի անտարբեր եղբայրներուն սպասելու ըրած պիտի ըլլար նոյն բանը...: Կէս օր եղած էր և ոչ մէկ լուր չկար. Թօփհանէլի Օղլուի լայն փողոցին մէջէն դարնանային պտոյտի համար դէպի Չամլըճա և Պուլկուրլու գացողներուն կառքերը կ'անցնէին և կ'երթային առանց անոնցմէ մէկը իր դրանը առաջ կանգ առնելու. Յակոբ տօգոյն և նիհարցած, հիւանդի երեւոյթ ունէր իր քնատութենէն կարմրած աչքերովը, որոնց մէջ դարձեալ կեանքը մարած էր: Անբացատրելի անձկութիւնով մը հոգին լեցուած էր, կարծես կը զգար մօտալուտ դժբաղդութեան մը ծանրութիւնը որ արդէն կը ճնշէր իր վրայ. ուսերը կը կքէին և անհանգիստ կը պտըտքէր տան մէջ, տռանց գիտնալու թէ ինչպէս ինքզինքը պաշտպանէ վտանգէ մը՝ որուն ինչ ըլլալը չէր գիտեր և որուն ներկայութիւնը կը զգար սակայն...: Երեկոյեան դէմ իր ջիւղերը վերջին աստիճանի գրգռուած էին. ալ յայտնի էր, այդ օրն ալ Աննի'կին եղբայրները չպիտի գային. ի՞նչ կ'ընէր խեղճ աղջիկը իր սենեակին մէջ... արդեօք նուազած էր անկիւն մը, թէ արդէն մեռած... նախորդ գիշերուան ուրուականը կը ներկայանար աչքին և իրեն անօրինակ սարսափ մը կը ներշնչէր. ծերունի սպասաւորը իր կարգին սոսկումէն առանձ-

նացած էր խցիկին մէջ. ամբողջ տունին վրայ դժբաղդութիւնը կը սաւառնէր արդէն... և դուրսէն անցնողները զգալու էին ասիկա... : Երբ ըսկըտաւ միջնալ, Յակոբ վայրկեան մը խորհեցաւ երթալ քանի մը բարեկամներ գտնալ և անոնց ներկայութեան մօտեւ յիմար աղջկան սենեակը. բայց նախ որ գրեթէ բարեկամ չունէր, շատոնց ի վեր յարաբերութիւններէ զուրկ ըլլալով՝ իր ծանօթներուն թիւը իսկ սահմանափակ դարձեր էր և յետոյ պիտի չուզէր երբէք որ անտարբերներ գային և իր սիրելի ազգականուհիին սենեակը մտնային բռնի, ականատես ըլլալով անոր ամօթալի խեղճութեանը և գրեթէ մերկութեանը, այն Օրիորդ Աննիկին որուն չնորհալի անձը, իր բացառիկ ընդունակութիւններուն և կրթութեանը պատճառաւ հէքեաթի պէս բան մըն էր Սկիւտարցիներուն մըտքին մէջ :

— Վաղը առաւօտ առաջին շոգենաւով կ'երթամ Բերա, Սարգիս աղային դուռը ձեռք կ'առնեմ և ես գիտեմ զինքը հոս բերելու միջոցը. կը բաւէ որ ըսեմ թէ Օրիորդ Աննիկ իր խելքը գլուխը եղած ատեն գանձած դրամները ամէնքն ալ իր քով պահած է և մէկ ոսկի իսկ չէ ծախսած անկէ ի վեր... :

Այս մտածումով կաղդուրուած երկնցաւ, առանց հանուելու, բազմոցին վրայ և իր նախորդ գիշերուան անքունութեան պատճառաւ անմիջապէս քնացաւ :

Յանկարծ խորունկ քունին մէջէն արթնցաւ տարօրինակ աղմուկի մը պատճառաւ. իրեն թուե-

ցաւ թէ հեռուն փողոցին մէջ մարդիկ կը գոչէին, կը պոռային և յետոյ անաւասիկ իրենց դրանը կը զարնէին... անմիջապէս ելաւ կանգնեցաւ. կանթեղին լոյսը կը խեղդուէր հոծ մուխի մը մէջ որով սենեակը լեցուած էր... դուրսէն բռունցքի հարուած մը ապակի մը ջախջախեց և Յակոբ սոսկումով տեսաւ այլանդակ գլուխ մը որ կը պոռար.

— Հատեցէք, ծօ'... մէջը պիտի էրիք... :

Ակնթարթի մը մէջ ջախջախուած պատուհանէն քանի մը հոգի ներս խուժեցին... Նոյն միջոցին վարը բակին մէջ արդէն ուրիշներ կը պոռային.

— Հասէ՛ք, ջո՛ւր, ջո՛ւր... մարդ չկայ տուհին մէջ... ջո՛ւր... :

Բացուած պատուհանէն ներս եկող թարմ օդը քիչ մը կաղդուրեց Յակոբը և անմիջապէս պաղարիւնութիւնը գտաւ. առաջին մտածումը եղաւ Աննիկը ազատել... և որովհետեւ դէպ ի սանդուղը կը վազէր, դրացի մը զինքը մեղմօրէն դէպ ի ետ ընկրկեց.

— Վերը բոցերու մէջ է, դուրս ելէք... :

— Աննիկը վե՛րն է, գոչեց Յակոբ կակաղելով :

— Վերը մարդ կա՛յ... վերը մարդ կայ եղեր... :

Քանի մը հոգիներ մինչեւ սանդուղին կէտը բարձրացան, բայց մուխէն չհաշնդձ ետ վազեցին, նոյն միջոցին ջրհանկիրները հասան... : Յակոբ կէս մը մուխէն խեղդուած, կէս մը ողողուած ջուրով, գրեթէ խելակորոյս, հրմշակուելով ինքզինքը պարտէզը գտաւ. անկարողութենէն կատաղած մէկ ձայնի վրայ կը գոչէր.

— Աննի՛կը, Աննիկը ազատեցէ՛ք... :

Բայց երբ պարտէզէն աչքերը դէպ ի վեր վեր-
ցուց, տեսաւ որ արդէն բոցի հսկայ սիւն մը կը
բարձրանար տանիքէն և հարաւային օդէն մղուե-
լով կը տարածուէր դէպ ի մէկ կողմ ամբողջ տու-
նին վրայ. տանը ամէն ծակտիկներէն մուխին հետ
անհամար կայծեր կը խուժէին դուրս և կ'անձրե-
ւէին պարտէզին մէջ... երբեմն հովը կրակի կտոր-
ներ և խանձածներ թեթեւ փետուրի պէս կ'առնէր
և կը տանէր մինչեւ մօտակայ տանիքներուն վրայ:

Վարի յարկի պատուհաններէն այլ և այլ կարա-
սիւններ կը նետէին որոնք մեծ մասամբ կը ջախջախ-
ուէին գետնի վրայ: Յակոբ՝ անշարժ ինքզինքը
կորսնցուցած կը գոչէր.

— Աննի՛կը, Աննի՛կը... Աստուած իմ...:

Բայց ժխորը, պուշտուքները այնքան ուժով էին
իր շուրջը որ իր աղաղակները կը խեղդուէին բո-
ւորովին:

Հետզհետէ քանի դէպի բռնկած տան մօտենալ
կ'ուզէր, այնքան ետ կը հրուէր ամբոխէն... խառ-
նաշիթ խօսքեր ականջին կը հասնէին.

— Անկարելի է, չպիտի կրնան աղատել...:

— Չէ՛ ճանրմ, հապա ըսին որ խենդը առաջ-
ուրնէ փախցուցեր են...:

— Դուն ի՛նչ կ'ըսես, կրակը իր սենեակէն ելաւ:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, կը հեծեծէր
կէս հագուած կին մը, որ անկողնէն ելած փախչե-
ր, հասէ՛ք, Աստուծոյ սիրոյն, ջուր հասցուցէ՛ք,
հովը դէպի մեր կողմն է...:

Նոյն միջոցին ջախջախուած պատուհաններ
հրդեհէն կարմրած դէպի վար թափեցան... բազ-

մութիւնը ընկրկեցաւ ու Յակոբ նշմարեց որ Ան-
նիկին սենեակին պատուհաններն էին...:

— Աննի՛կ, գոչեց անգամ մըն ալ, այնպիսի
եղերակոսն սուր ձայնով մը, որ ամէնուն նայ-
ուածքները դէպի հոն դարձան: Ու ամէնուն թուե-
ցաւ որ բոցերուն մէջէն, որոնք ոլորտ ոլորտ դառ-
նալով սենեակին մէջ դէպի բացուած պատուհան-
ները կը խուժէին, կ'ախային ուրուական մը երե-
ցաւ, հազիւ թէ մարդկային սիւղէթ մը, որ արագ
արագ կը դառնար սենեակին մէջ և յետոյ յան-
կարծ աներեւոյթ կ'ըլլար մուխի սև և հոծ հոսան-
քի մը մէջ:

Թնդանօթի հարուածները կը թնդային նոյն մի-
ջոցին, և Յակոբին թուեցաւ թէ ամբողջ քաղաքը
կը տրոփէր իր ցաւովը... աչքերը մթնցան և ինք-
զինքը կորսնցուց, ու հազիւ զգայնութիւնը ունե-
ցաւ որ զինքը կը տանէին, կը հեռացնէին ժխո-
րէն...:

Իճատիէի մէջ, ուր փոխադրած էր զինքը իր
ընտանիքին ծերուկ մէկ բարեկամը, հազիւ ինք-
զինքին եկած կը լսէր պահապանին ողբաբին ձայ-
նը, որ կ'երկարաձգուէր ծանուցանելով հրդեհը.

— Եանկուն վար...:

Շունները կուլային և թափառական կը վազվը-
ղէին փողոցներուն մէջ. երբեմն անոնց լալիւնը կը
լսուէր գիշերապանին ողբին հետ...:

— Եանկուն վար...:

Մեքենաբար, առանց ինքզինքին գիտակցու-
թիւնը ունենալու, Յակոբ կը գոչէր.

— Աննի՛կը... ա՛խ, Աննի՛կը...:

—Աննիկը ազատեցին, ըսաւ վերջապէս ծերունկ բարեկամին կինը, աչքովը նշան մը ընելով ամուսնոյն...:

Ծնամարտութիւնը ա՛յն էր որ ոչ ոք գիտէր թէ ի՛նչ եղած էր Աննիկ. մինչև առաւօտ կրակը տեւեր էր. Սարգիս ամիրային տունը պարտէզներով չըջապատուած ըլլալուն առանձինն այրեր էր իր կազմած քներովը: Լուսնալէն ետքը միայն ջրհան-կիրները աւերակին մէջէն գտեր էին Աննիկին ած-խացած ոսկորները:

Այն օրը Զարուհի մինչև իրիկուն ի գուր ջանացեր էր որ հայրը առանց ժամանակ կորսնցնելու զբաղի Աննիկով, իրարու վրայ նամակներ դրկած էր գործատեղին, բայց հայրը կամ բացակայ եղած էր և կամ պատասխանած էր թէ՝ այն օրը չէր կրնար Սկիւտար երթալ:

Կէս օրէ ետքը ինքը ուզած էր անձամբ երթալ և հայրը համոզել, բայց մայրը յանդիմանած էր զինքը:

— Խե՛նդ ես Զարուհի, ի՛նչ կայ, այսչափ օր սպասեցին, թող այսօր ալ սպասեն, կիրակի օրով հայրդ գործին գնաց նէ, հարկաւ թէ չկրնար Սկիւտար երթալ:

— Հապա հօրեղբայրս, հապա դո՛ւն, հապա Տիկին Նոյեմբէն...:

— Ամէն մարդ իր գործը ինք գիտէ, յետոյ ատիկա երկի մարդու գործ է, մեզի՞ է մնացեր երթալ խնդը հիւանդանոց փոխադրել:

—Ա՛խ, մայրիկ...:

Յետոյ տեսնելով որ իր բոլոր փորձերը ապարդիւն եղած էին, սպասած էր երեկոյին հայրը տեսնելու, և այս անգամ վստահ էր թէ հետեւեալ առտուն անոր վիզէն պիտի կախուէր և բռնի գործադրել պիտի տար այդ գործը:

Զարուհի քանի մը ժամ պարապ ունենալով իր սենեակը քաշուեցաւ և թիկնաթոռի մը մէջ թաղուելով սկսաւ մտածել: Իր անցուցած խռովիչ գիշերը դեռ տենդով բաբախել կուտար սիրտը: Յակոբին վրայ երազելով յանկարծակի կարմրու-թիւններ կը գգար և այտերը կ'այրէին... յետոյ ամօթով կը յիշէր Մարտիկեանը. յանկարծ ոտքի ելաւ:

—Ա՛հ, պիտի տեսնայ անիկա, մրմնջեց խղդուկ ձայնով մը, թող անգամ մը հասկնայ կեանքին մէջ թէ ի՛նչ է կնոջ մը, ինծի՛ պէս կնոջ մը հետ խաղալը:

Ընթրիքէն առաջ պէրանքով հագուեցաւ և հա-յելին մէջ վերջին ակնարկով մը ապահովուելէ ետքը իր արդուղարդին, իր մազերու յարդարանքին վրայ մեկնեցաւ Տիկին Նոյեմբին տունը. այն գիշեր գիտէր թէ Մարտիկեան հոն պիտի ըլլար: Բնատուրութիւնը բնաւ հետք չէր ձգած իր թարմ դէմքին վրայ, մորթը միշտ իր անդուսի յղկուն փափկութիւնը ունէր, մինակ աչքերուն մէջ յոգ-նութիւն կար, որ չես գիտեր ի՛նչ մը կուտար կա-խարդիչ և հմայող իր նայուածքին:

Ընթրիքի միջոցին Տիկին Զարուհի այնքան ան-փութօրէն զուարթ երեւցաւ որ Մարտիկեան այս

անգամ ճշմարտագէտ բռնուած անոր սխրալի գեղեցկութենէն, անհանգստութիւն մը զգաց. արդեօք ո՛ւշ մնացած էր: Զարուհիին դէմքէն երջանկութիւնը կը ճառագայթէր և ասիկա կամովին էր բոլորովին, որուն յաջողութեան գաղտնիքը վրէժ մը ունեցող կնոջ սրտին մէջ է. իր գեղեցկութեան և բաղդին հետեւանքով Զարուհի թէև մինչեւ հիմա խաբելու, ինքզինքը ծածկելու կամ տարբեր ցուցնելու հարկ չէր տեսած և բնաւ փորձառութիւն չունէր, բայց մէկէն վարսետութեամբ կը կատարէր իր դերը այն հազուադիւրս արուեստագիտուններուն պէս որոնք առաջին անգամէն մեծ կ'ըլլան:

Ընթրիքէն վերջ Մարտիկեան խենդի պէս սիրահարուած էր Զարուհիին, բայց այլ եւս երկչոտութիւններ կը զգար այդ կրակի պէս կնոջ քով, որուն սիրտին մէջ կ'ենթադրէր թէ ուրիշին անուանը կար:

Երբ Տիկին Նոյեմի և Սարգիս Էֆէնտի հիւրասենեակին մէջ իրենց հիւրերով զբաղած էին, Մարտիկեան Էֆէնտի կը փափար Զարուհիին ահանջին.

— Ինծի պիտի խենդեցնես, Զարուհի', մի խընդար այդպէս:

— Ըսածներուդ մէջ լալու բան չկայ, կարծեմ:

— Այնքան կը սիրեմ քեզի, գիտե՞ս Զարուհի':

— Օ՛հ, այո', գիտեմ, շատոնց է որ գիտեմ:

— Գիտե՞ս նաև որ իմ վրայ տարակուսիլդ...:

— Է՛հ, վերջը... ըսաւ յանկարծ Զարուհի բարձրաձայն, ցրտութեամբ Մարտիկեանի աչքերուն մէջ նայելով...:

Քանի մը հոգիներ հեգնական նայուածքներ ուղղեցին Մարտիկեանին որ հեռացաւ, սրանեղ:

Հիւրերէն մէկը հրաւիրուեցաւ դաշնակ զարնելու: Մօցարդի մեղամաղձոտ սօնաս մը ունկընդրելով Զարուհի կը ժտածէր Յակոբին, որուն եղնիկի սեւ և երազուն աչքերը կարծես իրեն կը նայէին գորովանքով...:

— Մէկը ունի սրտին մէջ, կը խորհէր Մարտիկեան, յուսահատած իր ժամանակը անցուցած ըլլալուն. և ըսել որ ասկէ քանի մը շաբաթ առաջ այդ կինը իմա էր եթէ ուզէի...:

Սարգիս աղա թղթխաղով զբաղած և Տիկին Նոյեմի բամբասանքով՝ ոչ դաշնակին մօտիկ կ'ընէին ոչ իրենց շուրջը անցած դարձածին. միայն միւսիւ Գալուստ իր սուր մանիշակագոյն լեզուն կը հանէր շրթունքին վրայ կը պտտցունէր արագ արագ և իր պզտիկ բիւրրը կը խաղտայնէր հեգնանքով... վաղը սլաութիւնք բան ունէր. յանկարծ թնդանօթի հարուածները լսուեցան...:

— Կրակ կայ, ըսաւ Տիկին Նոյեմի և իր բոլոր ունեցածը ապահովագրած մէկու մը անփութութեամբ աւելցուց.

— Ո՛վ գիտէ ո՛ւր է:

Տիրան և Վահէ դուրս նետուեցան երթալ պատըզամէն գիտելու համար:

— Վահէ', դուն մի երթար, ըսաւ մայրը պաշտուելով:

Վահէ այլ եւս հակապատկեր կը կազմէր իր եղբորը հետ... Հափաղանց նիհարցած և տփգոյն գրեթէ մեռելային տփգունութեամբ մը, աչքի ա-

ռաջը կը հիւծէր. բժիշկները այլ եւս ամէնքն ալ համաձայն հազիւ մէկ տարուան կեանք կուտային իրեն. բայց այս դժբաղդ պարագան հայրը միայն գիտէր, որուն ցուրտ դեղին և պզտիկ բիրերը նոյն անտարբերութեամբ կը բարձրանային իր անօգուտ զաւկին վրայ. մայրը հակառակ իր առաջի օրերուն յոռետեսութեան երբ ամէն բան կորսուած կը համարուէր, հիմա սկսած էր յուսալ:

— Ամէնքն ալ տգէտ և անկարող մարդիկ են, կ'ըսէր բժիշկներուն ակնարկելով, ես ուրիշ միջոցաւ պիտի ազատեմ զայն:

Բոլոր յուսահատած մայրերու պէս սկսած էր սնոտի նախապաշարումներու գիմել. զանազան տեսակ հւնայիկներ կը ծանրանային տղուն վտիտ վզէն վար. ամէն օր կարգացողի մը կամ կախարդի մը կը տանէր, քաղաքին բոլոր այագմաները ընտանի դարձած էին իրեն և Տիկին Նոյեմի իր այս տեսակ տեղերու յաճախումէն ամէն օր հրաշալի բժշկութիւններու պատմութիւններ կը բերէր:

Իր շուրջի մարդիկը սկսած էին տարակուսիլ իր խելացի կնոջ համբաւին վրայ. հազիւ թէ կլնները զինքը կ'արդարացնէին.

— Յուսահատած մօր մը ամէն բան ներելի է: Քանի մը վայրկեանէն Տիրան վար եկաւ:

— Կրակը Սկիւտար կ'երեւի կոր, ըսաւ, մինչ ամէն ոք մոռցեր էր արդէն հրդեհը:

— Կարծեմ Սկիւտար ազգականներ ունիք, ըսաւ Սարգիս Էֆէնտիին՝ թուղթ խաղացողը:

Հապա, ըսաւ Տիկին Նոյեմի, նոյն խոսք փայտաշէն խոշոր շէնք մը:

— Ապահովագրուած անշուշտ...:

Սարգիս Էֆէնտի անտարբեր չարժուժ մը ըրաւ.

— Գրեթէ փլատակ մը... Ի՛նչ հարկ կայ մէջ մըն ալ վրան դրամ տալ, մանաւանդ որ եկամուտ չբերէր:

— Եւ արդէն ո ե է վտանգ չկայ, ըսաւ Տիկին Նոյեմի, շէնքը ամբողջովին պարտէզներով շրջապատուած է, հարկ է որ կրակը ի՛ր մէջէն ելնէ:

— Սկիւտար ո՞ր կողմը, դարձաւ ուժգնօրէն Ջարուհի, Տիկին Նոյեմի վերջին խօսքերէն ուշաբերուած:

— Դէպի Չամբճաի կողմը, ըսաւ Տիրան, ամբողջ լեռը լուսաւորուած էր բոցերով...:

— Բոցերը, բոցերը, կը թնդար Ջարուհիին մտքին մէջ, երբ խելացոր, չափազանց տոգուհած վեր վազեց սանդուղներէն:

Ոչ ոք ուշագրութիւն ըրեր էր երիտասարդ կնոջ վարմունքին, ամէնքը իրենց սովորական զբաղումին դարձեր էին, բայց Մարտիկեան, որուն աչքերը չէին հեռանար Ջարուհիէն, հետեւեցաւ անոր:

Վերը, պտուղամբն վրայ, Ջարուհի և Մարտիկեան կեցած կը դիտէին հրդեհը, որ չարաշուք կարմրութիւնով մը կը լուսաւորէր Սկիւտարի բարձունքը. Չամբճան դիւթական լեռան մը պէս կ'երևար բոցերուն ետեւէն և երկնքին վրայ ամպերը վարդագունած էին հրդեհին ցոլքերէն...

Նոյն միջոցին պահապանին ողբադին աղաղակը կը լսուէր Բերայի դեռ հեռաւոր փողոցներուն մէջէն.

Զարուհի ամբողջ մարմնովը կը դողդղար և անգիտակցաբար կրթնած էր Մարտիրոսին :

— Աստուած իմ, կը հեծեծէր շարունակ, հո՛ն է, այս բանը պիտի ըլլար վերջապէս, գիտէի... :

— Բայց հոգիս, հանդարտէ՛, կ'ըսէր Մարտիրոսն, այս կրակը բնաւ Թօփհանէլի Օղլու չէ, ուր կ'ըսես թէ քու ազգականներդ կը բնակին, անանկ ըլլար նէ հօրեղբայրդ, տիկինը, անտարբեր կը նստէին :

— Բայց մտիկ ըրէ քիչ մը, չե՞ս լսեր որ պահապանը, Սկիւտար, Թօփհանէլի Օղլու կը պոռայ :

Օ՛հ, կարելի՞ է վստահիլ, և յետոյ Թօփհանէլի Օղլու ընդարձակ տեղ է... :

Կամաց կամաց Զարուհի ապահովուեցաւ. նոյն միջոցին աւելի ուժգին բոց մը բարձրացաւ և հովէն հալածուած տարածուեցաւ հորիզոնին վրայ... Երկընքին վրայ ամպերը աւելի շառագունեցան :

Ի՛նչ աղուոր է, ըսաւ Զարուհի վերջապէս ակամայ սարսուռով... և յետոյ աւելցուց՝ ա՛հ, աս շուները կարծես թէ կ'ողբան գիշերին մէջ... ու պահապանին ձայնը... :

Իր բոլոր ջիղերը գրգռուած էին և յոգնած, թոյլ ու տաք կը զգար ինքզինքը. Մարտիրոսն Զարուհիին տկարութենէն օգուտ քաղելով թեւը անցուց մէջքին և հակառակ երիտասարդ կնոջ դիմադրութեան որուն սրտին բաբախումները կը զգար, զայն կուրծքին վրայ սեղմեց... :

Անդին Սկիւտարի բարձունքին վրայ բոցերը կը տոճուէին վերջապէս և լուսաւորները կ'երեւէին... :

— Ալ գրեթէ մարեցաւ, երթա՛նք, ըսաւ վերջապէս Մարտիրոսն, մինչ Զարուհի սեւեռած աչքերով կը նայէր եղերական գիշերին մէջ հետզհետէ մարող բոցերուն, հոգին լեցուն յուզմունքի, սարսախիւ և նողկանքի խառն զգացումներով :

ԱՉՔԵՐԸ

ՄԻԻԿԵՍՆ ընտանիքը քանի տարիէ ի վեր
կեսարիոյ չրջականերէն դադրելով հաս-
տատուած էր Պոլսոյ մէջ . սկիզբէն քաշ-
ուած և անհաղորդ ապրելէ ետքը՝ Փարիկ-
եան Գրիգոր ազա ձեռք ձգելով բաւական
բարեկեցիկ նիւթական կացութիւն մը, ըսկը-
սած էր փնտռուիլ իր թաղին մէջ և հետզհետէ
անձնաւորութիւն մը դառնալ . բարձրահասակ յող-
թանդամ մարդ մըն էր ան, լայն և սովորական
դիմագիծերով և նշանակելի ո և է բան պիտի չու-
նենար, եթէ չըթները, թուխերու յատուկ մանի-
շակագոյն և լեցուն շրթներ՝ արհամարհանքի կամ
աւելի ճիշդը դառնութեան արտայայտութիւն մը
չունենային . այլ սակայն իր յարաբերութիւններուն
մէջ ո և է կերպով դառնացած մարդ չէր երեւեր .
ընդհակառակը դիւրաւ խնդացող, փպտուն աչքե-
րով, աւելի անհող մարդու տիպար էր որ ամէն բան

իր զուարթ կողմէն կ'առնէ և որուն միակ մտահոգութիւնն է վայելել. արդէն՝ թաւ և դէպ ի վար կախուած պէխերը կը ծածկէին այդ զարմանալի շրթունքները, որոնք ամէն վայրկեան կը հակասէին իր անսպառ զուարթութեան և չդիտող մէկու մը համար բոլորովին աննշմարելի էին. միայն թէ երբ խօսակցութեան մը միջոցին, խօսքը դառնար ո՛ր և է գայթակղելի նիւթի մը վրայ, Փարիկեան իր արհամարհանքը կը յայտնէր ոչ խօսքով, ոչ շարժումով, այլ դէմքին վրայէն զուարթութիւնը կ'անհետանար, աչքերը թէեւ բաց, չէին նայեր և շրթները կ'երևէին միայն այն ատեն դառնութեան ծալքով մը որ տեսակ մը անհանգստութիւն կը պատճառէր ամէնուն:

Բայց այդ բոպէները շուտ կ'անցնէին և Փարիկեան Գրիգոր աղա իր ծանօթներուն համար զուարթ մարդ մըն էր, խօշ մարդ մը, և մանաւանդ թէ գործը գիտցող, հը՛մ...:

Այս վերջի յատկութիւնը մանաւանդ Պօլսեցի չյաջողուած խանութպաններ մասնաւոր խորհրդաւորութեամբ մը կ'արտասանէին, որուն մէջ հիացում կար, վախ կար, և տեսակ մը ջերմեռանդութիւն, գործի մարդու ջերմեռանդութիւն:

Աւելորդ է ըսել թէ Փարիկեանի վարկը սահման չունէր իր բնական թաղին մէջ և ասիկա ոչ թէ միմեկի նիւթական տեսակէտով. արդէն չէ՞ մի որ նիւթական վարկը իր հետ կը բերէ նաև բարոյականն ալ. երբ մարդ վստահ է թէ իր յաճախած տունը միշտ տոք վառարան մը պիտի դնէ, դեղեցիկ կարասիներ, առատութիւն, ալ

բարակը կը նայի, ալ մտքէն կ'անցնէ՞ բարեկեցիկ կամ հարուստ մարդուն հոգիին մէջ նայելու. նիւթական միջոցներէ զուրկ ընտանիք մը կրնայ չաբաջար քննադատուիլ, բայց նոյն այդ քննադատութեան պատճառ տուող թերութիւնները երբ բարեկեցիկ մարդուն քով տեսնուին՝ ներողամտութիւն յառաջ կը բերեն, լայն ազատամտութիւն մը կը հանդարտեցնէ ամէնէն բժախնդիր միտքերը:

— Մարդկութիւն է, կ'ըլլայ...:

Արդէն բարեկեցիկ մարդը իր շուրջը կը կրէ այդ մթնոլորտը, այդ մթնոլորտին մէջ պարուրուած է. ոսկին կը ցոլանայ, կը ճառագայթէ և լուսեղէն անբռնաբարելի շրջանակ մը կը շինէ. յանցանքը որի՞նն է. Փարիկեան Գրիգոր ալ շատ լաւ տեղեակ ըլլալու էր իրերու այս վիճակին. ասոր համար էր որ Պօլիս ընտանեօք հաստատութեան հինգերորդ տարին միայն յարաբերութեան մէջ սկսաւ մանկ տեղացիներուն հետ. անկէ առաջ անծանօթ, աննշմարելի գրեթէ, աննշան դրսեցի մըն էր դրացիներուն համար: Չբսե՞նք թէ գործը գիտցող մարդ էր:

* * *

Եթէ Փարիկեան Գրիգոր աղա աննշմարելի մնացած էր հինգ տարի, կարելի է ըսել թէ իր կինը բնաւ տեսող չէր եղած, այնքան փակուած ու ծածկուած մնացած էր իր տանը մէջ տասը տարեկան խեղանդամ, տժգոյն և հիւանդկախ աղջկանը հետ որ դժուարաւ կը քալէր, դժուարաւ կը շնչէր, և կարծես աշխարհ գալուն զղջացած էր, վերջապէս հրէջ մը՝ որ իր ծնողքը կ'ախջնէր և հօրը ըսել կուտար սրտմտութեամբ.

— Կայնէ՛, մանչ մը ունենամ... :

Եթէ իրենց յարաբերութիւններուն առջի օրերուն այդ պզտիկ վիժածը բամբասանքի առիթ տուաւ, միւս կողմանէ Տիկին Փարիկեանի հոյակապ գեղեցկութիւնը յայտնութիւն մը եղաւ. Պոլսեցի կլորիկ, խաթուն, կարմրուկ, լայնածաւալ կիներուն և դիւրաթեք շնորհով մը, մայրաքաղաքացիի յատուկ վաղանցուկ սիրունութիւնով մը օժտուած օրիորդներուն քովը չքեղ կազնիի մը չճաշակուած և վայրի գեղեցկութիւնը ունէր անիկա. հակառակ Պոլսեցիի և դրսեցիի ճաշակներու տարբերութեան, որ պատճառ կ'ըլլայ յաճախ մէկ կամ միւս կողմէ զիրար անգիտանալու, ոչ ոք համարձակեցաւ քննադատութեան ենթարկել Տիկին Փարիկեանի գեղեցկութիւնը: Անիկա բարձր հասակ մը ունէր, որուն վրայ խրոխտօրէն կը բարձրանար սեւ մազերով ծածկուած գլուխը, դիցունիի գլուխ մը, ա՛յնքան դիմագիծերը մաքուր էին. ուրիշ և ազնուական ճակատին վրայ մաղերը երկուքի կը բաժնուէին, և իր դեռ նոր Պոլսեցիացածի անճարակութեամբ — որ շնորհ մըն էր գրեթէ — անպաճոյճ կը հաւաքէր զանոնք ծոծրակին վրայ որ իր կիսադէմութիւնը, եթէ քիթը՝ թեթեւ մը արծուային՝ չխանգարէր հաճելիօրէն ընդհանուր գիծերուն քիչ մը շատ խիստ ներդաշնակութիւնը: Բայց իր ամբողջ անձին վրայ, ինչ որ ամէնէն աւելի զարմացում և գրեթէ յուզմունք կը պատճառէր, իր տարօրինակ աչքերն էին, իր սեւ և անթարթ աչքերը որոնց մէջ ապաստանած էին կարծես իր երիտա-

սարդ, գեղեցիկ և առանձին ապրող կնոջ հոգեկան բոլոր վրդովմունքները, կարօտները և անասման տրտմութիւնը. արդարեւ հակառակ իր ամուսնոյն համակերպած երեւալուն, որուն հրամանները կը կատարէր վարժ աղախինի մը խոնարհութեամբ և ճարտարութեամբ, հակառակ իր սակաւախօսութեան որ անխոթորիկ, անայայլ և ապահով կեանքէ մը ներշնչուած կը թուէր, իր աչքերը, տարօրինակ աչքերը յանկարծակի յայտնութիւն մըն էին՝ կարծես մեծ հրայրքով մը տոգորուած կամ մեծ դաշտիարի մը սեւեռած հոգիի մը բոլոր տուայտանքը մատնող:

Այդ երկայն կտրուած աչքերուն և սեւ թարթիչներուն ներքեւ սքողուած իր մութ խոշոր բերբերը շատոնց ի վեր վառուած և դեռ նոր մարած բանի մը տպաւորութիւնը կ'ընէին մէկէն ի մէկ, բայց երբ մօտէն դիտէիր, կարծես երկու բացուածքներ էին մշտնջենապէս վառուող հոգիի մը վրայ, որուն սաստիկ և մթին ցոլքը կ'արտայայտէին, այնքան ուժգին, գրեթէ ծակող էր իրենց փայլը, և որոնք թեթեւօրէն սքողուած կ'ըլլային կապտորակ շոգիով մը:

Երբ հեռուն նայելու համար արտեւանունքը կը քթթէր, այդ կապտորակ շոգին կ'ողողէր բոլորովին և ա՛լ աչքերուն ճերմակը չէր երևեր բնաւ:

Պոլսոյ այդ երկրորդական արուարձանին մէջ, ուր մանաւանդ սկսած էին յարաբերութիւններ հաստատել Տէր և Տիկին Փարիկեան, ոչ մէկը կարող էր կարդալու և նոյն խոյն նայելու այդ անօրինակ աչքերուն մէջ, որոնցմով արդէն Տիկին Փա-

ըրկեան տեսակ մը անհանգստութիւն կը ներշնչէր և թէև հիւրասէր և բարեացակամ ուրիշներու հանդէպ՝ անհաղորդ և օտար կը մնար բոլորովին :

Եւ հակառակ որ այդ վայելուչ հասակը կը կէտէր, կը բարձրանար ամուսնոյն հրամանները կատարելու համար անշուշտ, շարժումներու այն անգիտակից ներդաշնակութեամբ որ գեղեցիկ գիծերը իրենց մէջ իսկ կը պարունակեն կարծես, Տիկին Փարիկեան օտար կը մնար նաև ամուսնոյն, իր գաւկին, իր չհասկցուած և խորխտ գեղեցկութեան մէջ առանձնացած :

* * *

Սրբարեւ այդ շքեղ կաղնիին վրայէն փոթորիկ մը անցեր էր. տարիներ գլտորեր էին, բայց ատելութիւնը, զգացումներու սովի մէջ եղող բուռն հոգիի մը բովանդակ ուժովը մխրճուած էր իր էութեան մէջ և իր կեանքին խառնուած, իր գոյութեան մաս կաղմած էր :

Գաւառական սովորութիւններու համեմատ, զինքը շատ կանուխէն, գրեթէ տղայ նշանած էին Գրիգոր աղային. բայց այդ տառներկու տարեկան աղջկան մէջ կինը կ'արթննար զգացումներու տարօրինակ հարստութիւնով մը : Թէ ի՞նչպէս միջակ դասակարգէ, սովորական և դունտիկ մարդերէ կրնար ծնիլ այս աղջիկը որ խանձարուրի կատօններուն մէջէն իսկ արդէն կը յայտնուէր in-fanteի յոգնած աչքերով, որոնք կարծես դարաւոր փարթամութիւններու ձանձրոյթը ունէին իրենց մէջ, և յօնքերու այն անթերի գիծով զոր դիմադէտներ հրամայելու վարժուած անձերու և ա-

նոնց սերունդին միայն յատուկ կը նկատեն, այնպիսի գաղտնիք մըն է որ ամէն անգամ երեւան գալուն ի զուր զբաղեցուցած է դիտողները :

Ամէն պարագային դեռ բոլորովին դեռատի, Տիկին Փարիկեան սրտին խորէն զգացած էր այն մած անջրպետը որ զինքը կը բաժնէր ուրիշներէն, և ինքն իր մէջ ամփոփուած, ձեւով մը առանձնացած էր, միայն կրաւորապէս վարուելով դուրսի աշխարհին հետ. ու և է դաստիարակութենէ զուրկ և միտքը անտաշ, բնականաբար ինքզինք ամբողջապէս գնահատելու վիճակի մէջ չէր, բայց միւս կողմանէ խորապէս և անգիտակցաբար իր գերադանցութեան զգայնութիւնը ունէր, երբեմն այնպիսի ուժգնութեամբ մը որ գլխի պտոյտ կը պատճառէր իրեն, և թոյլ չէր տար որ իր ներքին կարողութիւններուն համաձայն ընթացք մը ունենայ կեանքին մէջ :

Այս պատճառաւ անտրտունջ ամուսնացաւ Գրիգոր Փարիկեանի հետ, առանց ինքզինքը կշեռլու, պզտիկ առեւտուրով զբաղող այդ մարդուկին հետ, որ իր տէրը կը դառնար :

Մ'ապլ և առանց ուրախութեան եղան ամուսնութեան առաջին օրերը, և օր մըն ալ Գրիգոր աղա մեկնեցաւ Պոլիս եկաւ բազմ փնտռելու : Կինը մնաց մինաւորիկ կեսրոջ տունը և տաժանելի յղութեան երկար ամիսներէ ետքը՝ իրենց աններդաշնակ ամուսնութենէն ծնաւ այս խեղանդամ աղջիկը : Հինգ երկար տարիներ անցան այդպէս և Տիկին Փարիկեան աղախինի դերին իջած էր կեարոջ տունին մէջ, առանց ու և է լուրի իր ամուսնի-

նէն, ուրկէց լքուած ըլլալու կրկին ամօթը և ցաւը զգաց իր չարաչար վիրաւորուած արժանապատուութեան մէջ, գուրգուրանքի միակ առարկայ ունենալով հրէշ տղակ մը, ողորմելի վիժած, որուն իր աղջիկը ըլլալը կը մերժէր ներքնապէս իր բոլոր վարժամ անձին հպարտութեամբը: Տիկին Փարիկեան հինգ տարիներու երկայն շրջանի մը մէջ իր յուզմունքի ծարաւի հոգւոյն խորը գիզեց իր ամուսնոյն համար՝ այն անմարելի և քինախնդիր ատելութիւններէն մէկը որ տակաւ առ տակաւ պիտի գրաւէր, պիտի ողողէր իր ամբողջ էութիւնը. այդ խուլ և զսպուած ատելութիւնը իր ծայրայեղութեան հասած էր երբ Փարիկեան իր մօրը գրած մէկ համակին մէջ ուղած էր որ կ'ինը և աղջիկը Պոլիա գան. հաստատուն գործի մը գլուխ էր անցեր և ալ չէր ուզեր պանդուխտ մնալ, Պոլսոյ թաղերէն մէկուն մէջ տուն մը բռներ էր և թէև դեռ համբերութեան պէտք ունէին, նստուած մով իր կ'ինը և աղջիկը կ'ապրեցնէր և հետզհետէ յառաջ կ'երթային: Փարիկեան, իր առանց ընտանիքի չարքաշ և զրկուած կեանքին մէջ, ամէն հաճոյքէ զուրկ, երբեմն երբեմն խորհած էր կնոջը, այն դեռատի աղջկան որուն տիրական գեղեցկութիւնը դրոշմուած էր մտքին մէջ. բայց քանի՜ մայրաքաղաքի մէջ վարած կեանքը կ'երկարէր և գաւառը ձգած մերձաւորներուն յիշատակը կը սքօղուէր, կասկած մը կ'արթննար կը ծաւալէր մտքին մէջ.

— Տեսնենք նորէն գեղեցիկ պիտի գան՞ամ այդ գաւառացի աղջիկը:

Փարիկեան Գրիգոր աղա չէր ուզեր աչքերուն հաւատալ. չլացած, հրապուրուած էր իր կնոջը հասունցած և համեղ գեղեցկութենէն և խենդի պէս սիրահարուած էր անոր, եթէ կարելի է ըսել թէ ամուսին մը կը սիրահարուի իր կնոջը. բայց հետզհետէ երկար տարիներու ընթացքին մէջ անդրադարձած էր որ գոյուած դուռ մըն էր կնոջը հոգին, անբռնաբարելի պատ մը, որուն ի դուր կը զարնուէր իր ճաղատ գլուխը. իր բոլոր փայփայանքները, գորովանքը ի դուր եղած էին. նոյն իսկ իր վիրաւորուած հայրութեանը մէջ կուլ աւելած էր ճղճիմ աղջիկ մը ծնած ըլլալու ամօթը և կնոջը ներած էր երկար տարիներու ամուսնունը անոր սիրտը շահելու համար: Իրաւ է թէ Տիկին Փարիկեան իրականին մէջ ո և է ձեռով գանգատու լու տեղի չէր տար իր ամուսնոյն. հլու և համակերպող՝ երբեք տրտունջ մը չէր եկած իր շրթունքներուն վրայ որ սրբապղծուած զիյուհիի մը հպարտ ցաւը կ'արտայայտէին, բայց Փարիկեան Գրիգոր աղան օրքան պիտի նախընտրէր գիմադրութիւնը, ըմբոստացումը, գոնէ անգամ մը բարկութիւնը տաքցնէր այդ մարմարէ մարմինը որ մեռելի պէս պաղ կը մնար իր քովը, ցաւազին գիշերներու մէջ ուր Գրիգոր աղա յուսահատած, կատաղութենէն է'ն վիրաւորիչ բառերը կ'ոռնար, որոնց կը յաջորդէին խելայեղիչ փայփայանքներ, երկայն այրիութեան մը տոկացող մարդու յամառութեամբ: Իր միտքէն կ'անցնէր իսկ իր կնոջը կրած երկայն մարտիրոսութիւնը, որուն պատիժը կը կրէր հիմակ: Եր-

բեմն երբ իր աչքերը կը հանդիպէին կնոջը ան-
թարթ միջին աչքերուն, որոնք կարծես պարապի մը
արհաւիրքին վրայ բացուած էին, Գրիգոր աղա ան-
բացատրելի անձկութիւնով մը լեցուած, զգայնու-
թիւնը ունենալով այն անսահման և մահադու ա-
տելութեան որով պարուրուած էր, գլուխը կը
շարժէր ակնարկէն և կ'ըսէր.

— Դուն իս պիտի մեռնես :

Իր տենդագին յուզմունքներէն և սիրոյ տագ-
նաւորներէն ետքը, յուսախաբ, ինքնալիման մը
մէջ կ'ընար որ կրնար երկար տեւել, եթէ անմի-
ջապէս իր մէջ չբարձրանար ուրիշները ի՞նչ պիտի
ըսեն իր մօտը : Ոչ մէկը իրենց ծանօթներէն չէր
թափանցած այն դժնդակ եղբերեղութեան որ ի-
րենց մտերիմ կեանքին մէջ տեղի կ'ունենար : Իր
գործերը լաւ կ'երթային, և ամէնքը զիրենք եր-
ջանիկ կը կարծէին. ի՞նչ պէտք կար որ ամէնքը
բանային իր արիւնոտած սիրտը և յօշոտէին, ոտքի
տակ առնէին իր յաւերքը : Ասոր համար էր որ Փա-
րիկեան Գրիգոր աղա կը ջանար մոռնալ իր ընտա-
նեկան վիշտը երբ կը ներկայանար ուրիշներու :
Ասկէ զատ երբ առաւօտուն գործին կ'երթար և
կը հեռանար իր կնոջը աչքերէն, թեթեւութիւն մը
կը զգար և ինքզինքը կուտար բոլորովին իր առե-
տուրին, բայց ինչ ալ որ ընէր իր բնական զուար-
թութիւնը հետզհետէ կ'անհետանար դաժան տրիս-
տութեան մը մէջ : Օրին մէկն ալ Փարիկեան Գրի-
գոր աղա, գլխու սաստիկ յաւէ մը բռնուած, կէս
օրին ձգեց իր գործատեղին և տուն վերադարձաւ :
Իր պաշտօնակիցները կ'ըսէին արդէն ատենէ մը
ի վեր.

— Աս մարդը բան մը ունի, առջինը չէ :

Շրթներուն անկիւնները դէպի վար կախուած
էին և աչքերը զուրկ նախկին զուարթութենէն,
կարծես կոյրի աչքեր էին, ա՛յնքան լոյսը մարած
էր անոնց մէջ. կորաքամակ և սարսալով բարձ-
րացաւ զառիվերներէն իր տունը համակու համար.
երկար ատենէ ի վեր տաժանքով քալած ըլլալու
զգայնութիւնը ունէր և կարծես ուսերը կը կքէին
քանի տունին կը մօտիկնար :

Տիկին Փարիկեան ընդունեց զինքը իր սովորա-
կան անտարբերութեամբ. երբ Գրիգոր աղա տեղա-
ւորուեցաւ անկողնին մէջ, նշմարեց — կամ իրեն
թուեցաւ, կարելի չէ ճշդել, — որ կապտորակ շո-
գին ալ աւելի կը ծածկէր իր կնոջը սե աչքերը և
անոնց նայուածքին աչրուցքը կ'անդրադառնար
հոգւոյն մէջ՝ անողոք, քայքայող, թունաւոր :

— Սա աչքերդ անդի՛ն դարձուր :

Երկար չստակեցաւ Գրիգոր աղա. բժիշկը ըսաւ
թէ ուղղատապէ բռնուած է. իր սաստիկ տենդե-
րուն մէջ բառ մը միայն կ'արտասանէր.

— Սա աչքե՛րդ, աչքե՛րդ . . . :

Այդ աչքերէն հալածուած էր մինչև ետքը և
իր բարեկամներէն ոչ ոք հասկցաւ թէ իր կնոջը
աչքերն էին այդ հետաւնող, սպաննող աչքերը . . . :

Գրիգոր աղա խոր թմրութեան մը մէջ թաղ-
ուեցաւ և առանց բառ մը մըմնջելու մեռաւ աչ-
քերը կէտի մը սեւեռած և արհաւիրքով ընդլայ-
նուած և զորս դրացի պառաւները դժուարաւ գո-
ցեցին :

Չափազանց տգեղ, մեռելին չափ ճերմակ,

Տիկին Փարիկեան իր սգալորի հագուստներով աւելի գեղեցիկ, անշարժ կը մնար, իբր թէ արձանացած ըլլար: Դիւրաւ կը բացատրուէր ասիկա:

Այնքան անակնկալ եղած էր հարուածը, կ'ըսէին ծանօթները, այնքան անգութ, ինչ պիտի ընէր հիմա խեղճ կիներ...:

Ծանօթներ և ազգականներ զբաղեցան Գրիգոր աղայի յուղարկաւորութեամբ, որ իր կացութեան արժանաւայել շքով տեղի ունեցաւ:

Ո՛չ երբ դադարը դուրս կը հանէին, ո՛չ երբ զանգակները ղողանջեցին, ո՛չ իսկ երբ յուղարկաւորներու թափօրը անցաւ տունին առաջքէն, Տիկին Փարիկեանի աչքերը չխոնաւեցան: Անոնք բոլորովին ողորուած իր հոգիին ատելութենէն բըզխող սև շողիւնով, այն հզօր ատելութենէն որ դերեզմանէն անդին ալ կ'անցնէր, կարծես իրենք իրենց մէջ կ'այրէին և պիտի փճանային իրենց յարատեւ սեւեռումին մէջ:

Բայց ոչ միայն հանդիսականները, այլ զիրենք մօտէն ճանչցողները իսկ մտքերնուն չանցուցին Տիկին Փարիկեանի հոգին գրաւող ճշմարիտ զգացումը, ու երկար ատեն մէկու մը խորունկ ցաւը բացատրելու համար կ'ըսէին՝

— Տիկին Փարիկեանին պէս, գիտե՞ք, այնքան ցաւը սաստիկ էր որ կաթիլ մը արցունք չեղաւ աչքերէն...:

ՅԱԻՆ ՀԵՇՏԱՆՔԸ

ԱՌ ՊԱՐՈՆ ՔԱՅ

ԵՌ Սօնիաի դէմքը ապաքինումի դալկութիւնը ունէր. նիհար՝ իր երկայն և ճերմակ շրջագգեալին մէջ, բազմօցին վրայ երկընցած և աչքերը տենդոտ լինծի հետ կը խօսէր ատենէ մը ի վեր.

«Յաւիս սաստկութենէն և գլխուս պըտոյաէն զգետնուած, սարսուռներէս դեղւուուն, առանց մտածումի համակերպեցայ հիւանդանոց մնալու: Բժիշկը կը ջանար զիս համոզել: Զինքը մտիկ կ'ընէի սքօղուած աչքերով և մտքով: Անշարժ կեցած էի, հիւանդանոցը մնալու որոշած՝ այլ սակայն անկարող որոշումս բաւերով արտայայտելու: Գիտես թէ ինչ սարսափելի հիւանդութեամբ մը կը տանջուէի: Վիրաբուժական դործողութիւն մը անհրաժեշտ էր և զիս շրջապատող անձերուն խօսքերէն, լինծի ուղղուած հարցումներէն և մանաւանդ լինծի շռայլուած տեսակ մը բարեւեցականութենէն հասկցայ թէ կեանքս վտանգի մէջ էր. բայց ամբողջ օրուան մը յողնութիւնը մէկ cliniqueէն միւսը, անորոշ՝ ընելիքիս ու հարուածուած ահելի յայտնութիւններէ՝ այնպիսի լինքնալքում մը պատճառեցին ինծի որ առանց կամքի

կը հետեւէի խօսակցութեանց, սարսափելու ոյժը իսկ չունենայով:

«Այլ սակայն հիւանդանոցին մէջ, գիշերը չկըրցայ քնանալ. մինչեւ առաւօտ խորհեցայ բոլոր այն բաներուն, որոնց պիտի ենթարկուէի և հիւանդանոցն հծծիւնները ու ցաւի ճիւղերը զիս կը յուզէին, ինչպէս եթէ անոնց տառապանքին դուժարը ծանրանար իմ վրաս: Անդիմադրելի ցաւ մը զիս կը գալարէր և կը զգայի քունքերս լեցուն ու սրտիս բաբախումները արագ և սպառնադէին իբր թէ վերջի մը շտապէին:

«Ժամերը անցան յամբարար:

«Դիւրեւ ծանր՝ յոգնութենէ, աչքերս կը թափառէին վախկոտ և խուսափող նայուածքով մը սրահին երկայնքին, ճերմակ անկողիններուն շուրջը մինչեւ որ վերջապէս արշալոյսին մէջ տժգոյն, աւելի ճերմակ և աւելի երկայն երեւցան ինծի:

«Կամաց կամաց վարժուեցայ այս կեանքին. առաւօտները աւելի թեթեւ էին և գիշերները երբեմն կը քնանայի: Բայց երբէք չպիտի մոռնամ երկայն սրահները, երկայն և ճերմակ ինչպէս եթէ պատանքով մը պարուրուած ըլլային և մանաւանդ չպիտի մոռնամ գիշերները, այն չվերջացող և սարսափելի գիշերները, երբ մինակս ցաւին հետ, անկարող ցաւին դէմ, կը տառապէի, մինչեւ առաւօտ, ջղագրգիռ, կուրծքս հեծկլտանքներէ խեղդուած և աչքերս վիրաւոր անքունութենէ...: Ձէ՛, չպիտի մոռնամ տժգոյն արշալոյսները, ինչպէս ոչ մէկ տեղ չեմ տեսած, և տաժանելի քունէ մը ետքը ծանրօրէն բռնաւորուած տառապանքներով

պիտի յիշեմ միշտ սուր ցաւերու զարթնումը՝ ուր միտքը պահ մը ընդարմացած՝ չարիքին յիշատակովը կը սարսուայ...: Յետոյ բժիշկին սպասումները ոճրագործի մը պէս դողահար ու շարքը բոլոր դործիքներուն, այն անգութ մետաղներուն որ քէչ մը ետքը միտիս մէջ պիտի մխուխն և պիտի գալարեն զիս անկողնին վրայ, ինչպէս երէկ, ինչպէս վաղը, ինչպէս մինչև վերջին օրս թերեւ...:

«Բայց, մտիկ ըրէ... ինչ որ միշտ կենդանի պիտի մնայ հոգւոյս մէջ, այն անտաւոր հաճոյքն է որ յանկարծ բղխեցաւ ցաւիս մէջէն և անյաղթելի ու հզօր՝ ընկճեց ամբողջ էութիւնս, զիս պահելով մշտնջենական տենդի մը մէջ՝ բաբախուն ցաւէ և հեշտանքէ...:»

Վրդովուած կը նայէի Սօնիային. գլուխը դէպի ետեւ հակած էր և իր յոգնած թեւերը կողմն ի վար կ'իյնային ու այնքա՛ն տժգոյն էր, այնքա՛ն տենդկար աչքերուն մէջ, որ կարծեցի թէ տագնապ մը պիտի ունենայ: Ինծի նայեցաւ եւ կարծես թափանցելով մտածումս, թեթեւ մը ժպտեցաւ և չառունակեց:

— «Արդէն վիրաբուժական գործողութեան օրն էր. անբացատրելի հաճոյքով մը կը ներշնչէի իջորո՜գորմը՝ որուն բարկ և դառն հոտը կը սպրդէր էութեանս մէջ, անդամներուս տալով հեռզհեռէ հեշտադին ընդարմացում մը. այլ սակայն միտքս տարօրինակ պայծառութիւն մը ունէր, այնպէս որ երբ աչքերս կը գոցէի՝ ինծի կը թուէր թէ արտեւանունքներուս թեթեւ վարագոյրը չէր կրնար ծածկել արտաքին աշխարհը:

«Եւ անդամներս պողպատի պէս կարծր, հետըզհետէ կը ծանրանային անկողնիս վրայ...»

«Յանկարծ փայլ մը, շողշողուն և անօրինակ փայլ մը լուսաւորեց ուղեղիս ամէնէն մթին անկիւնները: Ինչպէս գոհ էի սակայն անէանալուս. անյագօրէն կը շնչէի խորոճորմը որ հիմա աւելի ծանրօրէն կը ճնշէր ուղեղս, կարծես զայն պատռելով: Մարմինս բոլորովին թմրած, մինակ գլուխս կը զգայի՝ անհամեմատօրէն խոշոր եւ ցաւով լեցուն, իբր թէ ամբողջ էութեանս ցաւերը հոն ապաստանած ըլլային:

«Ինչպէս պիտի ուզէի աչքերս բանալ, սակայն հիմա ինծի կը թուէր որ արտեւանուէրս կը խըրուէին գանկիս մէջ երկաթէ կախարիչներու պէս և ինծի կը թուէր նաեւ որ խորոճորմի անցքը խոռոչ մը բացած էր շրթունքներուս և ռնգունքիս վրայ: Կը մտածէի, ահաասիկ ա՛լ վերջացած է, ա՛լ գոյութիւն չունիմ և եթէ ամբողջ մարմինս կտոր կտոր ընեն, ալ բան մը պիտի չզգամ. ինչպէս գեղեցիկ է սակայն. որովհետեւ դիմացս ճառագայթող լոյսին մէջէն տեսայ յանկարծ երկայն ճամբայ մը, ճերմակ ճամբայ մը որ անբիծ ժապաւէնի մը պէս կ'երկարէր դէպի անհունութիւնը, և լուսաւոր ամպեր կը տատանէին առանց աղտոտելու ճամբուն ճերմակութիւնը: Ահաւասիկ ճամբան ուրկէ պէտք է քալեմ:

«Եւ այս գաղափարը կը յամառէր մտքիս մէջ, կ'երկարէր ճամբուն երկայնքին. ինչպէս գեղեցիկ է, և ինչպէս կը տեսնէի լուսաւոր ամպերուն մէջ մանիշակագոյն բոյսեր անհունօրէն երկնցած և

պերճ՝ իրենց խոշոր և կարմիր բաժակներով, որոնք կ'օրօրուէին պարապին մէջ, երգելով անհամար բոժոժներու նման... հնքան այդ երգը դառն էր և հեշտագին միանգամայն թունաւոր ծաղիկներու բուրմունքին պէս...»

«Երկայն ատեն մտիկ ըրի. այլ սակայն զգացի որ շրթունքներուս վրայ խոռոչը կը մեծնար և յանկարծ իմ թմրած մարմնոյս մէջէն անընկճելի ցաւը բարձրացաւ մինչև գլուխս, կարծես ուղեղս ճեղքելով, և ամէն բան անյայտացաւ շուրջս...: Աչքերս բացի տաժանքով և տեսայ մարմինս անկողնիս վրայ ինկած, վտիտ և աժգոյն՝ դիակի մը պէս:

«Վերքը բացած էին, մորթս չոր և կտրտորակ կ'ուռէր, բժիշկը վրաս հակած էր արդէն, նշգրտակը մասններուն մէջ:

«Օ՛հ, գոչեցի սարսափահար... դեռ քնացած չեմ... դեռ քնացած չեմ...»

«Յաշուրեցայ բարձրացնելու գլուխս, բայց մարմինս անկենդան՝ դամուած մնաց անկողնին: Անբացատրելի սարսափ մը լեզուս կը ծանրացնէր, և կը զգայի խորոճորմին հտը հիմա աւելի ուժով, աւելի դառն, որ նողկանք կուտար ինծի և կոկորդս կը սեղմէր: Հալած կապարի պէս ծանր և այրող արցունքներ կ'իջնային այտերէս վար, կարծես մորթս սկրդելով և քունքներուս վրայ մազերս կը թրջէին սպաղ քրտինքով մը:

«Բժիշկը՝ Տոքթ. Բարօ ինծի եկաւ, գլուխս հանգչեցուց բարձին վրայ, քրտինքս սրբեց և անհուն բարութեամբ մը որ անջնջելի մնաց հոգւոյս

մէջ, երկարօրէն նայեցաւ ինծի. այդ նայուածքին աղդեցողութեան տակ՝ աղու մը պէս տկար և ըմբոստանալու անկարող՝ յամրաբար աչքերս դոյցեցի. քիչ յետոյ լռութիւն մը տիրեց մտքիս մէջ. ինծի կը թուէր սակայն որ աչքերս բացի, որովհետեւ ակնակապիճներս պարապ կը զգայի. բայց բան մը չտեսայ և յանկարծ մութին և լռութեան մէջ ձերմակ մարմին մը երեւցաւ դիմացս, տոգոյն և նիհար մարմին մը, արիւնոտած՝ խոշոր վէրքով մը. և այս մղձաւանջը մնաց մինչև ետքը մտքիս մէջ տարտամօրէն գաղտնիքով ունենալով թէ ա՛յդ իմ մարմինս էր:

«Երբ արթնցայ, անկողինը թրջուած էր թանձր կարմիրով մը և ամէն կողմէն կողերուս երկայնքին՝ այրող արիւնը կը հոսէր դանդաղօրէն. Տօքթ. Բարօ, որուն ձեռքերը կարմրած էին իմ արիւնէս, և աչքերը կը փայլէին սարօրինակ տենդով ինծի կը նայէր: Այս միջոցին հաղիւ թէ նշմարեցի բոլոր ասոնք. անձկութեամբ լեցուն էի և մղձաւանջը կը յամառէր ուղեղիս մէջ. և հետզհետէ քանի՛ մարմնոյս ընդարմացումը կը դադրէր և միւր կը վերսկսէր ասրելու, այնքան սուր ցաւեր՝ նշգրտիկն հետքերէն և վէրքէս հոսած արեան խոնաւութիւնը զիս կը ցնցէին ջղաձգօրէն:

«Այսպէս անցուցի բոլոր գիշերը: Առաւօտեան դէմ միայն խորունկ քունով մը կը քնանայի, երբ մէկէն արթնցայ. դիմացս կը տեսնէի Տօքթ. Բարօին արիւնոտ ձեռքերը և կը զգայի իր նայուածքը աչքերուս մէջ. վերստին ասրեցայ գինովութեան և ցաւի վայրկեանները և քանի՛ կը խորհէի

ատոնց, տենդիս մէջէն՝ հեշտանքի երկայն սարսուռներ կը ցնցէին հոգիս...»

Նայուածքը բիրերուս մէջ, ակունները գրեթէ սեղմուած, ձայնը մարած՝ իր տոգոյն շրթունքներով Սօնիա կը միմնջէր.

— «Ի՛նչպէս քեզի բացատրել արիւնին գինովութիւնը. քու արիւնդ որ կը հոսի կողերէդ վար, և մեծ ցաւին ընդարմացումէն հաղիւ զարթնած՝ բժիշկին տեսքը արիւնոտ ձեռքերով, քու արիւնէդ կարմրած: Զօրաւոր մղում մը զգացի դէպի այդ ձեռքերը և զանոնք վերստին տեսնելու բաղձանքը զիս կը տանջէր: Անոնք բան մը ունէին իմ էութենէս, անոնք պայքարած էին իմ ըմբոստացած միտիս դէմ, և զիս ընկճած էին սարսափելի մետաղը մխրճելու համար վէրքիս մէջ:

«Անոնք իմ տէրս դարձած էին, իմ բացարձակ տէրս. ինքնամոռացումի անյաղթելի զգացում մը զիս կը հպատակեցնէր անոնց: Եւ հեշտանքով գրչուիս ձգեցի բարձին վրայ և աչքերս դոյցեցի աւելի ուժով զգալու համար իմ վրաս, արիւնոտ ձեռքերուն ծանրութիւնը...»

«Եւ ահաւասիկ. անկէց ի վեր օրեր անցեր են, բայց այդ ամենահզօր աղդեցողութիւնը չէ հեռացած ինձմէ. ընդհակառակը ամէն օր բան մը տեղի տուաւ իմ մէջէս:

«Մարմինս՝ հնազանդ ցաւին՝ հոգւոյս մէջէն ծաղկեցուց հիւսնդագին հաճոյք մը որ ամբողջ օրը սիրտս բարխել կուտար սպասուած ժամուն յիշատակովը. գիշերը երբ յոգնած գլուխս կը ծանրանար բարձին վրայ, այլ եւս չէի խորհեր հիւսն-

դուժեանս տեւողութեանը վրայ: Աչքերս սեւեռած
դողդաացող լոյսին երկարօրէն կը խորհէի անոր և
զայն նորէն տեսնելու վախաքիս մէջ այնքան ան-
համբեր էի, այնքան տենդազին որ չէի կրնար
քնանալ և ժամերը կը համրէի ջղագրգիւ անձկու-
թիւնով մը:»

Աչքերը աչքերուս մէջ ինծի կը շարունակէր
հայլի: Այն ատեն մէկէն և յանդգնօրէն ըսի իրեն.

— Սօնիս, բայց դուն կը սիրես Տօքթ. Բարօն:

Անիկա աչքերը չխոնարհեցուց և այսօրը տըժ-
գոյն մնացին: Միայն գլուխը ծռեց մէկ կողմ և
յոգնած բայց որոշ ձայնով մը պատասխանեց.

— «Ո՛հ, չեմ սիրեր Տօքթ. Բարօն... որովհետեւ
հիւանդութիւնը գարշելի կ'ընէ մեզ. այնքա՛ն հա-
մողուած էի որ իմ վիրաւոր մարմինս միայն նող-
կանք կամ գլխաւորէն պիտի ներշնչէի իրեն...
բայց այո՛, թերեւս ղինքը պիտի սիրէի յիմարա-
բար՝ եթէ անիկա մարդասպանի մը պէս դանակը
միտած ըլլար իմ առողջ մտիս մէջ, եթէ ա՛յն ատեն
տեսնէի իր ձեռքերը արիւնոտ իմ արիւնէս և աչ-
քերը տենդազին ինծի պատճառած ցաւէն:»

ԱՅՈՒՂԸ

(ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՐԳԵՐ)

Հոգիս շրորեցնեմուս վրայ եկած, քեզ
անցաւ մըն աչ քեանեղ կ'ուզե. եղբայ
երբա՛յ քե վերադառնայ իմ մեջս.
աւուր համար քու հրամանդ ի՞նչ ե,
Սիրելիս . . . :

ՏԻՎԱՆԸ ՀԱՅԵԸ

Ի՞նչի անուշ քան լուսաւոր յասմիկները
առաւօտին մէջ, աւելի խռովիչ քան անոնց
սուր և թափանցող բուրմունքը որ կը
խնկաւետէ միջոցը, աւելի վափուկ քան
արշալուսային երանգները որ հորիզոնին
վրայ կը նուազէին, աչուզին երգը սրտա-
գին կը բարձրանար առաւօտուն:

Ու թաղին տուններուն մէջ նոր դարձնած աղ-
ջիկներու ստուերները կը դողդոջէին վանդաղներու
ետեւէն:

Մտի՛կ ըրէք երգը...: Ինչպէս բուրվառի մը
մէջէն թանկագին և նուիրական բուրմունքը, անոր
երգը կը բարձրանար հոգիէն. և անոր շեշտերէն ու
եղեւէջներէն արքիւ՝ թռչունները կը լռէին ոտտե-
րուն վրայ, ու նոճիներուն մթին դագաթները կը
հակէին մեղմիւ ջինջ և կապոյտ մթնոլորտին մէջ:

Յասմիրին թուփը սարսուռով իր ծաղիկները կը թափէր գետին և իր հոտաւետ շունչը կը խառնէր աշուղին երգին :

Որովհետեւ առաւօտին մէջ՝ երբ աղջիկները իրենց երազկոտ աչքերը հազիւ կը բանային և մինարէները կը վարդադուռէին արշալոյսէն, երբ կանանչ և ձերմակ մօզօղիները իրենց ճակատը կը ցրցէին ոսկեզօծ յիշատագրերով խորշոմած՝ անիկա սիրոյ երգն էր հոգեւին և խոյացող՝ զարթնումի առաջին ժամուն մէջ :

* * *

Ո՞ր հեռաւոր երկիրներէն՝ ուր իր թախիծը և սիրոյ ծարաւը պտտցուցած էր, ո՞ր երկիրներէն թափառական, որոնք դեռ թրթռուն իր ձայնէն կը տրոփեն, և իր ոսկեղէն խօսքերուն թանկագին արձագանգը կը պահեն իրենց լեռնակողերուն մէջ՝ անիկա եկած էր հոս իր հոգիին պերճանքովը բոցավառելու երազները :

Տօգոյն աղջիկները՝ իրենց քօղերէն աւելի ձերմակ, պատշգամներու վրայ՝ սաղարթներէն սքօղուած, հասակնին կը ձկն դղրդուած անոր երգին հրապուրանքէն ու վարանոտ նայուածքներ, տրիւրութիւնով վարադուռուած՝ կը դուշակեն միջոցներէն անդին՝ նոյն հրապուրանքին ներքեւ բարախող սիրտերը :

Ո՞ր հեռաւոր երկիրներէն՝ ուր դեռ եփենոտէ մարմիններ ծաղապատիկ նստած և ճակատնին արեւուն՝ կը սպասեն անոր երգին յիշատակովը, ո՞ր նուիրական գետեղերքներէն որոնք իրենց սատափէ յատակին մէջ անոր քայլերուն հետքերը կը կրեն,

ո՞ր ճամբաներէն ուր կախարդուած օձերը իրենց բոյնին մէջ անդամալոյծ և կոյր կը սպասեն անոր, ո՞ր երկիրներէն թափառական անիկա եկաւ մեզի :

Աւելի անուշ քան խնկող յասմիրներուն յետին և դերադոյն բուրմունքը, աւելի գեղեցիկ քան աշուղին երգը, ձերմակ և երկայն ձեռք մը կ'երկընար թուփին մէջէն, բարձրացած վանդակին ներքեւէն :

* * *

Յամրաքայլ և հանդիսաւոր գնացքով՝ ամէն առաւօտ աշուղը կը յառաջանայ թաղին մէջէն. հազիւ թէ աղօթողին ձայնը մարած է օդին մէջ և մինարէներուն գազաթները, վարդադուռած արշալոյսէն, հորիզոնին երանդներուն մէջ կը հալին :

Նոր բացուող ծաղիկներ՝ արեւուն առաջին փայփայանքէն դողդոջուն՝ իրենց թարմ բուրմունքով ապրելու հնչտանքը կ'երգեն և նորածին թիթեռնիկներ՝ օդին մէջ սաւառուն՝ դարմանքով կը նային երկնքին և իրենց թաւեայ թեւերը կը թօթուեն հրճուանքէ :

Իրարու ետեւէ բարձրացած տուները՝ պատաստուկ բոյսերով հագուած՝ որոնք ամէն օր քիչ մը աւելի կը մագլցին փեղկերն ի վեր և դուրս երկնցած շահնիշխիւներուն ծաղկազարդ կողմներու երեւոյթը կուտան՝ իրենց թարմ կանանչներուն մէջէն կարկառելով ձենողկուզակներու ողկոյզներ, ձերմակ վարդեր կամ տօգոյն յասմիրներ, ու կզմինարները բուսականութեամբ բեռնաւորուած հետզհետէ կը տօգունին արեւին լոգանքին մէջ :

Աշուղը կը յառաջանայ երգելով. իր աչքերը՝

որոնք աղամանդի կարծր շողիւնը ունին՝ սեւեռուն պարապին մէջ՝ չեն նայիր բնաւ :

Տուներու մէջտեղ պզտիկ գերեզմանոցներու ջիւղ նոճիները իրենց սե հասակովը կը գալարուին և դամբանաքարերը կը դղրդուին կարծես հողին վրայ : ճամբուն վրայ՝ հեռուէն , քողարկուած կիներ մետաքսեայ գունադեղ և ճկուն վերարկուներու մէջ փաթթուած , կը կենան պահ մը և կարծես կը դեղեկին յուզմունքէ :

Աշուղը իր երգէն գինովցած չտեսնար անոնք . անոր պղնձագոյն մորթին վրայ ուր բոլոր կլիմաները իրենց հետքերը թողած են , անհիւրընկալ երկիրներու սպիւններ իրարու կը հանդիպին . սեւ մօրուքը դէմքը կը շրջանակէ և գրեթէ կը ծածկէ անգոյն շրթունքները որ այս միջոցին աւելի կը տեղանին :

Մուշտակէ գալրաքին վրայ ճիշդ ճակտին վերեւէն զմրուխտ մը՝ վայրենի և կանանչ նայուածքի մը պէս կը քթթէ և երկու արծաթէ օղակներ ականջէն կախուած՝ իրենց տոյն ցլքը կը դնեն այտերուն վրայ :

Դալխամանները և Ժժմակները , թանկագին քարերու հետ , — խորհրդանշանական յիշատակներ — կը ծանրանան վզէն վար և կուրծքին վրայ կը խառնուին իրարու : Զախ ձեռքին մատները ոսկիէ օղակներով հեռացած իրարմէ՝ կը հանդէն սրտին վրայ , և արմուկն ի վար սե խշխշը կը կախուի , որուն վրայ անհամար գիծեր սրբադան բառեր և առեղծուածային պատկերներ կը քանդակեն , և էնթթարին ծալքերը մէջքին վրայ կը սեղմուին լայն

մետաղեայ գօտիով մը , որուն վրայ սուտակներ արիւնի կաթիլներու պէս կը հոսեն իրենց շողշողուն կարմրութիւնը :

Անիկա կը յառաջանայ իր բոլոր անձին պատկառելի խաղաղութիւնովը , և իր շրթունքներէն երգը կը հոսի աւելի անուշ , աւելի ճկուն , մինչ սե յօնքերը հեշտագին ցաւի մը արտայայտութեանը մէջ իրարու կը միանան պղնձագոյն ճակտին վրայ :

Հեռաւոր և տարաշխարհիկ գգուանքի մը յիշատակն էր որ ձայնը կը դողդղացնէր յաստիկի թուրին ներքե , և անոր նուազկոտ ելեւէջները , բեկիւն հեծկտուքներու պէս կը ստուերէին անուշ աչքերը երազկոտ աղջիկներուն , պատշգամներուն վրայ :

Աւելի շնորհալի քան անոնց մանկական հասակը , աւելի փափուկ քան իրենց մէջ խայտացող անորոշ զգայութիւնները , հողի մը կը հսկէ վստիկալին ներքե , և ամէն առաւօտ ձերմակ ձեռքը կ'երկնայ սովորական ողորմութիւնը տալու նուիրական աշուղին :

* * *

«Ի՞նչ փոյթ թէ քու դէմքդ , միշտ ծածկուած վանդակէն . չպիտի տեսնամ բնաւ . դիտեմ որ հոն ես ու քու սիրելի ներկայութիւնդ բաւական է ինծի երգելու համար քու անձանօթ էտ թեանդ հրապոյրը :

«Չէ՞ մի որ ամէն առաւօտ քու վարդագոյն մատներդ իրենց աստուածային ջերմութիւնը կը փոխանցեն ինծի , և անոնց հպումը այրուցքի մը

պէս զօրաւոր՝ ալ միշտ պիտի գալարէ զիս ցաւէ
և հեշտանքէ :

«Ալ բոլորովին իմ մորթս յողնած է փայտա-
յանքէ, և ամէնէն խոտաւորող աչքերը ալ բնաւ
չպիտի ծարաւցեն հողիս, ի՞նչ փոյթ թէ քու
տենդազին նայուածքդ որուն ջերմութիւնը կը
զգամ ճակտիս վրայ ամէն առաւօտ, չպիտի խառ-
նուի իմ նայուածքիս ու քու շնորհալի հասակդ
որուն ստուերը հազիւ թէ կը գուշակիմ անծանօթ
պիտի մնայ ինծի :

«Գիտեմ որ, սիրելիս, քու ձեռքդ պիտի երկըն-
նայ ամէն առաւօտ, յասիկի թուրին մէջէն, և
իմ երգս աւելի թեթեւ և գեղեցիկ պիտի ըլլայ քու
շունչովդ խնկուած մթնոլորտիս մէջ :

«Թող վանդակդ բնաւ չբացուի և թող ստուերդ
աւելի թեթեւ, անտեսանելի ըլլայ ինծի համար .
ի՞նչ փոյթ նոյն իսկ եթէ իմ երգս քու հոգիդ կը
վրդովէ և քեզի մտածել կուտայ ուրիշի մը վրայ...
որովհետեւ ա՛հ, քու տենդոտ մասնորդ ինծի կը
պատմեն երազներէ խռովուած գիշերները, և ան-
կարելի երջանկութեան մը տենչանքը...»

* * *

Մինչեւ որ տանիքներու վրայ մագլցող տերեւ-
ները գեղնեցան, մինչեւ որ բոյն դրած թռչուն-
ները հեռացան մեր երկիրներէն և սեւ նոճիկները
միայն հովէն մտրակուած իրենց մշտնջենական
դառնութիւնը լացին, աշուղը եկաւ երգելու :

Եւ իր երգը ալ աւելի գեղեցիկ էր ամէն առա-
ւօտ ու ձեռքը որ կ'երկնար յասիկի թուրին
ներքեւէն աւելի տխուր ու վտիտ հետզհետէ :

Առաւօտ մը այլ եւս վանդակը չբարձրացաւ և
անբնակ տունը փեղկերով դոց կոյր մնաց աշուղին
յուսահատական երգին :

Ճերմակ աղջիկներ, աշնան հովերէն դալկահար
յամբարար կը քալեն ինկած տերեւներուն վրայէն
և մերկացած պատշգամներուն վրայ անոնց քողար-
կուած գլուխները կը հսկեն տխրութեամբ :

Մտիկ ըրէք աշուղին երգը, որովհետեւ յամբիկի
թուրին ներքեւ որ այլ եւս կմախքի մը պէս կը
գալարուի լուռ տունին վրայ իր կապկպուած և
վտիտ ճիւղերով՝ անկա կ'երգէ իր վերջին երգը :

* * *

«Անտառին մէջ՝ մայրիներու շուքին տակ մե-
նաւոր և դողդոջուն ծաղիկ մը իր բաժակը կը բա-
նար... երբեք ստուերները յղկած էին անոր
թերթիկները և արեւի խոստափուկ ճառագայթներ
միայն իրենց ամէնէն նուրբ երանգները շնորհած
էին անոր :

«Պզտիկ ծաղիկ, բուրումնաւէտ և շնորհով առ-
լի, ի դուր տառանեցար քու բարակ և դիւրաթեք
ցօղունիդ վրայ. երբ թիթեռնիկները արեւէն գի-
նով կը պարէին օդին մէջ և իրենց դարձարձիկ
սլացումին մէջ հազիւ կը կենային արնազոյն ծա-
ղիկներուն վրայ, քու քովդ չմօտեցան երբէք :

«Եւ գիշերաշրջիկ թռչուններ իրենց ճերմակ և
փակ արտեւանունքներուն ներքեւ քու փափուկ
սիլուէթը չէ որ ունէին թանկագին զգայնութեան
մը պէս որ իրենց կոկորդը կը թրթռայնէ :

«Ի դուր քու թերթիկներդ սարսուցին և նուա-

ղեցան ու ղեկիւնը չանցաւ քու վրայդ... ու
առաւօտուն երբ ծառերը ցօղերով բեռնաւորուած
առաջին ճառագայթներուն ներքեւ կ'արտասուէին,
ի զուր քու բուրմունքովդ հրաւիրեցիր այն ձեռքը
որ պէտք էր քեզ քաղէր և որուն համար ծաղկած
էիր մենաւորիկ և տխուր մայրիներու ստուերնե-
րուն ներքեւ:

«Իմ երգս այլ եւս մենաւորիկ ծաղիկն է ամուլ
և արեւին կարօտովը դալկահար: Որովհետեւ այլ
եւս բնաւ քու ձեռքդ չպիտի երկնայ իր հեշտա-
ւէտ ջերմութիւնով սիրտս սաքցնելու:

«Այլ եւս որո՞ւ այդ մատները, վարդագոյն
եղունգներով, որոնց հպումը այնքան ցանկալի էր
ինծի համար, այլ եւս որո՞ւ կը բաշխեն իրենց կա-
խարդող հրապոյրը:

«Եւ երբ դիմացս երկնցով ճամբուն մէջէն հե-
ռանամ, քեզ կորսնցուցած ըլլալու յիշատակովը
բեռնաւորուած, որո՞ւ պիտի երգեմ իմ սրտիս դառ-
նութիւնը:

«Պիտի հանդպիմ ձեռքի մը որ նորէն կեցնէ
դիւ ճամբուս վրայ և որուն համար կարենամ եր-
գել մշտնջենական տենջանքները հոգիիս:

«Ու երբ միամիտ և երազուն հոգիներ աչքեր-
նին գոյնն հեշտանքէ, և երբ զարմացած և յա-
փըշտակուած իրարու հարցնեն — «Մեզմէ որո՞ւ
համար», իմ երգս քուկդ պիտի ըլլայ որովհետեւ
հոգւոյս մէջ պիտի հծծէ միշտ դառն տարակոյսը:

«Այլ եւս որո՞ւ այդ մատները, վարդագոյն ե-
ղունգներով, որոնց դգուանքը այնքան ցանկալի
էր ինծի, կը բաշխեն իրենց կախարդիչ հրապոյրը,
այլ եւս որո՞ւ...:»

ՏՂՈՒ ԲՆԱԶԴՆԵՐ

«Շոս մի սիրեր ասելդ կուգայ.
Շոս մի ասեր սիրելդ կուգայ:»
Ժողովուրդ. առած

Ի ԶՕՐԷՒ արեւը շեշտակի կ'իջնէ պարտէ-
ղին վրայ. գետնի աւաղները տաքութե-
նէն խլրտուած՝ ոսկեզօծուած են բոլորո-
վին. երկինքին վրայ ոչ մէկ ամպ չկայ,
միապաղաղ և լուսաւոր կապոյտ մը որ
հեռաւորութիւններու մէջ լեզակագոյն
թանձրութիւններու կը փոխուի, որ երբեմն կը
ծածկուի բոլորովին ճառագայթներով և կամարի
մը պէս կը ճնշէ օդը և պղնձագոյն ցուրեր ունի.
աննշմարելի ոստայնի թելեր յանկարծակի և չողշո-
ղուն կ'անցնին: Զքօսանքի ժամը երկարաձգուած
է, և տղաքը՝ դոյնդգոյն դողնոցներով՝ բաւական
ատեն թռչկոտելէ ետքը, խումբ խումբ կը հանդ-
չին պատերուն երկայնքը, շուքին մէջ ապաստա-
նած: Ծարաւը և չափազանց տաքը ձայները կը
մարեցնեն. գետինը նստած աղջնակներ, թուերնին
մինչեւ արմուկնին սովորած՝ նուաղկոտ և գրեթէ
կանացի դիրքեր կ'առնեն. մանչեր ձեռքերնին
գոգնոցին ներքեւէն տափառներնուն գրպանը դը-
րած, ոտքի վրայ մօտիկ կ'ընեն անոնց շատախօսու-
թիւնները:

Արդէն դասակարգերու և ընկերութիւններու բաժնուած են անոնք, և իւրաքանչիւր խումբին խօսակցութեան նիւթերը բոլորովին կը զանազանուին իրարմէ: Հովանուտ թմբի մը ներքեւ, որ պարտէզին միակ ծառն է, բունին շուրջը ցցուած կոճղերու վրայ, որոնք արմատներուն ճիւղաւորումէն ուռճացած՝ հողը ճեղքելով դուրս խուժած են, աղջիկ մը մենաւորիկ նստած է երկու ափերուն մէջ առնելով այտերը, և արժուկները կրթնցուցած ծունդերուն. կոսերուն եղերքը արցունքին խոնաւութիւնը կայ, և շրթները զայրոյթէն կը դողդղան. անիկա անդադար կը նայի դիմացը քարի մը կտորին որուն մէկ շխտակ հատուածը՝ ընդունելով արեւին ճառագայթները՝ աղամանդի պէս կը պսպղայ. գլխուն վերեւէն թմբին տերեւներուն մէջ հանգչած տատրակներ մեղմօրէն կը մնչեն:

Ինքը մինակ է հոն, որովհետեւ զայրոյթէն մոլեգնութեան մէջ մերժած է իր մօտ եկող տղաքներու ընկերութիւնը. իր պղտիկ սիրտը ատելութեան ուժգին զգացումի մը մէջ կը սեղմուէր եւ շրթները կը տփդռնէին երբեմն:

Դպրոց եկած օրէն Արուսեակ՝ պղտիկ աղջիկ մը դեռ՝ առաջին նայուածքներու փոխանակութեանէն սկսեալ անդիմադրելի հակակրօթիւն մը զգացած էր իր քովի ընկերոջը՝ Ներսէսին համար: Ո՞վ գիտէ ի՞նչ բանի վրայ հիմնուած էր այդ հակակրօթիւնը, որ հետզհետէ փոխադարձ ատելութեան փոխուեցաւ: Նախ զաղանի մնացած այդ խուլ թշնամութիւնը հետզհետէ յայտնուեցաւ ամէնուն

համար. ամէն միջամտութիւն անկարելի էր: Եթէ երկու տղաքներէն մէկը գանգատելու պատճառ մը ունենար, առաջուց գիտէին թէ լեւասողը իրենցմէ մէկն էր: Իրաւ է թէ Ներսէս չափազանց տգեղ էր, գրեթէ ներս փախած ճակատ մը՝ որ հազիւ թէ մասամբ մը կը ծածկուէր անդոյն և ցից մազերէն, իրարու միացած սա յօնքերուն գիծին ներքեւ որոնք մինչեւ քունքերը կ'երկնային. ընդհակառակն աչքերը պղտիկ և թեթեւ մը շեղակի ու իրարու մօտիկ էին, և արդէն ամբողջ գէմքին կուտային անախորժ և անհանգստող արտայայտութիւն մը: Զարմանալի բան. առաջին անգամ երբ մէկուն նայէր, բիբերը իրարու կը մօտիկնային և չեղ կը նայէր, կարծես մէկ անգամէն օտարի մը ներքին էութեանը թափանցելու բնազդն էր որ անօրինակ ջանքի մը մէջ նայուածքին բնական ուղղութիւնը կը խոտորոյնէր, ասիկա չափազանց խռովիչ և անակնկալ յուզում մը կը պատճառէր և տեսողին մտածել կուտար ապագայ մարդուն վերայ, որ այդ մանչուկին մէջ կը պատրաստուէր: Առաջին նայուածքէն ետքը բիբերը իրենց սովորական վիճակին մէջ կը մտնային, բայց դէշ տպաւորութիւնը կը մնար. ասկէց զատ կզակը յառաջացած և չափազանց խոշոր իր տարիքին համար՝ կ'ամբողջացնէր իր արտայայտութեան անհաճելիութիւնը. իր տեսքին՝ մարդ ակամայ կը խորհէր անյադ ախորժակներու, քանդող և ապականող բնազդներու վրայ: Ու բոլոր այս չարագուշակ ենթադրութիւնները ընելու մղող գլուխը ինք տաքեկան տղու մը գլուխն էր անհաւատարակչիւ

մարմնոյ մը վրայ, կարճ սրունքներով և լայն թիկունքներով, ուսերը դէպ առաջ, որ քալած ատեն խուսափելու երեւոյթը կուտար անոր:

Տղաքը չէին խաղար իրեն հետ, որովհետեւ արդէն ինքը կանխահաս և չափազանց մտածկոտ՝ տղու մը անիոյթ թեթեւութիւնը չունէր. և արդէն քիչ մըն ալ ամէնքը կը վախնային իր նայուածքին հանդիպելէ: Ինչպէս ըսինք, իր գլխաւոր թշնամին Արուսեակն էր, չափազանց թուխ, և ունդադէին աղջիկ մը, սիրարուխ և դիւրազգած, այնքան բարախուն ու յուզուած երբեմն, որ կարծես իր զգայարանքներուն ամբողջութեան գերագոյն գրգռման մէջ կը գտնուէր:

Քիչ մը առաջ իր վաղվաւորած պահուն, Ներսէս գետնին վրայէն սողալով հասած էր իր մօտ, և այնպիսի ուժգնութեամբ մը քաշած էր սրունքէն, որ երեսին վրայ ինկած էր քարի կտորներու վրայ:

Հիմայ ինչպէս անկարողութենէն ու զայրոյթէն տանջուած կ'ուզէր անոր դէմքը ակօսել իր ճանկերով, ինչպէս պիտի ուզէր աւազներուն մէջ պառկեցնել ու վրայէն անցնիլ քալելով, քղանցքները ժողված՝ ինչպէս կ'անցնին աղտեղութեան մը վրայէն: Եւ Արուսեակ աչքերը պիլ յառած գետնի աւազներուն, կ'երազէ, մինչ Ներսէս դիմացը պատին քովէն դարանակալ կ'որսայ անոր ամէն շարժումները: Ո՞վ կրնայ ըսել թէ ինքն ալ ինչներ կը խորհի Արուսեակին համար. իր կարճ ու թանձր մատները կը սեղմուին ջղաձիգ բռունցքի մը մէջ, և կզակը կը յառաջանայ դէպ յառաջ, խածնելու անդապիլի ձգտումով մը:

Արձակուրդը պիտի վերջանայ և տղաքը կ'առաջնորդուին դէպ ի դասարանները. մինակ Արուսեակ և Ներսէս կը դանդաղին, քայլերնին կը յամրացնեն և կը սպասեն որ ամէնքը ներս մանեն: Անշուք տեղ մը կեցած, գլուխնին տաքցած արեւէն, որուն ջերմութիւնը ծանր սաղաւարտի մը պէս կը ծանրանայ իրենց գլխուն վրայ քունքերնին սեղմելով, իրարու կը ջանան նայիլ աչքերնին քթթիւնով չափազանց լոյսէն: Արուսեակ արհամարհանքի արտայայտութեան մը մէջ ստորին չրթունքը կախած է, ինչ որ իր ամբողջ բերնին խոնաւութեան զգայնութիւնը կուտայ, զովացուցիչ և թարմ համեղ պտուղի մը պէս. իր սեւ թաւշային աչքերը սարսափէն բացուած և խիզախ՝ կը լուսաւորեն ամբողջ դէմքը, և մասամբ մոռցնել կուտան մորթին տմոյն թխութիւնը: Իրարու վրայ յարձակելու պատրաստ աղտիկ կենդանիներու երեւոյթը ունին, երբ Ներսէս անակնկալ կերպով մը կը նետուի իր վրայ, ուսերէն բռնած կը մղէ դայն մինչեւ թմրիի չուքին տակ, և հոն երբ Արուսեակ կը ջանայ ինքզինքը ազատել, վայրկեան մը կը մաքառին իրարու հետ:

Վերէն վարժուհին տեսնելով զիրենք, կը պուռայ ու կը կանչէ, բայց անոնք բան մը չեն լսեր, կուրծք կուրծքի մօտիկ կ'ընեն իրենց սրտերուն տրոփիւնը, մինչեւ որ անոնց արագ բարախումները իրար կը խառնուին, և Ներսէս իր ծանրութեան տակ կը զգայ Արուսեակի վախ ու մանկական տափակ կուրծքը, որ չընդդիմանար այլ եւս, և որ տեղի կուտայ. իրենց նայուածքները իրարու կը

հանդիպին, և Ներսէսի աչքերը անոր աչքերուն մէջ գերազգրդուեցան մը թոյլէին շիւ կը նային, մինչ իր կզակը կը յառաջանայ և չրթնելը կը սեղմուին պինդ Արուսեակի բերնին վրայ, զայն արիւնքնելու աստիճան:

Նոյն միջոցին վարժուհին կը հասնի և կը հեռացնէ Ներսէսը պատիժի սպառնալիքներով, բայց Արուսեակ չի գտնուիր բնաւ, և անձանօթ զգայնութիւնէ մը գդրդուած, զարմացած աչքերով կը նայի թմրիին լայն և ճերմորակ տերեւներուն, որոնք թեթեւ սօսաւիւնով մը կը սարսուան:

Ու երբ աչքերը կը գոցէ, հեշտագին ճերմակ և լուսեղէն շաւիղներ կ'երեւան իրեն, ոսկեղօծ աւազներով ծածկուած և խաղաղութեամբ մթնոլորտուած, մինչ մեքենայար վիրաւորուած չրթունքը ծծելով արիւնին համը կը զգայ բերնին մէջ:

ՀԱՆԵԼՈՒԿԸ

ՈՒՐՈՐ՝ սաստիկ ցուրտ մը կար. ապակիներուն վրայ սառը մանուածապատ տանթէլ կը կազմէր և հովը կը մրմնջէր սառու հաններուն ետեւէն:

Բազմաթիւ հիւրեր կային այն իրիկուն Ժօրթ տ'Անուի սալօնին մէջ և խօսակցութիւնը իր ամէնէն տաք շրջանին հասած էր:

Ժօրթ տ'Անու տարէց մարդ մըն էր կանխահաճ ճերմակ մաղերով և ճերմակ սրածայր մօրուքով, որոնց մէջէն իր երիտասարդ մնացած մորթը և աչքերը ալ աւելի թարմ կ'երեւէին և տեսակ մը, կորովի արտայայտութիւն կուտային իրեն. իր քոյրը՝ Օրիորդ տ'Անու՝ անուշ նկարագրով աղջիկ մը ծերացած և բարի օրիորդներու յատուկ *puérile* բայց մտացի խօսքերով կ'օգնէր հիւրերը ընդունելու. կ'ըսէին թէ Ժամանակաւ իր նշանածը մէկէն իմէկ զրկուած գաղթականութեան մը մէջ և հոն մեռած էր և Օրիորդ տ'Անու անոր սուգը պահած էր երկար տարիներու մէջ. արդարեւ իր թառամած դէմքին վրայ կարելի էր դեռ գտնալ չքեղ գեղեցկութեան մը հետքերուն հետ՝ չատ մը ակօսներ որ

երեսն ի վար կ'երկարէին մանաւանդ շրթունքներուն անկիւններուն մօտ, որ սակայն հիմա հանդարտած կը թուէր և իր աչքերը, քիչ մը պղտոր տարիքէն, փոթորկէ մը ետքը խաղաղած ծովի մը անփայլ և ստուերոտ կապոյտը ունէին:

Խօսակցութիւնը դարձած էր նոր հրատարակուած հոգեբանական վէպի մը վրայ և ինչպէս գրեթէ միշտ նման պարագաներու մէջ, խնդրոյ առարկայ էր կնոջ հոգին:

— Սն առեղծուածային, անիմանալի կնոջ հոգին, հանելուկ մը ամբողջ որուն բառը ինքն իսկ չգիտեր թերեւս:

Հրաւիրեալ կիներ խօսակցութեան չէին խառնուեր, միայն թէ չափազանց շողոքորթուած իրաւունքներ կը նայէին և իրենց դէմքերը կը պայծառանային աննշմարելի ժպիտով մը որ իրենց աչքերուն մասնաւոր փայլ մը և անմեկնելի հրապոյր մը կուտար:

— Ինծի միշտ զարմանալի երեւցած է այդ կարծիքը, ըսաւ Օրիորդ տ'Անու. կարծեմ թէ այրերը կիներու հոգիին կը վերագրեն անանկ բարդութիւններ որ իրականին մէջ գոյութիւն չունին. տեւսակէտի խնդիր է, չէ՞. ասիկա չնմանի՞ր քիչ մը գունաւոր ակնոց կրող մէկու մը որ կը պնդէ թէ առարկաները իր ակնոցին դոյնը ունին:

Ըստ ձեզ, Օրիորդ, այրե՞րն են որ աւելի բարդ հոգի մը ունին, աւելի առեղծուածային և անոր մէջէն կը դատեն կիները:

— Ոչ բոլորովին անտարակոյս, աւելի ինծի կը թուի թէ պատրանք մըն է:

— Պատրանք թէ իրականութիւն, մէջ բերաւ ժօրժ տ'Անու, դուն չէ՞ որ սիրելի քոյրս, պիտի կրնաս ըմբռնել այն պատրոզ, քմահաճ, ամէն հովէն դարձող էակը որ կին կ'ըսուի, դուն որ սիրել և տառապիլ գիտցած ես միայն:

Օրիորդ տ'Անուի խորշումները կարմրեցան, իր գորովալի աչքերը դարձուց եղբօրը, ատեն մը ամէնքը լուռ մնացին, ժօրժ տ'Անու մտածկոտ կը մնար. մէկէն շարունակեց.

— Անտարակուսելի է թէ պաշտելի պարզութիւններ կան երբեմն, շրթունքներ՝ որոնք պիտի աժգունէին ստեղծ ատեն, բայց այդ հազուագիւտ բացառութիւններուն քով...:

Կիներու ներկայութիւնը թող չտուտ անշուշտ շարունակելու իր մտածումը, խօսքը առկա ձգեց և մօտենալով շըմիւնէին՝

Կ'ուզէ՞ք ձեզի պատմեմ պարագայ մը դոր չեմ կրցած մինչև հիմա բացատրել. թերեւս ձեզմէ մէկը աւելի փորձառու՝ հանելուկը լուծէ և կամ ձեռնհասութիւնը ունենայ թափանցելու կնոջ մը հոգիին խորը որ ինծի պաշտումի և տառապանքի տազնապներ տուած է:

Այն ատեն երիտասարդ և ուսանող էի և առանց անապարծութեան կրնայի հաճելի մէկու մը տեղը անցնիլ, գոնէ կիները իրենց վարմունքով այդ կարծիքը կը ներշնչէին. իրիկունները ընթրիքէս ետքը կ'երթայի Սէնթ-Ժէնըվիէվի գրադարանը և մինչև փակումը՝ գլուխս երկու ձեռքերուս մէջ առած՝ կը կարդայի, կը կարդայի...: Այն ատենները հիմակուան չափ ուսանողուհի չկար, հազիւ

քանի մը Ռուս օրիորդներ ասդին անդին համալսարաններու մէջ իրենց խոհուն և լուրջ կանացի սիլուէթը կը ցուցնէին, այնպէս որ մանաւանդ իրիկունները կնոջ մը երեւումը հագուադիւտ բան մըն էր գրադարանին մէջ:

Դիչեր մը, մտաւորապէս յոգնած, վայրկեան մը ընթերցումս ընդհատեցի. աթոռիս յենակին պիտի կրթնէի երբ երկու սեւ աչքեր իմ ուշադրութիւնս հրաւիրեցին. այդ սեւ աչքերը իմ վրաս սեւեռած էին և նայուածքին յոգնութենէն հասկըցայ թէ երկար ատենէ ի վեր. ինչչափ ալ աշխատող ուսանող մը ըլլալի և այդ միջոցին կնոջ մը մտածելու տրամագրութենէն շատ հեռու, այդ աչքերը այնպիսի յանկուցիչ, գգուող և գորովալի բան մը ունէին որ մէկէն այո՛, մէկէն, — կարծես թէ արեւոյցիչ ըմպելի մը խմած ըլլալի, գլուխս տաքցաւ, կուրծքս լեցուեցաւ շուգումով և ա՛յ, յայտնի է, չկրցայ կարդալ. բայց ինքն ալ յոգնած նայելէն և թերեւս խրոչած իմ ուշադրութենէս, գլուխը, իր ազուոր սեւ գլուխը հակեց գրքին վրայ և յետոյ ինքն ալ չկրնալով կարդալ պզտիկ նշան մը բրաւ հեռուն բառգիրքները քնննող երկայնահասակ և չէկ մազերով անձի մը և մեկնեցան միասին:

Աւելորդ է ըսել թէ շտապով գիրքս և մուտքի թուղթս յանձնելէ ետքը հոն կեցող պաշտօնեայի մը սանդուղներէն վար գլտորեցայ ետեւնուն և զիրենք գտայ դեռ դռանը առաջը կեցած որ օտար լեզուով մը կը խօսէին ընտանեւոր:

Ի՛նչ մը ետքը կ'աներեւութանային Մուֆթար

փողոցին մթութեան մէջ: Այն եռամսեային քննութիւններս չկրցայ անցընել. բնկերներս զարմացած կը հարցնէին պատճառը. զանազան պատուակներ մէջ տեղ բերի. բուն պատճառը այն զոյգ մը սեւ աչքերն էին զոր հիմակ ցորեկ և երեկոյ կը տեսնէի գրադարանին մէջ և որոնց կը հետեւէի, որոնց չուրջը կը դեգերէի:

Շէկ և երկայն երկատարդը չէր երեւէր ալ բնաւ և երբ ես օրիորդէն ետքը կը հասնէի, կ'առնէի գիրքս և իր քովը կ'երթայի նստելու. երբեմն իրարու կը ժպտէինք և երբեմն ալ մատիտ, թուղթ ևայլն փոխ կ'ուստայինք իրարու:

Չափազանց երկչոտ դարձած էի, և իր ներկայութեան դպրոցական ազու ձախլիկ շարժումներ կ'առնէի, ինչ որ զիս կը կատակեցնէր. հետզհետէ նշմարած էի թէ սովորական աշխիկ մը չէր ան. չափազանց պարզ հագուած և մազերը, հոծ, սեւ մազերը ժողված ծոճրակին վրայ խիստ երեւոյթ մը կուտային իրեն. իր մատներուն յոգնածներու նրբութիւնը իր մէջ կը յայտնէր տեսակ մը ազնուականութիւն. շատ տոգոյն էր և թխորակ և յանքերը թիթեւօրէն կը բարձրանային քունքերուն վրայ որոնց կը հետեւէին նաեւ աչքերուն ծայրերը, քիչ մը շատ երկայն կտրուած եւ եզերուած երկայն սեւ թարթիչներով. չրթունքը՝ թանձր եւ լեյուն, զարմանալի ճկունութիւն մը ունէին եւ որոնց վրայ կ'երեւէր կ'արծես իր բոլոր հոգեկան վրդովմունքը:

Երբեմն կը թողուր ընթերցումը եւ աչքին պոչովը ապահովուելէն ետքը թէ իրեն կը նայէի՝ ինչ

ծի կը դառնար եւ իրարու կը ժպտէինք հին բարեկամներու պէս: Այդ ժպիտին յիշատակը թանկագին բանի մը պէս կը պահէի հոգւոյս խորը եւ գիշերը երբ անքուն կը մնայի երկար ատեն կը խորհէի անոր մեծ գորովանքով, գրեթէ պաշտումով:

— Անուշ եւ սիրելի բարեկամուհիս, ինչչա՛վի երախտագարտ եմ քեզ քու ժպիտիդ համար:

Այլ սակայն դեռ իրարու անուն անգամ չէինք գիտեր. իր ընթերցումներէն դուշակած էի թէ բժշկութեան ուսանողուհի էր, այսչա՛վի միայն. ինչչա՛ր չպիտի տայի իր անունը հասկնալու համար, որպէս զի իմ առանձին մնացած ժամերուս անոր հնչունին հեշտանքը զգայի շրթունքներուս վրայ: Եւ ինծի կը թուէր թէ ասիկա արդէն համբոյրի մը պէս քաղցր պիտի ըլլար...:

Այս միջոցին քանի մը բարեկամներու աջակցութեամբ յարաբերութիւններ հաստատած էի Ռուս ուսանողներու հետ որոնց մօտ կը յուսայի գտնել զայն. մէկ քանի ուրիշ ուսանողուհիներու ծանօթացայ, ինչպէս անգամ մըն ալ հանդիպեցայ չէկ երկտասարդին որուն համար ըսին թէ ինքն ալ բժշկութեան ուսանող է եւ բարձր զինուորականի մը տղայ. կը զգուշանայի ուղղակի հարցումներով իմ սիրելիիս հետքը գտնալ, բայց անգամ մը առիթը ինքնին ներկայացաւ:

Ընթերթի հրաւիրուած էի իմ նոր բարեկամներէս մէկուն տունը. ժամը կ'անցնէր եւ չէին ուզեր սեղան նստիլ, որովհետեւ ուսանողուհիի մը կը ապաստէին:

— Զարմանալի է, Նաթալի Ալեքսանտրովնա երբէք չուշանար սակայն:

— Կ'երեւի թէ բան մը պատահած է:

Նոյն միջոցին դռանը զանգակը կը հնչէր, երբ ես իմ մօտս գտնուող անձի մը կը հարցնէի.

— Նաթալի Ալեքսանտրովնա, կարծես թէ ծանօթ անուն է, Ռուս օրիորդ մը չէ՞:

— Այո՛, Բըթի-Ռիչարդսն մը, բժշկութեան ուսանողուհի:

Նոյն միջոցին Նաթալի կը մտնէր սենեակ ընկերացած չէկ պարոնին հետ: Երբ իր կրակի պէս աչքերը իմ վրաս դարձան՝ երբէք զարմացում չյայտնեցին եւ թողուց որ մեզ իրարու ներկայացնեն, բայց որովհետեւ իրականին մէջ օտար չէինք իրարու, քովս նստեցաւ եւ մինչեւ ետքը խօսեցանք իրարու հետ: Նախ չէկ պարոնին ընկերակցութիւնը նախանձէ գալարած էր սիրտս եւ խօսակցութեան սկիզբը ձայնս կը դողդղար յուզմունքէս, բայց քիչ վերջը տեսայ որ ասիկա բնաւ զբաղելու ձեւ չունէր Նաթալիով եւ մեր մտերմութիւնը ոչ միայն զինքը չէր շահագրգռեր, այլ նոյն իսկ կարծես թէ չէր տեսներ, այնպէս որ անտարբերութեամբ եւ միմիայն հետաքրքրութենէ դուրս հարցուցի.

— Ձեզի աղգակա՞ն է այդ պարոնը:

— Ո՛չ, բարեկամ մը:

Եւ որովհետեւ մեզի, Փրանսագիներուս համար անըմբռնելի բան է, չէ՞, այդ ու կնոջ մէջ այդչափ ցուրտ բարեկամութիւն մը, զարմացումս չկրցայ զսպել:

— Ա՛հ, բարեկամ մը :

Անկէք ետքը Նաթալի-Ալեքսանտրովնա յաճախ կ'ընդունէր իմ այցելութիւնս իր ուսանողութիւնի պղտիկ սենեակին մէջ՝ երբեմն այնքան լեցուն բարեկամներով որ մինչեւ իր նեղ երկաթէ անկողինը մէկ ծայրէն միւսը գրաւուած կ'ըլլար. երիտասարդներ և աղջիկներ, ծխախոտի ծուխէն թանձրացած մթնոլորտին մէջ, կը խօսէին, կը վիճարանէին, երբեմն հաւատացէք շատ ծանր խնդիրներու վրայ այնպիսի լրջութեամբ մը և ձեռնհասութեամբ մը որ զիս, իրաւագիտութեան ուսանող, կ'ապշեցնէին. երբեմն վիճարանութիւնը կէտի մը կը հասնէր որ չէի կրնար հետեւիլ իրենց և օտարական իրենց մէջ՝ կը դիտէի Նաթալին որուն նայուածքը և առեղծուածային ժպտը երբեմն կը դառնային խնծի. զինք մինակ գտնել իր տան մէջ գրեթէ անկարելի էր, հետեւաբար օր մը որոշած էի շաբթուան մէջ և Նաթալի, լաւ ընկեր, կուգար դարձնելու իմ այցելութիւններս :

Բայց հաւատացէք այնքան պարզ էր իր վարմունքը, այնքան պզտանքի հետքը չկար իր վրայ որ չէի համարձակիր նոյն խօս խորհելու թէ իր այցելութիւնները իմ առանձին ապրող երիտասարդի սենեակիս մէջ ուէ նախընտրութիւն մը կամ համակրանք մը կ'ենթադրէր. չէ՞ մի որ զինքը և իր ընկերակիցները կը տեսնէի ուրիշ ընկերներու սենեակին մէջ, այլ սակայն ես զինքը կը պարտէի անանկ գործովանքով մը և սէրով մը, այնպիսի դարպաս մը կ'ընէի իրեն որ ամէնէն խիստ մեծցած Փրանսուհին պիտի հրապուրուած ըլլար ար-

դէն. իր եկած օրերը սենեակս ծաղիկներով լեցունած կ'ըլլար և իրեն համար կը ճարէի ուսական բուրումնաւէտ սիկառէթներ զորս շատ չնորհալիօրէն կը ծխէր իր բթամատին և ցուցամատին ծայրերովը բռնած. երբեմն ծխախոտին թանձր և ճերմկորակ ծուխին մէջէն կը նշմարէի աչքերն որ ծաղրանքով լեցուն կը թուէին խնծի, բայց երբեմն ալ այնպիսի դորովանքով մը ողողուած էին որ սիրտս կը շարժէր և փափաք կը զգայի երթալ իր ծունկերուն վրայ դնելու գլուխս և լալու երկար ատեն, որովհետեւ շարունակական սպասումիս, յոյսերուս և յուսախարութիւններուս մէջ ջիղերս չափազանց գրգռուած էին և ինքը իմ սեւեռուն գաղափարս սկսած էր դառնալ : Ուրիշ ատեն խօսքը կը դարձնէի սիրոյ վրայ և իմ նախապէս կ'ինքրու մասին ունեցած փորձառութենէս գիտէի թէ կ'ին մը միշտ այդ պարագային կը մատնէ իր մտածումին խորը, բայց Նաթալիի հետ ի՞նչ կարեւորութիւն ունէին այդ փորձառութիւնները. անիկա շատ պարզօրէն կը խօսէր առանց յուզումի, անողորձաբար դասաւորելով սիրոյ աստիճանները և տեսակները անանկ անդորրութեամբ մը որ կարծես կ'եռայի կեցած տեղս և փափաքներ կը զգայի իր վրայ խոցանալու և համբոյրներով լռեցնելու իր տաք շրթունքները :

Օրին մէկն ալ անդրադարձայ որ Նաթալի իր ձայնին և նայուածքին փայլալայանքով, իր վարմունքով և դեռ անհամար պղտիկ ոչինչներով զորս կարելի չէ սահմանել և որոնք այնքան մեծ կարեւորութիւն ունին սիրահարի մը համար, հրապու-

րած, կախարդած էր զիս բոլորովին՝ իր բոլոր ան-
կախութիւնը պահելով, այնպէս որ եթէ օրին մէկը
ինծի հոն ձգէր այնպէս, իրաւունք չունէի բան մը
բան մը ըսելու:

Երբ այս դաղափարը առաջին անգամ մտքիս
մէջ մտաւ, ինքզինքէս ելայ, տառապանքը բռնած
էր հոգւոյս մէջ և ալ Նաթալիի համար սիրոյ և
ատելութեան հակասական զգացումով մը լեց-
ւած էի:

Նաթալի իր սովորական այցելութիւնը կատա-
րեց. այն իրիկուն տեսնելու, չափազանց տրե-
ւոնած դէմքիս վրայ աչքերս կը փայլէին հի-
ւանդի աչքերու պէս. Նաթալի անմիջապէս նշմա-
րեց:

— Տկա՛ր էք, պարոն տ'Անու, ինչո՞ւ չիմացու-
ցիք ինծի նախապէս որպէս զի ձեզ անհանգիստ
չընէի:

— Բայց ընդհակառակը, կակաղեցի, ձեր ներ-
կայութիւնը...

Զգացի որ ու եւ չողոքորթիչ խօսք ծաղրելի
պիտի ըլլար, այնքա՛ն պարզօրէն և բարեկամաբար
կը խօսէր անիկա:

Յետոյ մօտիկցաւ, այնքան մօտ որ իր անձին
հետադին ջերմութիւնը կը զգայի և ձեռքը դրաւ
ձախտիս:

Հրճուանքով և երախտագիտութեամբ իրեն
դարձայ, աչքերս լեցունեցան:

Նաթալի Ալեքսանտրովնայ, չէք գիտեր թէ
ինչ սպեղանի մը կը դնէք ցաւիս վրայ:

— Ահ, իրաւամբ:

Յուզուած, դողդոջուն, չէի գիտեր ի՞նչ բանի
վրայ դարձնել խօսքը. չըմինէին առաջը ցած
աթոռներու վրայ նստած — իրեն համար առած էի
այդ աթոռները, որովհետեւ նշմարած էի որ կը
սիրէր ցածը նստիլ — կը խօսէինք տարտամօրէն:
Յանկարծ մեծ որոշում մը տուի, գրեթէ յիմարա-
կան որոշում մը:

— Նաթալի Ալեքսանտրովնա, ըսի, ինչպէս իր
ընկերակիցները սովոր էին զինքը կոչել մտերմօրէն,
երբէք սիրած էք դուք:

Նախ զարմացած ինծի նայեցաւ, յետոյ իր
դէպի քունքերը երկնցած աչքերը բոյաւառե-
ցան և ինքն ալ յուզուած՝ ըսաւ ջերմեռանդու-
թեամբ.

— Այո՛, խորապէս:

Իր շրթները կը դողդոջէին և կարծես դեռ բան
մը պիտի ըսէր:

Եթէ Փրանսացի օրիորդ մը պատասխանած ըլ-
լար այսպէս, ո՛ր և է կարեւորութիւն պիտի չունե-
նար, բայց գիտէի թէ ի՞նչ կ'արժէին այդ խօսքե-
րը Ռուս աղջկան մը բերնին մէջ:

— Եւ դեռ կը սիրէ՞ք մինչեւ այսօր:

— Մ'հ, այո՛, բնականաբար:

Յետոյ ծանր լռութիւն մը տիրեց. տխրօրէն կը
ժպտէր ինծի և աչքերը, անթարթ, մեծ յուզում
մը կ'արտայայտէին. թողուց որ ձեռքը առնեմ
ձեռքիս մէջ, բայց զգացի որ սառի պէս պաղ էր,
քանի մը անգամ թոթովեցի.

— Նաթալիա... Նաթալիա...:

Շատ յուզուած կը սեղմէի ձեռքը. անգամ մը

միայն գլուխը շարժելով իբր թէ տաժանելի բան մը ունենար ըսելիք, միմնչեց.

— Մտիկ ըրէք... :

Բայց չկրցաւ շարունակել, յետոյ իր աղւոր աչքերը իմ վրաս սեւեռեցան և իր նայուածքը երկարաձգուեցաւ, միթեցաւ. յայտնի էր թէ ուրիշ բանի վրայ կը մտածէր, ինչ կ'անցնէր իր պզտիկ, անողոք գլխուն մէջ ու մէկէն, կարծես զսպանալէ մը մղուած, ոտքի ելաւ :

Դռանը մօտ, ապահով Նաթալիի զգացումներուն վրայ, ուղեցի բառ մը ըսել, բառ մը որ սրտէն, ձեւով մը նուիրագործէր այն գիշերուան մեր սիրտերուն յայտնութիւնը, բայց այդ բառը չգտայ ու բնազդով թեւիս մէջ առի իր մէջքը և շրթներս հասան իր մաղերուն. զգացի որ իր գեղեցիկ հասակը վայրկեան մը ծանրացաւ թեւերուս վրայ և ինքզինքը թողուց իմ վայրկայանքիս, բայց անմիջապէս խուսափելով սանդուղներուն հասաւ և իր սովորական ձայնով որ կը կտրտուէր սակայն չնչառութեան արագութեանէն.

— Պարոն տ'Անու, ըսաւ, քանի մը շաբաթ չսկիւրի կրնամ գալ ձեզի, որովհետեւ չափազանց զբաղած եմ անձնական գործերով... :

Երկու շաբաթ շարունակ գացի իր տունը և դռնապանուհիէն ստացայ նոյն պատասխանը.

— Օրիորդը հոս չէ' :

Կ'ուզէի զինքը անձամբ տեսնել, կը զգուշանայի գրելու, վախճալով որ նշանակ չըլլամ իր բարեկամներուն մէջ : Այդ միջոցին էր որ խմացայ Նաթալիի ամուսնութիւնը, իր մէկ բարեկամին հետ

որուն նշանուած էր արդէն կ'ըսէին քանի տարիէ ի վեր :

Տառապանքի և regretներու ամիսներ անցուցի բուն յաւէ մը բռնուած, մինչեւ որ անխուսափելի մոռացումը կամայ կամայ ամոքեց զիս և իր սրտիկը աւրեց մաքէս, ինչպէս ժամանակը լքուած աւարկայ մը իր փռիլին տակ. բայց քանի՞ տարիները կ'անցնէին, այնքան խորհելով Նաթալիին, ինքզինքս անկարող կը զգամ թափանցելու իր բուն զգացումին. Նաթալին զիս սիրեց վայրկեան մը թէ ոչ, ինծի համար անծանօթ պէրանք մըն էր իր վարմունքը, թէ intrigante մըն էր պարզապէս որ սկիւրի շարունակէր իր խաղը եթէ չէ՛կ պարտնէր ժամանակին չընդհատէր զայն. բայց եթէ երբեմն մտիկ ընէք իմ ներքին ձայնիս, անիկա նպատատար է Նաթալիին համար և կ'ըսէ թէ անոր սիրտը բարսխեց քեզի համար. ալ ո՞վ գիտէ :

Ժօրժ տ'Անու լուեց, բայց զգալի կերպով յուզուած էր. այրերը երազիտ դարձած էին. Նաթալիին պատմութիւնը ինչ արձագանգ կուտար իրենց հոգեւոյն մէջ, ինչ կիներու յիշատակները կ'անցնէին իրենց մաքէն, որոնց հոգիները նոյնքան գոյ և առեղծուածային մնացած էին իրենց համար :

Միայն կիները իրարու կը նայէին սրամտօրէն ժողովելով. իրենք թերեւս հասկցած էին Նաթալին և սկիւրի կրնային հանելուկը լուծել, բայց անոնք ալ լուռ մնացին :

ՍԿԻՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ

ԴԱԻՑՈՒՆ Հայտարարաշայի սքանչելի գեղեզմաննոցին մէջ բաւական գեղեցիկէ կտոր՝ Բերա. ի՛նչ հակասութիւն և ի՛նչպէս ամբողջ օրը զղջացի նոճիններուն շուքը — որոնց միջին և հոծ սիւռէթը հեռուէն շատոնց ի վեր զիս կը հրապուրէր — և անաշուխի բուրմունքը թողուցած և մեկնած ըլլալուս. մոլորումներ նեղ շաւիղներու մէջ՝ բարձր նոճիններուն տակ գրեթէ միջին, անոնց սօսաւիւնովը դաշնակաւոր, կէս մը գլինով ռետինի և անանուխի բուրմունքէն խառնուած գերեզմաննոցներու յատուկ անսահմանելի և տարտամ հոտի մը հետ որուն մէջ փոսիորային և թարմ հողի երանգ մը կայ: Վարդագոյն կամ երփնագոյն տապանաքարեր, ցցուած հողին մէջէն, ճակատնին դարձուցած արեւելքին և ծածկուած ոսկեղօծ արձանագրութիւններով. ասդին անդին գմբէթներ, քիւրպէններու սիւռէթներ պերճօրէն գեղեցիկ իրենց ճարտարապետական նորբութիւններով և քանդակներով, ու ամէնուն վրայ միահեծան և տիրական միութիւնը նոճիններու անտառին վէտօրէն բարձրացած և օրօրուն՝ կապոյտ և ոսկեղօծ երկնքին տակ:

Երբ Հայտար-Բաշայի նաւամատոցէն շողենաւը մեղ տարաւ, բաւական տառն դեռ աչքերս սեւեռած մնացին գերեզմաննոցին՝ որ իր սգաւոր շուքը կ'երկարէ Սկիւտարի թաղերուն և տանիքներուն վրայ: Չարմանալի չէ՝ որ այսքան անուշ մելամուղ-ձոտութեամբ տողորուած վայրի մը մէջ սիրոյ և վայելքի երգերը անգամ երկար ողբեր բլլան, տխրութիւնով լեցուն՝ որոնց սարսուռին մէջ մահուան համը կայ արդէն:

Բերա՝ առաջին այցելութենէս իսկ հարկ եղաւ մոռնալ Հայտար-Բաշան իր նոճիներով և իր բուրմունքներով. աշխարհիկ խօսակցութիւններ, քիչ մը համեմուած բամբասանքով. միջալայրը փոխուած է արդէն. Սկիւտարի տիկիներուն հետ բաղդատութեան կարելի չէ դնել իրենց Բերայի քոյրերը: Հոս այլ եւս չեն բեր ինծի թէ ինչո՞ւ Բարիզ քորսէ կամ գլխարկ շինել չտրուեցայ, այլ ամէնքն ալ կը հարսնեն թէ ինչո՞ւ բան մը չեմ ընել, ինչո՞ւ բան մը չեմ զրկու: Ինչպէս ամէն բան յարաբերական է. աս դիտողութիւնները զիս կը մխիթարեն և սիրտ կուտան, մինչեւ որ այնքան կը կրկնուին որ կը սկսիմ նեղանալ. վերջապէս... համար տալու պարտական չեմ մէկու մը:

Հետզհետէ սակայն իրենց առաւել կամ նուազ՝ ճարտիկ արդուղարդերուն, սիրուն խօսակցութիւններուն և սրամիտ բամբասանքներուն ներքեւէն մէջտեղ կուգայ այն անամէջ յաւակնութիւնը և ծիծաղելի ինքնահաւանութիւնը որ յատկանշական է Բերայի ամէն աղգէ միջակ դասու կարգերուն. աւելի ուշ կ'անդրադառնամ թէ Բերա բնակիլը

ճշմարտապէս հարուստ և աշխարհիկ կեանքի հաճոյքները կարենալ վայելողներուն շուքին տակ՝ տեսակ մը պարծանք է իրենց համար, ինչ կ'ըսեմ, տխուր մը: Երեկոյեան դէմ կ'անցնինք մեծ փողոցէն կամուրջ իջնելու համար, ու հետզհետէ բաղմայարկ և տգեղ շէնքերը, խուռն բաղմութիւնը, արդուղարդերու baroque գոյները, կիներէ ոմանց գլխու և ազդրերու մասնաւոր մէկ օրօրումը այնպէս մը ջլղերս կը գրգռեն որ կը սկսիմ գլխու թեթեւ ցաւ մը ունենալ. տգեղ գոյներու և ձեւերու յաճախումը պարզապէս ֆիզիքական ազդեցութիւն մը կ'ունենայ իմ վրաս:

Սհաւասիկ բարեբաղդաբար կամուրջին վրայ թաթար ուխտաւորներ. ինչչափ երախտապարտ եմ իրենց անուշ և բարի աչքերուն, իրենց գլխու ու լորուած փաթթոցներուն համար, որ ներդաշնակ գլծեր կը շինեն երբ խմբովին կը յառաջանան rythmique շարժումներով հանդիսաւոր և հանգարտ վերջալոյսի կարմիր հորիզոնին վրայ:

* * *

Դեռ կանուխ է երբ Սկիւտար կը հասնիմ և կ'ուզեմ որ բոլորովին Բերայէն կրած տարտամ և անախորժ զգայնութիւնը մաքրուի իմ մէջէս. դէպ ի բարձունքը կ'ելլանք. բայց հոն ալ ֆազիկնօին մէջ ուր խուռն բաղմութիւն մը կայ, ու է ձեմոմէ երգ մը Եւրոպայի ֆափե-ֆօնսեքսներէն վտարուած կը հալածէ մեզ. քիչ մը կը զուարճանամ զխտելով քանի մը զաւակներու տէր ամուսնի որ իրենց սեռունդին հետ բերանաբաց մտիկ կ'ընեն ամէնէն

անպատկառ և ամէնէն թելադրիչ coupletները զարմանալիօրէն չպարուած և իր կարմիր լուսատիպ մեղուսէ հագուստին մէջէն դուրս պոռթկալու սպառնացող մեղ երգչուհիի մը բերնէն, որուն կարմիր շարը քրտինքին հետ թուշն ի վար կը վազէ: Խեղճերը չեն հասկնար բնականաբար երգին անառակ խօսքերը, այնքան անլրդով երեւոյթ ունին և ինքզինքնին անմեղ զբօսանքի մը տուած ըլլալու գոհունակութիւնը իրենց տմոյն աչքերուն մէջ:

Սհաւասիկ Պէյէրպէյ, որուն ճերմակ և շքեղ պալատը իր պատկերը կը կրկնէ Վոսփորի մէջ. վերէն կը նայինք գեղին վրայ, շոճիներու ներքեւ սիրուն փայտաշէն տուններ, անցած գոյներով՝ որոնց երանգները մասնաւոր թրթռացում մը կուտան օդին. հետզհետէ թաղերը կը մտնանք. մարդ չկայ, ձայն չկայ. կարծես թէ ամէն ոք թողուցած ու մեկնած է այդ վանդակապատ գեղեցիկ տուններէն, որոնց մէջ այնքան հեշտ ըլլալու է կեանքը: Հին աղուոր ժամանակներու բեկոր մըն է կարծես Պէյէրպէյ, Վոսփորի եղբւրքը մոռցուած ուր ոչ մէկ եւրոպացի չէ եկած իր տեղական գեղեցկութիւններու անհասկացողութիւնովը բան մը պղծելու, բան մը քակելու կամ շինելու. ճերմակ և վարդագոյն տուններ իրենց վանդակներուն ներքեւ խստօրէն կը պահեն իրենց բնակիչներուն ուրախութիւնները և ցաւերը, օրօրելով զանոնք մենաւորիկ նոճիներու կամ դարաւոր շոճիներու սօսափելնովը. ասդին անդին հաղուագիւտ անցորդներ, լայն և հանգստաւէտ ճիւղպէով, կամ կնոջ սիւ-

ուէթներ, պաշտելիօրէն փափուկ և ներդաշնակ երկայն ծալքերով զգեստնուն մէջ և իրենց քօղարկուած գլուխներով որոնց կոր և պարզ գիծը հաճելիօրէն կ'ուրուագծուի դուրս ցցուած շաննիշիւներու ներքեւէն և պարզ ու հանդարտ գիծերով փողոցներու հեռապատկերներուն վրայ:

Այլ ուշ է ժամանակը և պէտք է վերադառնալ. արեւը մայրը մտած է և հեռուէն Սկիւտար մէկիկ մէկիկ կը մարէ իր բոցալիւս պատուհանները: Բարձունքին վրայ չհեռացած անգամ մըն ալ կը նայիմ հանդարտ և լռին թաղերուն վրայ. ինծի կը թուի թէ երջանկութիւնը հոտ է, բայց ահաւասիկ կը մեկնիմ յանկարծ: Երբ տուն կը հասնիմ, արդէն բաւական յոգնած եմ և գլխուս մէջ գաղափարներ կը պարեն: Նոյն միջոցին նամակ մը կը ստանամ: Յանձնարարական մըն է տեղական թերթի մը համար. այդ նամակն ալ կ'ըսէ թէ՝ պէտք է աշխատիմ. լաւ, միայն թէ վերջին յետաձգում մը. վաղը Հայոց գերեզմանատունը պիտի երթամ և անկէց ետքը պիտի հեռանամ ատեն մը Սկիւտարէն, զմայլելի և ոսկեղօծ Սկիւտարէն, որուն բազմակողմանի հրապոյրները զիս վայելքով կը լեցնեն ու կը հեռացնեն աշխատութիւնէն:

Սրտապնդուելու համար նամակը անգամ մըն ալ կը կարգամ, և որովհետեւ դեռ այն տունն չէի գիտեր որ մեր գրականութեան մէջ պատուոյ տեղ մը գրաւելու համար պէտք է չփահալ, ինքզինքը ծանրէն քաշել և աղաչել տալ, միամտօրէն կարգի կը դնեմ կարգ մը գրուածքներ և կը մտադրեմ ես անձամբ ներկայացնել զանոնք խմբագրութեան:

Մեռելոցի օր մըն է և բարեկամիս հետ կանու-
խէն կը պատրաստուինք Պաղլար Պաշիի Հայոց գե-
րեզմանատունը երթալու. Պոլիս գալէս ի վեր ամէն
օր փափաքած եմ այդ այցելութիւնը ընել. գե-
րեզմանատունները իմ վրաս հանդարտեցնող ազ-
գեցութիւն մը կ'ընեն, հոգիւս մէջ խաղաղութիւն
կ'իջնէ և կարծես թէ կը հաշտուիմ մահուան գա-
ղափարին հետ. իրաւ է թէ մեր երկրին բոլոր գե-
րեզմանոցները, ըլլան սեւ և հոծ նոճիներու
շուքին տակ տարածուած, ըլլան թմբիներու և
կնձիներու լայնածաւալ հովանիին ներքեւ, հրա-
պուրիչ անդորրութիւն մը ունին, գերազոյս հան-
գիստի և մշնջնաւոր խաղաղութեան հրապոյրը:
Բարիկի մէջ գերեզմանոցները, չափազանց զար-
դարուած և պղտիկ քառակուսի շէնքերէ խճող-
ուած, անհրապոյր և ըմբոստացնող բան մը ունին
և միշտ զարմանալի անձկութիւն մը կը պատճառէին
ինծի: Տիեզերական և անխուսափելի մահուան
օրէնքը կը սաւառնի հոս միջնորդութիւն մէջ, և հողա-
կոյտերու ամէնէն համեմատն ալ խորին տխրութիւն
մը կը ներշնչէ, այնքա՛ն ապրողներուն համար հո-
րիզոնը գեղեցիկ է, տիրական և փարթամ գեղեց-
կութիւնովը Սկիւտարի առաւօտներուն, նորածագ
արեւին ճառագայթներուն ներքեւ Մարմարան կը
փալիլի անհամար ոսկի ցոլքերով, ու կղզիները
վարդագոյն, աննիւթական, կը ծփան կարծես ա-
լիքներուն վրայ, իրենց շրջագիծը անորոշ կը խառ-
նուի միջնորդութիւն մէջ տատանող վարդագոյն մշու-
շին հետ:

Թմբիներուն բուրումնաւէտ շուքին ներքեւ բա-
րեկամիս հետ կը քալեմ զգուշութեամբ և ամէն
քայլս հոգիս կը խռովէ. ինծի կը թուի թէ հողը
կը սարսափ իր մէջ պարունակուող անհամար մարդ-
կային փոշիներով. տարիներ, դարեր ետքը ո՛վ
պիտի քալէ իմ չորս հովին բաժնուած էութեանս
վրայէն: Իմ գոյութեանս ամէն մասնիկները կը
ցաւին ու կուլան կարծես անխուսափելի քայքա-
յուովն զաղափարովը որ հետզհետէ արբեցութիւն
մը կ'ըլլայ և զիս կ'օրօրէ տարտամօրէն, մեղամաղ-
ձոտ երգի մը պէս: Թարմ հողակոյտներ ասդին
անդին իրենց վրայ կը կրեն թառամած ծաղկե-
փունջեր, ճերմակ ժապաւէններու բեկորներ որոնց
վրայէն անձրեւը կամ գիշերուան խոնավութիւնը
աւրած է հեռացող սիրելիին անուինն ոսկեղօծ
գիրերը. անդին զինքը լացող հոգիին մէջ չէ՞ մի
որ իր յիշատակն ալ պիտի աւրուի հետզհետէ. տեղ
տեղ լքուած ու մոռցուած կոյտեր, որոնց ներկա-
յութիւնը կարելի է դուշակել միայն խոտերուն
բարձրացող մակարդակէն, ու մարմարեայ յիշատա-
կարաններուն մէջէն պղտիկ կոյտեր՝ աղու գերեզ-
մաններ: Քառանկիւն մարմարեայ տախտակ մը ու-
շադրութիւնս կը գրաւէ և կը կարդամ աղջկան մը
անունը ծնողեան և մահուան թուականներով.
ա՛յնքան մօտ այդ թուականները. ութը տարի միայն
իր պղտիկ աչքերը արեւին խնդացեր են, ութը
ոչինչ տարիներ միայն, փափուքներ, տենչանքներ իր
մանկական սիրտը յուզեր են ուրախութիւնով կամ
տխրութիւնով. ու անկարեկիր ցաւը առեր զինքը
տարեր է հողին. ու այդ պղտիկ գերեզմանը, կոր-

սուած մեծ տապանաքարերու մէջտեղ, յանկարծ անսահմանելի տառապանքով մը կը գալարէ հոգիս, ծունգերս կը կթոտին և սրտիս տաղնապը կ'ուզեմ աղաղակել ամէնուն իբր թէ սղառնալիք մը ըլլար հոգ. բոլոր մայրերը որոնք պղտիկ վարդագոյն էակ մը կը սեղմեն իրենց կուրծքին վրայ, որոնք խարտեաշ կամ թուխ խոպոպիկներու բուրմունքով կ'արբենան և կամ կապոյտ ու սեւ մանկական աչքերու մէջ անձկութեամբ կը վնտուեն ուրախութիւնը կամ ցաւը, պիտի հասկնան ասիկա:

Մանկականներու, միօգոթիաներու և շահարակներու փունջեր կը ծաղկին պղտիկ գերեզմանոցին շուրջը և կը խորհիմ անմխիթարելի մօրը վրայ որ իր սիրելի աղեկը ծածկող հողը ուզած է բուրումնաւեան և գեղեցկացնել, ինչպէս ժապաւէններով և ժանեակներով զարդարած էր անոր օրօրոցը: Խեղճ և դժբաղդ մայր, մտքէդ կ'անցնի՞ որ քեզի բոլորովին անծանօթ կին մը քու սրտիդ ցաւովը կը տանջուի քու աղեկիդ համար:

Բարեկամս զիս գրեթէ ստիպմամբ կը հեռացնէ պղտիկ գերեզմանէն. արդարեւ հետզհետէ ակարութիւն մը կը զգամ. աղօթքներու մրմունջներ որ ասդէն անդէն կը հասնին ինձի, երբեմն հեծկըլտանքներ և ողբեր բոլորովին կը խանդարեն ջիղերս. պէտք է շուտ մեկնիլ, որովհետեւ գերեզմանոցը հետզհետէ կը լեցուի այցելողներով. կրնան զիս ճանչնալ, կրնան տեսնել թէ որքան յուզուած եմ և ասիկա կ'երեւի ծիծաղելի բան է. այլ սակայն դեռ ուխտ մը ունիմ կատարելիք, պէտք է Դուրեանի գերեզմանին մօտենամ:

Ջերմեռանդութեամբ և զգուշաւոր կը յառաջանամ վախնալով որ մէկը մեզի կը տեսնայ. ծիծաղելիին խրատելալը հոգւոյս մէջն է այլ եւս և անխնայ կը խնդայ կարծես իմ ամէնէն նուիրական զգացումներուս վրայ. ինչո՞ւ չեմ գիտեր, կ'ամչնամ ուրիշներուն աչքին առաջք եւ քաջաբար մօտենալու Սկիւտարի սքանչելի և անդուգական բանաստեղծին գերեզմանին:

Այլ սակայն այնքան սիրած, այնքան լացած եմ իրեն համար. իմ երիտասարդութեանս առաջին տարիներուն իր ցաւովը ցաւած և իր տառապանքովը տառապած եմ երկարօրէն. իր տենդերը, իր տաղնապները, իր հիւանդ կուրծքին հեւքը և մրմունջները տարիներու, տարիներու մէջէն եկած հասած են ինձի և կարծես մօտենալովս դարձած եմ անոնց և ականջովս լսած. ինչպէ՞ս պիտի ուզէի իր ժամանակին հասած ըլլալ ու դանալ իր նուիրական հիւղակին ճամբան, ու ըսել իրեն թէ ինչպէ՞ս իր ցաւերը կ'երկարաձգուին և կը թրթռան իմ հոգւոյս մէջ. թերեւս կարենայի իր տառապագին և սքանչելի սրտին մէջ, իր տենդագին ճակատին վրայ մխիթարութեան զովութիւնը և խաղաղութիւնը իջեցնել:

Սաղարթներու հովանիին ներքեւէն իր տապանաքարը կը բարձրանայ վէս և ճերմակ. մէկը չկայ մօտը. պիտի ուզէի որ քահանայ մը գար և աղօթէր իր վրայ. ինձի կը թուի որ խունկին հօտը և աղօթքին մրմունջը աղէկ պիտի դայ իր աշխարհի կարօտով տանջուած հոգիին. բայց դարձեալ չեմ համարձակիր քահանայ մը կանչել. հեռուէն խումբ

մը պատանիներ կուգան շխտակ իր գերեզմանին, Պէրսիէրեան վարժարանի աշակերտներ են, տապա- նին շուրջը բոլորուած կը սպասեն, քահանան կը մօտիկնայ, խառնկի ծուէնները կ'ոլորուն գերեզ- մանաքարին շուրջը, պատանիները ջերմեռանդ և յուզուած մօտիկ կ'ընեն. պէտք է շնորհաւորել իրենց մեծերը որ ուզեր են այդ յարգանքը և սէրը դնել իրենց դեռ տղու սրտերուն մէջ, Սկիւտարի բանաստեղծին համար:

Բիշ մը հեռուն մենք ալ կեցած մօտիկ կ'ընենք, ու կը խորհիմ ինքնիրենս:

Եթէ իրաւ է որ բան մը մնացած է քեզմէ, թէ քու աճիւնէդ անկորնչելի մաս մը ազատած է հողին բռնաւոր քայքայումէն, եթէ քեզմէ շունչ մը, զգացում մը կը դեգերի հող, թող գայ իմ էութեանս հետ խառնուի, ու իմ աչքովս տեսնայ, իմ ականջովս լսէ դողդաջուն սաղարթներուն զմբուխը և թռչուններուն երգերը ու բոլոր այն բաները որոնցմէ առանց յագենալու և կարօտով հեռացար. դուն օտար չպիտի ըլլաս իմ մէջս, քու յիշատակովդ օծուած դտնաս իմ հոգիս:

Ի՞նչ փոյթ նոյն իսկ եթէ քեզի հետ, քու ցաւդ ու տառապանքդ ալ տեղաւորուէր իմ մէջս:

ՆԻԻԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ

ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ՏԿՆ. 2. ԵՍԱՅԵԱՆԻ

ՏԿՆ. ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ (Յառաջարկն Տօմիճօի) . . .	5
ՇՆՈՐՀՔՈՎ ՄԱՐԴԻԿ	11
ԱԶՔԵՐԸ	161
ՑԱԻՆ ՇԵՇՏԱՆՔԸ	173
ԱՇՈՒՂԸ	181
ՏՂՈՒ ԲՆԱԶԴՆԵՐ	189
ՀԱՆԵԼՈՒԿԸ	195
ՍԿԻՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍՆԵՐ	209

Վ Ե Ր Զ

ԳՐԱՎԱՃԱՌ - ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՆՇԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 73, Էսկի-Չապրիե Ճաֆֆե, 73

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Բազմապահանջ պէտքի մը զոհացում տալու համար է որ Նշան-Պապիկեան զրատունը իր հիմնարկութեան առաջին օրերէն իսկ ձեռնարկեց Նշան-Պապիկեան Մատենադարան անունին տակ նոր հաւաքոյթի մը որ երբեակ նպատակներու իրականացման պիտի աշխատէր:

Իրաւ ալ՝

1. Գրեթէ առանց բացառութեան մեր բոլոր զրողներու աշխատութիւնները հոս ու հոն, այս ու այն թերթին մէջ ցրուած են, և դիւրաւ հասկնալի է թէ այս տեսակ պայմաններու մէջ եթէ ոչ անկարելի, զոնէ չափազանց դժուար է մեր զրագէտներէն ու է մէկին զործունէութեան վրայ հասուն և կատարեալ զաղափար մը կազմել. հետեւաբար անհրաժեշտ էր որ հրատարակիչ մը անոնց իւրաքանչիւրին զործերը հատորներու ձեւով հաւաքէր, այս կերպով միջոցը տալով մեր ընթերցող դասակարգին իր առջև ունենալու իր զրողներուն բոլոր աշխատութիւնները:

2. Պէտք կար որ ձեռներէց հրատարակիչ մը ամէն կերպով աշխատէր, ամէն զոհողութեան յանձնառու ըլլար որպէս զի մեր զրողները իրենց զործունէութիւնը չի սահմանափակէին միայն թերթերու առօրեայ յօդուածագրութեան վաղանցուկ ջանքերուն մէջ և իրենց ուսումնասիրութեանց ու հետազոտութեանց արդիւնքը երկարաշունչ աշխատութիւններով տային հասարակութեան և հետեւաբար աւելի օգտակար զրականութիւն մը ընէին: Եւ

3. Ամենուս ծանօթ է թէ օտար լեզուներէ գրեթէ բոլոր թարգմանութիւնները առանց մէծոտի ափ յափոյ ընտրուած գործեր են կամ տեսակ մը թերթօնային զրականութեան հաւաքոյթներ: Անհրաժեշտ էր ուրեմն որ հրատարակիչ մը իրեն համար որոշ ուղղութիւն մը գծէր ու երկարատեւ ջանքով հետզհետէ տար մեզի այն բոլոր օտար հրաշակերտները որոնց թարգմանութիւնները ունենալ անհրաժեշտ է այսօր ու է հասարակութեան համար:

Ինչպէս կը տեսնուի, յախուռն ու անգիտակից գործունէութեան մը արդիւնք չէ սերեմն **Նշան-Պապիկեան Մատենադարանը**, այլ շատ լաւ խորհրդածութիւն մը ու մեր զրական պէտքերուն էական զիտակցութիւնն է որ ծնունդ տուած է անոր, ու **Նշան-Պապիկեան Գրատունը** իր համեստ չափով որոշած է ու է զժողովրդութեան առջև չընկրկիլ ու գործադրել իրեն համար իր գծած ծրագիրը:

Ուրախ ենք նաև ըսելու թէ իր առաջին ջանքերուն զտած տաք համակրութիւնը զիտցուցած է իրեն թէ ճիշդ է իր ծրագիրը և ոյժ տուած է իրեն յարատեւելու իր ճիգին մէջ:

Նշան-Պապիկեան Մատենադարանին մէջ հրատարակուած են՝

Զ. Հ. ԱՍՏԱՏՈՒՐ (Սիպիլ)

ՑՈԼՔԵՐ

(Քերթուածներ, 1892—1902)

1902, էջ 92: Դիմ 5 դրշ.

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ԱՆՐԶԱՆՔ

(Քերթուածներ)

1904, էջ 76: Դիմ 5 դրշ.

ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

Ս. Գրոց Պատմութենէն

1904, էջ 214: Դիմ 10 դրշ.

Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ԵՐԿՈՒՆՔ

(Քերթուածներ)

1906, էջ 80: Դիմ 5 դրշ.

ԳՐԱՎԱՃԱՌ - ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՆՇԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 73, Էսկի-Չապրիէ Ճափսէսի, 73

ՏԱՐԵՑՈՅՑ

Ն Շ Ա Ն - Պ Ա Պ Ի Կ Ե Ա Ն

Հայ ընթերցող դասակարգին համար ա՛լ պէտք մը դարձաւ **Նշան-Պապիկեան Տաբեցոյցը** որ երեք տարիէ ի վեր իր ժամանակին մեզի կը բերէ ամէնէն համով զրական վայելքները և ամէնէն զուարթ սրամտութիւնները:

Վայելք մըն են մանաւանդ մեր գրողներուն այն պատուական լուսանկարները, որոնց անթերի մաքրութեան համար ու է զոճողութեան առջև չեն ընկրկած հրատարակիչները, և որոնք մեր զրականութեան ամէնէն աւելի սիրուած գրողներուն ա՛յնչափ գեղեցիկ *galerie*ն կազմած են:

Ահաւասիկ թէ ինչո՞ւ համար անհրաժեշտ է որ ամէն հայ ընթերցող անպատճառ ունենայ իր տան մէջ **Նշան-Պապիկեան Տաբեցոյցներուն** բոլոր հատորները:

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԱԾ ԵՆ

ՏԱՐԵՑՈՅՑ

Ն Շ Ա Ն - Պ Ա Պ Ի Կ Ե Ա Ն

1905.—Ա. ՏԱՐԻ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Ջ Ա Ր Դ

(Այլատարակութեամբ՝ Մուշեղ Վրդ.ի, Ա. Փառնոեանի, Զապէլ Եսայեանի, Ա. Յարութիւնեանի, Մ. Մնակեանի, Յ. Գալստեանի, Յ. Հիմդլեանի, Տովիմօի եւ . . . Ե. Թօլայեանի):

Յաւելուած՝ **ՆԱԽԵՐԳ (Barcarolle)**
Եղանակ՝ **Յ. ՍԻՆԱՆԵԱՆԻ** ★ Խօսքեր՝ **Ա. ՓԱՆՈՍԵԱՆԻ**
1905, էջ 240: Դիմ 5 դրու

ՏԱՐԵՑՈՅՑ

ՆՇԱՆ — ՊԱՊԻԿԵԱՆ

1906.—Բ. ՏԱՐԻ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

(Աշխատակցութեամբ՝ Զ. Ե. Հ. Ասատուրներու,
Ալփաւանի, Ռ. Յ. Պերպերեանի, Դեր. Եղիշ Եպս.
Դուրեանի, Յ. Գուրգենի, Մ. Անեմեանի, Մուշեղ
Վրդ.ի, Արտաշէս Յարութիւնեանի, Զապէլ Եսայ-
եանի, Թլկատիցիի, Յովնանեան Գազանեանի եւ
... Ե. Թօլայեանի)

Յաւելում՝ ԱՊԱՐԱՆՁԱՆԸ

Կատակերգութիւն ձէկ արարով

Մ. ՄՆԱԿԵԱՆԻ

1906, էջ 216: Գին 5 դրու

ՏԱՐԵՑՈՅՑ

ՆՇԱՆ — ՊԱՊԻԿԵԱՆ

1907.—Գ. ՏԱՐԻ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

(Աշխատակցութեամբ՝ Դեր. Մուշեղ Եպս. Սերոբեանի,
Մ. Նուպարեանի, Յ. Գ. Մրմըրեանի, Ե. Տեմիր-
նիպալեանի, Յ. Ալփիարի, Զ. Եսայեանի, Թլկա-
տիցիի, Յ. Գազանեանի, Օ. Զիֆթե-Սարաֆի, Ա.
Փանոսեանի, Տովնօի, Ա. Յարութիւնեանի, Գե-
ղամի եւ ... միտ Ե. Թօլայեանի)

1907, էջ 288: Գին 5 դրու

51-

Գրառու

ԳՐԱՎԱՃԱՍՈՒ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՆՇԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 73, Էսկի-Չապքիե հասկսի, 73

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՕՏԱՐ ՀՐԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԸ

Քիչ ատենէն Նշան-Պապիկեան Մատենադարանը պիտի սկսի գործերու նոր շարքի մը հրատարակութեան, որով պիտի տայ բոլոր այն օտար հրաշակիրներու ծարգմանութիւնները որոնք զոհարներն են տիեզերական գրականութեան:

Որոշ ուղղութեամբ մը պիտի ընտրուին այս գործերը և որոշ նպատակի մը պիտի ձգտին: Վէպեր, բերթուածներ, գրական և իմաստասիրական ուսումնասիրութիւններ, պատմական գործեր, վերջապէս արդի միտքը հետաքրքրող ու է նիւթ զորս չպիտի մնայ այս մատենաշարէն, որ մեզի կարելի եղածին չափ կատարեալ զազափար մը պիտի տայ օտար մատենադարանէն վրայ, սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը:

Բայց հրատարակիչները կ'ուզեն առաջուց ըսել թէ մասնաւոր նախընտրութեամբ մը պիտի տան բոլոր գրականութիւններէն մանաւանդ արդի գործերը, որոնք ամէնէն աւելի կը պակսին մեզ, և որոնք, իրենց կարծիքով, ամէնէն աւելի օգտակար պիտի ըլլան:

Կարելի եղածին չափ ջանք չպիտի խնայուի, որպէս զի ուղղակի բնագիրներէն ըլլան ծարգմանութիւնները:

Հրատարակուելիք առաջին հատորները պիտի ըլլան՝

ԱՆՏՐԷ ԹԷՌԵԻԷ. - ՄԱՀԱՅՈՒ ՄԵՂՆԵՐ

Թարգմանութեամբ Օճճիկ Համաճեանցի

ԱԼՖՅՈՍ ՏՕՏԷ - ՍՍՖՕ (Վէպ Բարիզեան կիսակի)

Թարգմանութեամբ Հայկազն Հապէլեանի

ԲԱՐՈՒԷ, ԲԲԷՎՕ. - ԿՆՈՋ ՄԷ ԱՇՈՒՆԸ

Թարգմանութեամբ Ե. Թօլայեանի

Եւն. Կւն. Կւն.

ԳԻՆ 6 1/2 ՂՐՇ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0331369

28558